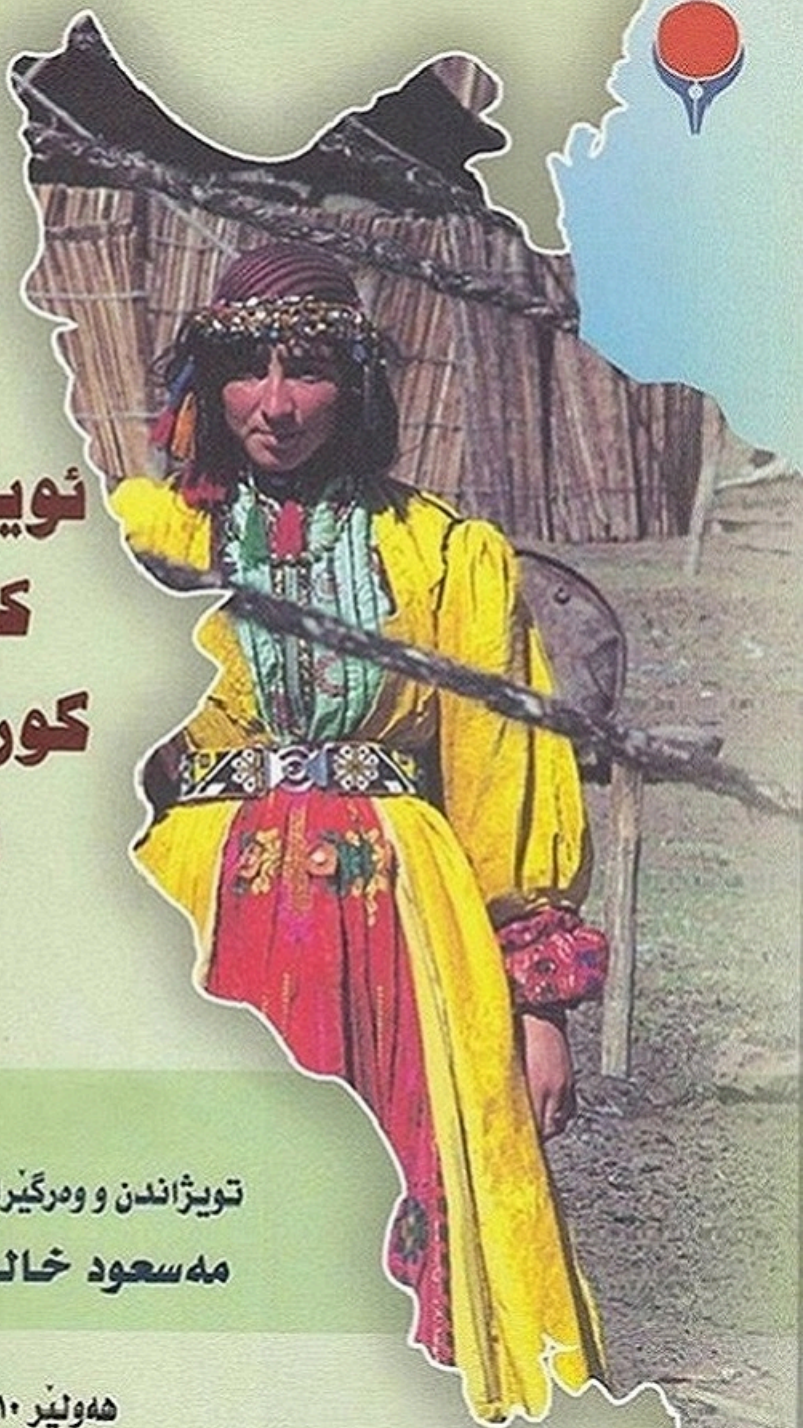

ئیل و ئویجاخین کوردا ل کوردستانا ئیرانی

تویژاندن و وەرگیران ژ فارسی:
مه‌سعود خالد گولی

شەولێر ۲۰۱۰

ئىل و ئويجاخين كوردا

ل كوردستانا ئيراني

ئیل و ئویجاخین کوردا

ل کوردستانا ئیرانی

تویژاندن و وەرگیران ژ فارسی

مهسعود خالد گولی

★ نافى پەرتووکی: ئیڵ و ئویجاخین کورد ل کوردستانا ئیرانی

★ نافى نقیسه‌ری: ده‌ستنقیس

★ توێژاندن و وەرگیران ژ فارسی: مه‌سه‌ود خاڵد گولی

★ دیزاین: م. گولی

★ به‌رگ:

★ تیراژ: ۵۰۰ دانه

★ چاپا ئێکی: ۲۰۱۰

★ ژ وه‌شانین: ئەکادیمیای کوردی/ هه‌ولێر

★ هژمارا سپاردنی ل ریڤه‌به‌رییا گشتی یا وه‌شانان ل هه‌ولێری:

★ چاپخانا:

دانه نیاسین

ئەف پەرتووگا د دەستین ھەوہ یین ھێژا دا ل سەردەم
دەستھەلاتدارییا (ناصرالدین شاھ قاجار) و ب ئەمری وی (ب
تایبەتی ل نافبەرا سالین (۱۳۰۰ ھەتا ۱۳۰۵) ئ کۆچی) یا ھاتیە
نقیسین؛ چونکی ل جەھەکی ژ قی دەستنقیسی دەمی باسی
(مەولەوی شاعر: مەلا عەبدولرەحیمی کورپی سەید سەعیدی)
دکەت ئەو دبیژت (بەری دو سی سالان ئەو یی چووێ بەر دلفانیا
خوئی)، و یا زانیە ژ، کو ئەف ھۆزانقانی مەزنی کورد ل سالا
(۱۳۲۱) ئ کۆچی یی ھاتیە سەر دونیایی و یی ل سالا (۱۳۰۰) ئ کۆچی
چووێ بەر دلفانیا خوئی.

دەمی من پیداجوون د دەستنقیسی فارسی دا دکر، من ل ھندەک
جەھان ددیت کو نقیسەری (ئیل) و (طایفە) و (ھۆز) تیکلی ئیک
کرینە، واتە جارەکی نافێ ئویجاخەکی ب (ئیل) ئینایە و ل جەھەکی
دی نافێ ھەمان ئویجاخ ب (طایفە) ئینایە، ل دەمی وەرگیڕانی من

ئەف شاشىيە راستفەكرىنە و ئەم دزانين ريزبەنديا مروققانى د
سىستەمى عەشیرەتگەريى دا ل ئیرانى ب فى رەنگى يە: (قبیلە –
ایل – عشیرە – طایفە – تیرە – خاندان – خانوادە) و ل دەمى
ودرگيرانى بەرامبەر ھەر ئىك ژ فان، من ب فى رەنگى خواری
نقىسيە: (قبیلە: قەبیلە)، (ایل: ئیىل)، (عشیرە: ھۆز)، (طایفە:
ئويجاخ)، (تیرە: تیرەك)، (خاندان: بنەمال) و (خانوادە: مال).

نقىسەرى گەلەك ب كورتى بابەت بۆ ناصرالدين شاهی یى
نقىسى و ھەرچەندە وى یى خوہ واستاندی و ژ بلى ژیدەران ئەو ب
خوہ یى ل ھندەك دەفەران گەپرای^(۱) و داخواز یا ژ كەدخودايىن
ئويجاخان كرى^(۲) كو تەفاسيلین ئويجاخا خوہ ب نقىسين بۆ ديار
بکەن و پاشى بابەتئ خوہ یى نقىسى، لئ د ھەمان دەم دا گەلەك
تەخسیری یا د نقىسینا خوہ دا كرى و باسئ گەلەك ھۆز و ئیىل و
ئويجاخان نەكریە و ھندەك ژ وان ژى ب شاشى وەرگرتینە، لەو ل
جھین پیویست من پەراویژ بۆ دانایینە، و وەك زیدەھییەك بۆ بابەتی

^(۱) چونكى ئەو بخوہ ل جھەكئ ژ دەسپىكا پەرتووكا دبیزت: ب دویمایى ئینانا فى خزمەتئ یا
كەتیه د ستویئ فى (ھەقیرئ پەر تەقصر) دا، ھەرچەندە سەرمالئ من كیمە و من شیان
نینن ژى، لئ من ئەف فەرمانە ب (فرض العین) زانییە و ئەز یئ دەست ب كار بوویم. ئەف
ئاخفتنە وئ چەندئ دگەھینت، كو ئەو ب پارئ خوہ یى ل دەفەرى گەپرای؛ چونكى
ھەگەر نقىسين ب تنئ با، پیدفى ھندئ نەدكر ئەو دبیزت (سەرمالئ من كیمە و من شیان
نینن).

^(۲) چونكى دەمى ئەم باسئ (ئويجاخا بەلبلوھەند) دخوینین، ئەو دبیزت: (ل پەى راپۆرتا
كەدخودا و ریه سپیئ وان)، و یا زانایە ژى كو (راپۆرت) واتە تشتەكئ نقىسى، ئانكو وان
كەدخودا و ریه سپیان ھەر تشتەكئ كو ژ ئويجاخا خوہ دزانين نقىسینە و دانایینە بەر
دەستئ نقىسەرى دەستفیسى و وى وەك ژیدەر مفا یا ژ وان نقىسینا وەرگرتى.

من ب کورتی باسی هندک ئیلین ئیرانی یی کری؛ چونکی ژ لایه کی
فه من نه فیایه بابته گی له کی در یژ بکه م و ژ لایه کی دیفه گه له کی ب
در یژی و ب په رتووکان یا لسه ر کت کتا فان ئیلان هاتیه نقیسین و
به لافکرن. هه رچه وا بت نه فال خوار ی دانه نیاسینا هندک ئیلانه و
لدو یفرا ده قی ده ستنفیسا تو یژان دی و وهر گیر ای ده یت.

یا مای بیژم کو من ناقی نقیسه ری ده ستنفیسی نه زانی؛ چونکی
ل هیچ جهه کی ژ ده ستنفیسی ئامازه پی نه هاتوو کرن. لی ئەم
دزانی کو ئەف ده ستنفیسه ب ناقی (کتابچه وافی و دفتر رساله کافی
در اسامی عشایر و ایلات و طوایف) ل (کتابخانه مرکز و مرکز اسناد
دانشگاه تهران) ل بن هژمارا (۵۵۵۷) و ل ۱۳۸۴/۶/۲۳ هه تافی یا
هاتیه پاراستن و ب ریژ و سوپاسیقه ئەف ده ستنفیسه ب ریکا هه فال
خه مخۆر و بها گران (فاخر حسن گولی) یا گه هشتیه ده ستی مه و
ئەم ژی ب ئه رکین پیویست یین رابووین. دیسان هه ژی گۆت نییه کو
هه فال ناقیری ئەف په رتووکه ب زمانی فارسی یا تو یژان دی، لی هیشتا
به لاف نه بوویه ب وی هیقیی کو ئەو ژی روئاهیا چاپی ببینت.

مه سعود خالد گولی

لیژنا به لگه نامه و ده ستنفیسان

۲۰۱۰/۱/۲۵

پيشه‌کى

د جفاکي ئيلاټى و عه‌شيره‌تگه‌ريي دا ژ لايه‌کى فه خه‌لک گوهداريڼ فه‌رمانين سهرؤکين خوه‌نه و ژ لايه‌کي ديغه چه‌کداربوون نيک ژ پيدفياتيڼ ژيانا وانه و هه‌مى ئيلا ژيانه‌کا نيمچه له‌شکه‌رى يا هه‌ي؛ ژبه‌رکو ئه‌و هه‌رده‌م د ناماده‌باشي دانه ژ بو کؤچکرنى، له‌و ل هه‌ر سهرده‌مه‌کى ژ ميژوويي ئه‌و ئيلا کو ئه‌ف چه‌نده په‌يره‌و کربت، ژ ئيلين دى ب هيژتر که‌تینه و هيژا سياسى ژى يا ئيخستيه بن ده‌ستى خوه و هه‌گه‌ر ئه‌م ميژووا ئيلان تيکفه‌ده‌ين دى بينين ئيلان رؤله‌کي کارىگه‌ريي د سياسه‌تا نافخويا وه‌لاتى و دانانا سنسليڼ ده‌سته‌لاتداري دا گيږاي و ئه‌ف چه‌نده يي بوويه ئه‌گه‌ري هندى کو هنده‌ک جاران ب فه‌رمانا شاهين سهرده‌مى خوه، کؤمه‌ک ژ فان ئيلان ژ جهى وان يي سهره‌کى بهينه راکرن و ل جهه‌کي نويتر بهينه دانان.

ئيلين ئيراني هيدي هيدي يين ل جهه‌کى بنه‌جه بووين، به‌لى هه‌تا نوکه ژى هيشتا هنده‌ک ئيلين کؤچه‌ر يين هه‌ين. ل سهرده‌مى

(مشروطه)یی^(۱) ل ئیرانی ژ ههشت ملیون کهسین نفوسا ئیرانی پتر ژ دو ملیون کهس، و ل سهرژمیڤریا سالا ۱۳۳۵ی ههتافی ژ (۲۱) ملیون کهسان (۳-۲) ملیون کهس، ل سهرژمیڤریا سالا ۱۳۴۵ی (۴۶۲) هزار کهس و ل سهرژمیڤریا سالا ۱۳۵۵ی نیزیکی (۳۳۷) هزار کهس، ئیل و عهشیرین کوچه‌ر بوون.

ل خوارئ مه ل به‌ره ئەم پتر خوه به‌ردهینه د نافا کوردستانا ئیرانی دا و چه‌نده‌کی ژ ئیل و ئویجاخین وان بدهینه نیاسین، له‌و فهره سهره‌تا ئەم ژ پیناسا (کوردستانا رۆژه‌لات: کوردستانا ئیرانی) ده‌سپیکه‌ین.

کوردستانا رۆژه‌لات:

مه‌به‌ستا مه ژ (کوردستانا رۆژه‌لات)، (رۆژه‌لاتی کوردستانا مه‌زن) یان هه‌مان (کوردستانا ئیرانی)یه، کو دکه‌فته دویمه‌یا باکورئ رۆژئافایی ئیرانی. روه‌به‌ری وئ نیزیکی (۱۰۶۵۷۷) کیلومه‌ترین دوجارکییه و پیکه‌اتییه ژ پاریزگه‌هین (ئیلان، کرمانشاه، کوردستان و پشکه‌ک ژ پاریزگه‌ها ئازمه‌ربایجانا رۆژئافا).

د نه‌خشه‌یا فی گافی دا (کوردستانا ئیرانی) ژ لایئ باکورفه دگهل کو‌مارا ئازمه‌ربایجان و تورکیا و ژ لایئ رۆژه‌لات فه دگهل تورکیا و

^(۱) بزافا مه‌شروطه یا ئیرانی کو‌مه‌له‌کا بزاف و رویدانان بوو کو ل سهرده‌می (مظفرالدین شاه قاجار) ده‌اتنه کرن ژبویی گوه‌ارتنا شیوازی حوکمی ل ئیرانی و ل ۱۴/۵/۱۲۸۵ی هه‌تافی (مظفرالدین شاه) نه‌چار کرن کو (په‌رله‌مانی: مجلس شورای ملی) چیکه‌ت و ئیکه‌مین (ده‌ستورئ بنه‌ره‌تیئ ئیرانی: قانون اساسی) تیدا به‌یته په‌سه‌ندکرن، کو د فی ده‌ستووری دا ب جه ئینانا گه‌له‌ک ئه‌رکین دارایی که‌تنه د ده‌ستین په‌رله‌مانی دا.

عیراقی هه‌فسنوره، و ژ لایى باشوورقه جیرانا خو‌زستانی و ژ لایى
رۆژهلاتقه جیرانا پارێزگه‌هین (لورستان، هه‌مه‌دان، زه‌نجان و
نازمه‌ربایجانا رۆژهلالت)ه.

پشتی شه‌رێ (چالديران)، بو‌ جار ئیكى كوردستان د نی‌ق‌به‌را
هه‌ردو ئی‌پراتوریی‌ن سه‌فه‌وی و ئوسمانی دا هاته‌ دابه‌شكرن و ژ
هینگی وه‌ره‌ ئه‌و پشكا كوردستانی كو‌ ف به‌ر سه‌فه‌وییان كه‌تی ب
(كوردستانا ئیرانی) هاته‌ نافكرن.

كوردین كوردستانا رۆژهلالت:

كورد ل كوردستانا رۆژهلالت چوار كۆمه‌له‌ ئیلن، ئه‌و ژى (ئیلین
كورد، ئیلین لور، ئیلین له‌ك و ئیلین كرمانج)ن. ل خوارى دى‌ ب
كورتى باسى‌ فان ئیلا كه‌ین و سه‌ره‌تا دى‌ ژ ئیلین كورد
ده‌ستپي‌كه‌ین.

ئیلین كورد

ئیلین كورد ب خوه‌ دب‌نه‌ چه‌ندین ئیل، كو‌ ئه‌و ژى ئه‌فین خوارینه‌:

١/ ئیلا پازۆكى: د شه‌ره‌فنامى‌ دا یا هاتی، كو‌ كوردین ئیرانى‌ نافدارن
ب (گۆران) و ئه‌و ژى دب‌نه‌ چوار ئیلین مه‌زنین (سیاه مه‌نصور،
چنگنى، زه‌نگه‌نه‌ و پازۆكى)، و دب‌یژت جه‌ی وان یى‌ ل
(لورستان)ی. و ب فه‌گی‌رانه‌كا دی دب‌یژت (گۆران و ئه‌رده‌لان و

ئەمىر پازۆكى (چەقەكن ژ ھۆزا (سویدی: سويدانلو)، كو
حاکمىن (سويدانلو)يان ژ بەرمەکیيان بوون و ژ ترسین (هارون
الرشید)ی رەڤیوون و پەنا بریوونە بەر کوردان و ل کوردستانی
زەمامی ھوکی گرتبوونە دەست^(۱).

ھندەك دبیرن جەئ پازۆکیا، باکور و روژئافای گۆلا وانئ
یە، کو ھەمان وەلاتئ (ئیمارەتا پازۆکی)یە، و ھندەك ژى دبیرن
ئەردئ وان چیا و کویستانین (شاهو)نە^(۲)، کو دکەڤنە نافبەرا
کرمانشاه و سنە دا.

۲/ ئیلا شکاک: نافئ ئیلەکا کوردین کۆچەرە، کو نوکە پرانیا وان
یین لیك خرفە بووین و دەست یا ژ کۆچەری بەردای. ئەڤ ئیلە
پتر ل قەزا سەلماس و دەڤەرین باکورئ قەزا ئورمیی و باژیرئ
ئورمیی ب خوە و قەزا نەڤەدە د ئاکنجینە و زارافئ وان کوردیا
کرمانجی یە. سەرۆکی نافدارئ فی ئیلى (ئسماعیل ئاغا: سمکویئ
شکاک) بوو، کو بنەجها وی کەلها (چەهریق) بوو و نافئ وی د
میژووئ دا ھاتیە تۆمار کرن.

^(۱) سەدیق صەفی زادە د بەرتوکا خوە (تاریخ کرد و کردستان) دا دبیرت: پازۆکی ئویجاخەکا
کوردانە کو ل سەردەمین بۆری ل (کرمانشاه، قەسرشرین و ھارون ئاباد)ئ دژیان و پاشی
ل باژیرین ئیرانی یین بەلافە بووین و نوکە ھندەك ژ وان ل دەردۆرین کرمانشاه
ئاکنجینە. (بنیرە: تاریخ کرد و کردستان – دکتر صدیق صفی زاده (بۆرەکەیی)، چاپ اول،
بهار ۱۳۷۸ تهرآن، چاپخانه فرشیوه)

^(۲) چیاپی شاهو، کو پشکەکە ژ سنسەلە چیاپی زاگروس، دکەڤتە سەر توخیبئ ھەردو
پاریزگەھین (کوردستان و کرمانشان) و بلندترین کیلیا پاریزگەها کرمانشانئ دەیتە
ھژمارتن و دکەڤتە باکورئ روژھلاتئ قەزا (پاوە) و یئ ل نیریک رووباری (سیروان).

شكاک ل وهلاتین عیراقی و تورکیایی و سوریایی ژی دژین.
 شکاکین عیراقی یین ل پاریزگههین (ههولیر و سلیمانی)یی و ب
 شیوهیهکی ژیک بژاله دژین، لی ل پاریزگهها (مویسل) وان
 جههکی تایبته ب خوهفه یی هه، و ل مویسل نهو ب نافیی
 (گهرگهری) دهینه نیاسین^(۱).

ئیلا شکاک لسه دو ئویجاخان دهینه دابهشکر، نهو ژی
 (عهبدویی و کاردار)ن. هندی (عهبدویی)نه دبنه (۱۰) تیرهکین
 (پس ئاغا، عهبدویی، کهچهلی، عهتمانی، ئیوری، شهکری،
 چه رکویی، نهعمهتی، کهزنی، مامه‌دیین عهبدویی و مهندوک) و
 هندی (کاردار)ن نهو ژی دبنه (۱۰) تیرهکین (پس ئاغایین کاردار،
 نییسان، خدری، خه‌لوفی، زه‌لان، فه‌نه‌ک، مامه‌دیین کاردار، دری،
 هه‌ناره و گه‌ورک)^(۲).

۳/ ئیلا جه‌لالی: نه‌فه نافیی مه‌زنترین ئیلا پاریزگهها (ئازهربایجانا
 روژئا‌فا)یه ل ئیرانی، کو ل قه‌زاییین (ماکو، ئورمی، چال‌دیران،
 خوی، پولده‌شت و شوت) د ئاکنجینه و باهرا پترای ئیلی یین د
 ناف ئا‌خا تورکیایا نوکه دا و ل (ئارات و دیاربه‌کر و به‌دلیس)ئی

^(۱) بو پتر زانیاریان بنیره: (موسوعة العشائر العراقية، جزء السادس، ثامر عبدالحسين العامري،

دارالشؤون الثقافية العامة، بغداد، ص ۱۰۲)

^(۲) مه‌ردوخ دبیزت: (شکاک) یان (شاه کاک) یانژی (شه‌ه کاک)، کو دبنه شه‌ش هزار مال، ل
 باکورئ سلیمانی و روژئا‌فایی ده‌ریا‌چا ئورمیی، پینج تیره‌کن، نهو ژی نه‌فه‌نه: (شکاک،
 شه‌کفتی، موکری، شاولی/شاه ولی) و بوتان). (بنیره: تاریخ مردوخ/تاریخ کرد و
 کردستان)، تألیف: حضرت آیت الله شیخ محمد مردوخ کردستانی، جلد ۱، چاپ ۲، بپ ۹۹

دژین. ئەف ئیله ژ چەند ئویجاخان پیک دەیت، وەك: (هەلیکانی، تەهنەکانی، هەساسوران، بودیکانی، رەشکی، برهیکانی، میرسکانی، جونکانلی، دکارانی، هەیاسی، کەشکی، دوتکی و کولینی).

٤/ ئیلا زەرزا: ئیله کا کۆچەرین پاریزگەها ئازەربایجانا رۆژئافیه، کو پتر ژ (٢١٥) مالانە و گەرمیانین وان قەزا (شنو)یە و ل هافینا ژێ ژۆمین خوە دداننە ژۆزانین (کیلهشین).

٥/ ئیلا زەنگەنە: (معین الدین نطنزی) دبیژت: زەنگەنە ئیک ژ وان ئیلانە یین ب دەستهلاتا (ئەتابەکی لور) رازی بووین، و د (تذکرۃ الملوك) دا یا هاتی کو زەنگەنە ئیله کا تیکلەیه ژ کورد و لورا.. شەرەفنامە ژێ هەرودکی پیشتەر هاتیە گۆتن وان ب (کورد) دەرژمیرت و نقیسەرین هەفچەرخی ژێ چ گومان ل سەر کوردبوونا زەنگەنەیان نینە.

هەرودەسا مەردوخێ کوردستانی دبیژت بنەجها سەرەکی یا زەنگەنەیان کوردستانا عیراقی یە و ب تایبەتی (کەرکوک، خانەقین، دۆرماندۆری کفری و ئیبراهیم خانجی و سوماک). ئی هەمی ژیدەر هەفرەئینە کو ئیلا زەنگەنە ژبووی کو هاریکارییا پادیشاهین صەفەوی بکەن یین ژ جەهێ خوە یی سەرەکی بار کرین و یین ل جەهەکی نوی ئاکنجی بووین. هەر چەوا بت ئیلا زەنگەنە ل ئیرانی، نوکە ژ بلی جەهین نافئینای، ل دۆرین (سەننە)

و ل پاريزگه ها (کرمانشاه) ئ ژى دبه لافه نه. ئيلا زهنگه نه ژ
 چه ندين تيره کان پيکده يت، وهکى (بالاوهند، جه لالوهند،
 ئوسمانوهند، شيخوهند، ناميوهند، ئه حمه دوهند، بيتهوئيوهند،
 پايره وهند، به ختياروهند، جه ليلوهند، خالوهند و کاکاوهند).

٦/ ئيلا گه له ور: ئيک ژ ئيلين که قنين کوردستانا ئيراني يه، کو
 بنه جها وان يا ل باژيري کرمانشاهي و قه زايين (گه يلانغه رب،
 سه رپول زه هاو، که رهند، قه سر شرين و ئه يوانغه رب) ا سه رب
 پاريزگه ها (ئيلام) فه و سه نته ري وان قه زا (گه يلانغه رب) ه و
 هنده ک ژى يين ل دهر دورين (سه قز) ئ.

ئه ف ئيله دبه ته بيست تيره کين (خالدي، شياني، سياسي، کازم
 خاني، خه مان، تلش، گرگا، که لله پا، که لله جو، شوان، قوچمي،
 مه نصوري، ئه لوه ندي، ماهيده شتي، هارون ئابادي، شاهيني،
 موشگير، بوداق به گي، زهينه ل خاني و که مره).

٧/ ئيلا شوهان: ئيک ژ مه زنترين ئيلين پاريزگه ها (ئيلام) ه. بنه جها
 سه ره کي يا في ئيلي کو مه لگه ها (شوهان) ه ل (٧٠) کيلومه ترييا
 ئيلامي، لي گه له ک ژ وان نوکه ل ئيلامي ب خوه د ئاکنجينه. ئه و
 ب زار افه کي ده قه رکي يي تاي به ت دئاخفن کو دبيژني (کوردييا
 شوهاني). ئه ف ئيله دابه شي چه ند تيره کان دبت، وهکي: (به لوچ،
 شه رده ف، قيطول، کاوري، کلايوه ند و... هتد).

۸ / ئیلا مامش: بخوه (مامش) نافى تیره که کا ئیلا (موکری) یه ل دهفهرا (پیرانشههر: خانى)، کو لدویف سهرژمیرییه کا کهفن نهو نیژیکی هزار و پینج سهد مالا بوون. نوکه ژى نهو ههر ل نهقهده(سلدوز)، شنو و پیرانشههرى و کویستانین وى و سهد و سیه گوندین سهر ب فى قهزایی قه دژین، کو هندهك ژ وان نهف گوندهنه: (پهسوه، سهروکانی، خورنج، سهردهره، کیلهسپیان، جهلیدیان، کانى باغ، حاجى غلده، کندهره، کن دى قولان، گردك سپیان، گرده بن، صوفییان، کانى مهلا، ههوشین و بازارگه و...).

۹ / ئیلا مهنگوپ: نافى تیره که کا ئیلا (موکری) یه، کو نهو ل (پیرانشههر، مههاباد و بووکان) و گوندین نافبهرا (مههاباد) و (پیرانشههر) و ههتا دگههته سنورى کوردستانا عیراقى دبهلافهنه و کارى وان جوئیاری و پهزدارییه. نهف ئیله یا ژ شهش تیرهکین (مروته، ئهمان، زیرن، شم، زین و خدر) پیك هاتى و پتریا وان یى دگهل تیرهکا (مروته) ل مههابادى.

۱۰ / ئیلا پیران: ئیله کا کوچه ریڼ پاریزگهها نازمربایجانا روژئافایه کو پتر ژ (۱۲۰) مالانه و گهرمیانا وان قهزا پیرانشههر و زوژانیڼ وان ژى هیلا سنورى یا کوردستانا ئیرانى و عیراقى یه ل ههمان قهزا.

۱۱ / ئیلا میلان: نهف ئیله ل ههر دو پاریزگههین (نازمربایجانا روژهلالت) و (نازمربایجانا روژئافا) دبهلافهنه و وان باژیرکهك یى

بسەر قەزا (ئسكى) پارىژگەھا ئازەربايجانا رۆژھلات)قە ئافاكرى
و نافى باژىركى ژى يى كرىه (میلان). ئەف ئىلە ب كرمانجى
دئاخفن، ئى نوکە پترىا وان ب زمانى تورکيا ئازەرى دپەيقن.
هەروەسا ھندەك چەقین فى ئىلى ل سنورى قەزا (مەھاباد)ئ
دژىن. و ئەف ئىلە ژ دوازده تىرەکان پىكدەيت، کو پرانىا وان
نوکه خودان خانىنە و ئىدى كۆچەرىئ ناكەن.

۱۲/ ئىلا ھەركى: ئىلەكا كۆچەراتىن كوردە. ئەف ئىلە پتر ل دەفەرا
رۆژئافيا پارىژگەھا ئازەربايجانا رۆژئافيا ئىرانى د ئاكنجىنە و ب
زارافى كرمانجى دئاخفن.

۱۳/ ئىلا پنىانشى: ئەف ئىلە ژى ئىلەكا كۆچەراتىن كوردە ل
پارىژگەھا ئازەربايجانا رۆژئافا، كو ژ (۷۱۰۰) مالان پترن و
گەرميانىن وان باژىرىن (سەلماس و خوى)نە و زۆزانىن وان ژى
هىلا سنورىيە د نىقبەرا كوردستانا ئىرانى و كوردستانا تورکيا
دا. نوکە پترىا فى ئىلى ل ھەردو باژىرىن ئافىنىناى بنەجەن و ب
زارافى كرمانجى دئاخفن.

۱۳/ ئىلا جاف: نافى وى ئىلى يە يا ھزاران سالە ل بەر دانگا چيايى
(شاھو) و دەفەرىن (كامياران، بلوار، جوانرو، سەرىپول زەھاو و
رەوانسەر) ل كوردستانا ئىرانى و دەفەرا (شەھەرزور، حەلەبجە و
ھەورەمان) ل كوردستانا عىراقى و ھەردو رەخىن روىبارى

(سیروان) دژین. ئەف ئیله دبنه دو چه قین (جافین مرادی) و
(جافین جوانرو). کو جافین مرادی بخوه دبنه (۳۲) تیرهک و
جافین جوانرو ژى (۱۵) تیرهکن.

ئیلین لور

ههرچهنده نوکه نه خه لکهک و نه ژى ئەو بخوه، خوه ب کورد ل
قه لهم نادهن و خوه ب ملله تهکى جودا ژ کوردان دزانن، لى ههرچه و
بت هیژ ئەم (لور) ان وهک چه قهکى ملله تى کورد دنیا سین و ئەو
دبنه دو چه قین: (فهیلی: ههروهسا دبیزنه فان (لورین بچویک)) و
(مامه سنی: یان (مام چه سەنى) کو ب (لورین مهزن) ژى نافدارن).
(ئیلین لور) ژى وهکی (ئیلین کورد) ژ گه لهک ئیل و تیرهکان پیک
دهیت، وهکی: (مامه سنی، بویر ئەحمەد، پاپی، بالاگریوه، جان
بوزورگی، بهختیار، گمار، ماههکی، ئەنبارلو، بهیات، ساهی، ئارسان،
ئاردهکی، بیهى، دیرکوهند، سه گوهند^(۱)، ئەودلاوهند، شیخه وهند،

^(۱) ل سالا ۱۹۲۹ئ زایینی (صادق خان)ئ سهروکی ئویجاخا (سه گوهند) یاغی بوو و پشتی وی شهپر
دگهل هیژین لهشکه ری ئیرانی کری، شکهستن خوار و رهفی ههتا رۆژهکی ب دهستی
کهسهکی ژ ئویجاخا (سورخه) هاته کوشتن. حوکه متی ژى ئویجاخا وی چهوساندن و برنه
دهقهرا (شوش) ب رهخ رویباری (هرموشی/ چهقهکی رویباری کهرخه) فه. (بنیره:
مقدمه ای بر شناخت ایلهها و چادر نشینان و طوایف عشایری ایران، ایرج افشار سیستانی،
نشر دانش، تهران، ۱۳۶۶، بپ ۴۲۷)

کاکووه‌ند، کیسه‌وه‌ند، زاراوه‌ند، بالاوه‌ند، جه‌لیلوه‌ند، باجلوه‌ند، مافی، سه‌عدوه‌ند و قه‌ره‌زنجیر^(۱).

زاراڤین لوری ژی چهند جوړن، وهکی: (فهیلی، لهکی، به‌ختیاری، لورییا ژیری و کومزاری)، ئی نوکه نهو زارافه بلهز یین به‌رزه دبن و هییدی هییدی یین د ناف زمانئ فارسی دا دحه‌لیین.

نیلین لهک

ئیلا (لهک) تیره‌یه‌که ژ هوژا (لور) کو سه‌دهزار کهس بوون و ژبه‌رکو په‌یقا (لهک) رامانا (سه‌دهزار) ددهت، لهو نافئ وان کرنه (ئیلا لهک) ئانکو (ئیلا سه‌دهزار کهسی). نوکه نهف ئیله بخوه یا مه‌زن بووی و یا بوویه چوار نیل، کو نهو ژی نه‌فه‌نه: (ئیلا هه‌داوه‌ند، ئیلا غیاسوه‌ند، ئیلا بیرانوه‌ند و ئیلا چه‌هاردولی). بو نمونه نه‌م دی لقی‌ره باسی دو ژ وان ب تنی کهین:

۱/ ئیلا بیرانوه‌ند: ئیله‌کا مه‌زنا پاریزگه‌ها لورستانئ یه، کو نهو بخوه دبنه دو چه‌قیئ (یار نه‌حمه‌د و مال نه‌سه‌د) و نه‌ف هه‌ردو چه‌قه ژی دبنه (۲۶) تیره‌ک، وهکی (مه‌راب، زه‌یدعه‌لی، بارانی، کوپ و...هتد). بنه‌جها سه‌ره‌کی یا وان یا ل ده‌ف‌ه‌را (دولفان) ل

^(۱) د باسی (زمنگه‌نه)یان دا ژی نافئ هندهک ژ فان تیره‌کان یی هاتی؛ واته گه‌لهک ژ فان تیره‌کیئ لورا هه‌ر چه‌قه‌کن یان تیره‌که‌کن ژ زمنگه‌نه‌ییئ کورد.

باکوری لورستانی، ئی ئەو بخووە د بنه‌رەت دا خەلکی کوردستانا
عیراقا نوکە و دەفەرین سنوری یین کوردستانا ئیرانی و
کوردستانا عیراقی یا نوکەنە.

(ژان دیمورگان) پشتی سالۆخین به‌ژن و بال و سەروچافین
وان دیار دکەت، دبیزت: ئەو گەلەك نیژیکی کوردانە(ئێ نه‌گو‌تیه
ئەو کوردن). ئەف چەندە ژێ بو هندی فەدگەرت کو میژوونقیس
هەفرەئینە کو ئەف ئیله ژ کەفن دا ل سنورین کوردستانا عیراقی
و کوردستانا ئیرانی دژیان و بەری مللەتی (ئاری) بهینە د ئیرانی
و دۆرماندۆری وی دا، ئەف ئیله ل جهی نائینای بوو.

ئەف ئیله سەره‌رایێ بنه‌جها خووە یا نوکە کو دەفەرا
(چەغله‌وه‌ندی)یە، نه‌و یا ل گەلەك جهین دی به‌لافه‌ بووی،
وه‌کی: (خوڕەم ئاباد، دورەچەنگی، ئەلوارێ گەرمسیر، حوسەینیە،
زاغە، سیمەر^(۱))، ماژین ئەرمە، پولدوختەر و دەشتا سیلاخور). و
هەروەسا ل دۆرماندۆری باژیرین (قوم، کاشان، وەرامین، گورگان
و خوراسان)ی ژێ دژین.

۲/ ئیلا چەهاردولی: دەفەرا چەهاردولیا قەزا (شاهین دژ)ە ل ژیرییا
پاریزگەها ئازەربایجانا رۆژئاڤا. چەهاردولی ژ لایێ نه‌ته‌وه‌یی فە
نیژیکی (لوری و ئیلامی)یانن و داب و نه‌ریت و جل و به‌رگ و

^(۱) سیمەر یان (سیمەر) هەمان باژیری (بەدره) یان (دەرەشەهر: داراشەهر)ە، کو نوکە قەزایەکە
سەر ب پاریزگەها (ئیلام)فە. (بنیرە: جغرافیای تاریخی شەرها، عبدالحسین نه‌چیری،
انتشارات مدرسه، چاپ اول، بهار ۱۳۷۰ شمسی، بپ ۲۹۵)

ستران و موزيكا وان ژ يا تورك و كوردا جياوازه. چه هاردولي، كو
ئيله كا مه زنه ژ (٣٦) تيره كان پيكا هاتييه، وهكي: (چه هاردولي،
ورمزياريپين زيرينه، ورمزياريپين مرده وهر، يزهني، گروس،
زهندي و... هتد). نهو ب تني خزمابيني دگهل تيره كي خوه
دكهن و ب پتر ژ پينجي هزار مالان هاتينه مه زنده كرن.

ئيلين كرمانج

ژ بلي كو (كرمانج) هوزهكا گهلهك مه زنه، كو ژير و ژورين وان
هه نه و ل كوردستانا عيراقى و ل مه هاباد و بانه و مهريوان دژين،
ديسان دو ئيلين مه زنه ژى ل كوردستانا ئيراني كو نهو ژى
(زهغه رانلو و عه ممارلو) نه.

١/ ئيلا زهغه رانلو؛ ئيله كا كوچه رين پاريزگه ها نازه ربايجانا
روژنافايه و ل (سه لماس و ئورمى) دژين كو پتر ژ (٢٥٠)
مالان. پشتي (جه لالي، ميلانى، ههركى و مامش) پينجه مين
ئيلا في پاريزگه هي يه ب هژمارا خوهفه.

زهغه رانلو يانژى (زاخو - زاخوئان) سه رهرايى كو ناقى
فى ئيلى يه، ههروه سا ناقى ملله تهكى يه كو ل باكورى روژهلاتى
(شاهين دژ) و گوندين دهو روبه رين وى دژين و زمان و داب و
نه ريتى وان گهلهك نيژيكى وان (زهغه رانلو) يانه يين بو

خوراسانا باکور هاتینه دویرئیخستن. لی جیلی نوکه زمانی خوه
 یی ژ بیر کری و ب تنی ب زمانی (نازهری: تورکی) دپه یقن.
 ئەف ملله ته ل سهردهمی سه لجوقییان ل کوردستانا تورکیا و
 عیراقی دژیان و هینگی نافدار بوون ب (چمشگزک)، لی ل
 دویمایا دهسته لاتدارییا صهفه وییان و ههروه سا ل سهردهمی
 (نادرشاهی ئەفشار) نافی وان بوو (زەعفەرانیلو). پشکهک ژ فی
 ملله تی ل سهردهمی شاه عه عباسی صهفه وی یین هاتینه
 فه گوهاستن بو خوراسانی و نوکه ئەو ل سهنتەر و دهو روبه ریڤ
 باژی ریڤ (نهیشابور، قوچان، شیروان، درگز و مه شهه د) ی
 ئاکنجینه ^(۱) و هندەک ژ لی قه زاییڤ نازمربایجانا روژنافا دژین و
 پتر ژ هزار مالان ژی ههروهکی هاتیه گوئن ل (شاهین دژ) و
 گوندین دهو روبه ریڤ وی دژین. زارافی زەعفەرانیلویان کوردی یه
 و ههروهکی هاتیه گوئن ههتا سهردهمی سه لجوقییان ژی ئەف
 ئیله ل دهفه ر و باژی ری (زاخو/ کوردستانا عیراقی) دژیان، لی ل
 سهردهمی دهسته لاتداریڤ صهفه وی و ئەفشاری هژمارەکا زور ژ
 فی ئیلی ژ (زاخو) هاتنه مشهخت کرن و تیره کهک ب تنی ژ وان
 کو نوکه نافدارن ب (موسولانیلو) ل دهفه ریڤ نازمربایجان و
 شاهین دژی هاتینه ئاکنجی کرن.

^(۱) ل سالیڤ ۱۹۲۱ ههتا ۱۹۲۶ زاییڤی خانین زەعفەرانیلویان فه رمانه واییا (قوچان) ی گرتبوونه
 دهست خوه، لی پشتی شه ر د نافبه را وان و حکومه تی دا چی بووی، هاتنه ئیخستن. (بنیپره:
 خاطرات یک سرباز، حیدر قلی بیگلری، تهران، ارتش شاهنشاهی، ۱۳۵۰، بپ ۱۳۴ و ۱۳۵)

۲/ ئیلا عەممارلو: ئەو ژى ھەر چەقەكى (زەعفەرانی) یانن و لىسەر داخووا (شاھ عەبباسى ئىككى يى صەفەوى) ژ دەقەرین کرمانجىشین چوووونە (وەرامین/ نىزىكى تەهرانى)، ئى پىشتى دو سالا ئەو و (زەعفەرانی) و ھندەگىن دى کو نوکە ب (شادلو و کەيوانی) د ناقدارن و نىزىكى پىنجى ھزار مالا بوون ھاتنە قەگواستن بو خوراسانى، کو شاھ عەبباسى چەند مەرم پى ھەبوون، ژ وان:

- ۱/ رى گرتن ل ھندەك شورەشىن كوردان ل روژئاڤايى ئىرانى.
- ۲/ ب ھىژئىخستن و ورەبەرزكرنا لەشكەرى دەولەتا صەفەوى.
- ۳/ بەرگریكرن ژ ھىرشىن (ئۆزبەك) و (توركمنەن) ان ل خوراسانى^(۱).

و پاشان ل سەردەمى (نادرشاھى ئەفشار) ژى ئەو چوووونە كنارىن كويستانين (سفید رود)، كو نادرشاھى ژى ھندەك مەرم ژ ڤى كوچاندنى ھەبوون، وەكى:

۱/ بەرگریكرن ژ سنورىن ئىرانى ب گشتى و ل ھەمبەر روسيا تەزاری ب تايبەتى.

- ۲/ رى گرتن و تەنبیھكرنا ھندەك ئويجاخ و تیرەكان ژ بەر سەرکەشى و سەرھلدانىن وان.
- ۳/ دانانا فەرماندەھىيەكا لەشكەرى.

^(۱) بو پتر زانیارییان بنیڤرە: (کوچ نشینی در شمال خراسان، محمد حسین پاپلی یزدی، مشهد،

٤/ پشت گهرمکرن و بهیزئییختنا لهشکهري خوه ژبویی کو پتر
بهردهوام بت ل سهر هیرشکرئین خوه یین لهشکهري و دا
باشتر کورسیکا خوه یا دهستههلاتی بیاریزت.

مهسعود خالد گولی

٢٠١٠/١/٢١

ئىل و ئويجاخىن كوردا ل كوردستانا ئيرانى

دەسپىك:

سوپاسيىن بى پايان بۆ وى خودايى باشن يى ژ تىكەلكرنا ئاف و ئاخى، خودزايى پاكي مرؤفى ئافراندى و ژ نهژادى وى چەندىن مللەت و نهتەوه ژ نهبوونى ئىناينه قادا هەبوونى (هو الذى خلقكم من نفس واحدة وجعل منها زوجها و بث منهما رجالا و نساء)^(۱) و ئەو هيژاي پەسندانى يە يى دەستەككىن كو ب سنجين خودفە ژ هەف جياواز، و هۆزين خودى خەسلەتتىن ژ هەف جودا، ژ نهژادى وى هيژاي چىكرين (وجعلنا شعوبا و قبائلا لتعارفوا)^(۲) .. و سلافيىن بى پايان ل تيشكىن نويرها خودى و ل سەروكانيا دويماهيى يى ئافرندهرى ئەرد و ئەسمانا و ل شەرەفا بەرهبابىن ئادەم و حەوايى و ل سەروەرى هەمى پەيامبەران (محمد - سيد الكونين و الثقلين)^(۳) و الفريقين من عرب

^(۱) يا هاتيه وەرگرتن ژ قورانا پەرۆز، سورەتا (نساء) ئايەتا (۱)ئى، لى تمامەتيا ئايەتتى ب فى رەنگى يە: (يا ايها الناس اتقوا ربكم الذى خلقكم من نفس واحدة وجعل منها زوجها و بث منهما رجالا كثيرا و نساء...)

^(۲) قورانا پەرۆز، سورەتا (حجرات)، ئايەتا (۱۳)ئى.

^(۳) مەبەست ژ (سيد الكونين و الثقلين) ئانكو مەزننى ھەردو جىھانين (بەرزدەخ و دونيايى) و (مرؤف و ئەجنا).

وعجم(ص) العرش ما طلعت شمس ومالاح نجمه في دجى الظلم). و نهرمه په‌یځین ژ دل و جان و مه‌زناهیآ خودایی و به‌هشتی لسهر جانی وی پیغه‌مبه‌ری پاکمه‌ردی خودشمروقی هه‌قالی باشان بن (ساده لاترید الا رضی الله کما لاترید الا رضاها لم یکنوا للعرش الا کنوز اخافیاہ سبحان من سواها و بعد...).

ل فان رۆژین پیروژ ب برپارا بلندا [هومایون شاهینشاهی جیهانپه‌ناہ، پشته‌فانی وه‌لاتی و ملله‌تی و پاریزفانی دین و ده‌وله‌تی، سیبه‌را پیروژا زاتی خودی و هیځینی ئاسایش و ئیمناهی، شاهینشاه (صاحبقران)^(۱) و ویرسی تانج و ته‌ختی که‌یانیان، سولتانی سولتانان و خاقانی خاقانان، بارانا بی فه‌پر و شی‌ری عه‌شیره‌تان، قه‌له‌می قه‌زا و قه‌ده‌ران، یاریده‌ری ئیسلامی و سه‌رکه‌فتی نافداران (ابو النصر ناصرالدین شاهی قاجار) یی کو هیشتا بو دینی و ئیسلامی هاریکار و بو شکاندنا بو‌ت(صنم)ان شکینه‌ر.. و ریځه‌ری کاروبارین دین و ملله‌تی و شه‌نگستی وه‌لاتی و ده‌وله‌تی، پاسه‌وانی وه‌لاتی و سه‌روک و ریځه‌به‌ری به‌نیین خودی،

^(۱) شاهینشاهی صاحبقران، هه‌مان (ناصرالدین شاهی قاجار) ه کو ل (۱۲۱۰/۴/۲۵) ئ هه‌تافی هاتیه سهر دونیایی و ل سالا (۱۲۲۸ هه‌تافی) واته پشتی (محمد شاه)ی دپته جواره‌مین شاهی سنسلا قاجارییان ل ئیرانی. به‌ری ئه‌و بپته شاه دگوتنی (ناصرالدین میرزا) و ده‌می ئه‌و ده‌سته‌لاتدار دگوتنی (صاحبقران) و پشتی هاتیه کوشتن زی گوتنی (شاهی شه‌هید). ئه‌وی پتر ژ هه‌می شاهین قاجارییان شاهاتی یا کری، چونکی هه‌تا ئه‌و ب ده‌ستی (میرزا رضای کرمانی) ل (۱۲۷۵/۲/۱۲) هه‌تافی هاتیه کوشتن زی، هیژ ل سهر ته‌ختی ده‌سته‌لاتی بوو کو دپنه (۶۴) سال، و ئه‌و ئیکه‌مین شاهی ئیرانی یه کو بیره‌تین خوه نفیسین. (بنی‌ره: ناصرالدین شاه قاجار(حکایت پیر و جوان)، کورش منصوری، تهران، مؤسسه مصالعات تاریخ معاصر ایران، (۱۳۸۵)

میلی دروستی ترازیا دادقانی و وژدانی و شلاقا ئه ده بکرنا زهند و باسکین سته مکار و ته عدا که ران (ذوالکوکب المسعوده والمقامه المحموده) شاهینشاه زاده یی مه زن (ظل السلطان - مد ظله العالی)^(۱)، فه رمانه ک یا دهر که فتی، کو نافی عه شیرت و نیل و بنه مالین کو د ناف سنور و ناخا کوردستانی دا (واته ئه وین کو ل ژیر سنوری ده سته لاتا حو کمرانیا کوردستانا ئیرانی^(۲) بنه جه بووین)، ژ بیابان نشین و گوندی و کوخنشین و چادر نشینان، بگره ژ کوردا و که سانین دی، ب هژماره کا بنه جه یانژی ته قریبی، دی بو وه دیار کهین کا چهند که سن و دی دیار کهین کا ژ چ نه ژاد و بنه کوکن و ره و ریشالین پیشینیان وان دیار کهین، دگهل میژووا فه گوهاستن و جیبه جیکرنا ههر هوژ و نیله کی ژ جهه کی بو جهه کی دی، و کا د بنه رت دا ژ کیژ بنه مال و نه ژاد و ئویجاخ بووینه و لسهر کیژان ریباژی بنه جه بوون و که سانین ژ بنه مالین وان، نوکه لسهر کیژ ریباژی نه، و کا لسهر دهمی کیژ پادیشاهی و ب فه رمانا کیژ سولتانی و ژ بهر چی ئه و ژ جهی وان یی سهره کی دویر ئیخستینه و برینه جهه کی دی، و

^(۱) ل فیره مه به ست ژ (ذوالکوکب المسعوده والمقامه المحموده، ظل السلطان) ئانکو (بابی مه سعودی، کو ههمان ناصرالدین شاهه) کو (مه سعود) نافدار بوو ب (ظل السلطان: سیبهر سولتانی). (مسعود) ل سالا (۱۳۶۶) ئی کوچی ل ئه سفه هانی هاتبوو سهر دونیایی و ل سالا (۱۳۳۶) کوچی مریوو و کوچی مه زنی (ناصرالدین شاه) ی بوو، لی چونکی دهیکا وی نه (قاجاری) بوو، لهو ئه و نه بوو جیگری بابی خوه، به لکو (مظفرالدین شاه) ئی برایی بجویکتر بوو جیگری بابی و پشتی مرنا بابی خوه بوو شاهی ئیرانی ژی.

^(۲) نفیسه ری ده ست نفیسی د فی په رتووی پتر باسی (پاریزگه ها کوردستان: سننه و دۆرماندۆری وئی) و هنده ک جاران ژی (کرمانشاه) ئی دکه ت.

دی ئەگەر ئافکرنا هەر ئیله کی و ئویجاخه کی کا ژ کیفه هاتییه دیار کهین، و کا نوکه ل کیفه بنهجه بووینه؛ ئه ری ل گوندان؟.. یان ل بیابان و دهشتا؟.. یانژی ل چیا؟.. ئه ری وان زۆزان و گهرمیان هه نه یان نه؟.. ئەم دی فان پیزانیان د (کتابچه وافی و دفتر رساله کافی) دا نفیسین و ئیکسهر دانییه بهر خزمهتا جهنابی هیژا (ضلیع الدوله)^(۱) کو وهزیری تایبهتی چاپ و وهرگیپانی یی جهنابی هومایونی یه؛ چونکی ب دویماهی ئینانا فی خزمهتی یا کهتیه د ستوی فی (حه قیری پر ته قصیر) دا، هه رچهنده سه رمالی من کیمه و من شیان نینن ژی، ئی من ئەف فەرمانه ب (فرض العین) زانییه و ئەز یی دەست ب کار بوویم.

ب بۆچوونا (مرآة صفای ارباب، فطنت و ذکاء واصحاب) یا دیاره و دهان به لگه یین ههین، کو هه می ماله زن و هوژ و بنه مالین بنه جهین کوردستانا ئیرانی ژ بلی (سادات) یین^(۲) پایه بهرز و چه ند مالین کو ژ نه ژادی (طوس نوذر) ینه و د فان بهر په ران دا ب (خودانین پیلایین زیپرین)^(۳) نافدارن و هنده کی کیم ژ بنه مالین دی کو ل کوردستانا ئیرانی بنهجه بووینه، ئەفین مایی هه می ژ

^(۱) ضلیع الدوله: نافی وی یی دروست (مرتضی) یه و کورپی (قولیخان مخبر الدوله) یه.

^(۲) سادات: ئەو که سن یین شهجهره خوه دگه هینه پیغه مبهری (س)؛ چونکی ئەندامین بنه مالا پیغه مبهری (س) ب (سید) و (سادات: کۆما په یفا سید) یان (شریف) و (اشراف: کۆما په یفا شریف) بهرنیاسن.

^(۳) (طوس) یان (توس): ئیک ژ په هله وانی مهنن شاهناما فیردهوسی و مهنن سوپایی ئیرانی یه و نافداره ب (زیرینه کفش: پیلای زیپرین). بابی وی (نوذر) شاه ئیرانی بوو، کو د شه ری دگه (تورانیا) دا ب دهستی (ئه فراسیاب) ی هاتبوو ئیخسیر کرن و پاشی کوشتن.

مللهتێ کوردن، لهو بهری دهست ب ئههجامدانا قی ئههرکی بکهه،
پیدقی بوو کو پێشهکیهکی بینم و تیدا ب باوهری سنورین ئاها
کوردستانی و ئهصل و نهسهه ب نهزادی کوردا و چهق و هۆزین کو
ژ کوردان دهههههین دیار بکههین و پاشی ئیل و مالهزن و ئویجاخین
کو نوکه ل ئاها کوردستانی نه خویا بکههین کا ژ کیژ ئویجاخ و ئیل و
هۆز نه.

پشکا ئیکی/

^(۱) نزه القلوب: نافىٰ په رتووکا جوگرافیناس (حمدالله مستوفی) په کول سال (۷۴۰) کوچی هاتیه نقیسن.

(۲) فارس: همان یارِ بَگه‌ها فارسه، کو باژِری (شیراز) دِته سَه‌نِته‌ری وی.

(لوت)ی^(۱) و ئەر مەنستانا ئوسمانى يە کو ژ ویرى هەتا (قسطنطنیة) بیست قوناغ ژ قوناغین کاروانیان تی نینه^(۲) و پانییا وی ژ چان و رهخین (ئهقسقه) هەتا کناری باکورى بهغدا و عەرەبستانی یه^(۳).

ل دویمایا دهستههلاتداریا بهننى عه‌بباسیان (نصیرالدوله احمد ابن المروان الكردی) بهربزاری دهستههلاتداری قى دهفهر د نافه‌هرا سنورین دهستنیشانکری دا بوو، کو دگوتنى (کوردستان) و خه‌لکی دگوتنى (سولتان) و سکه‌کە ژى ب نافى وی هاتنه‌ چيکرن. پاشى ب فيانا زهمانى و ل ههر جه و دهمه‌کی ئهو خونکار (حاکم) بوو فه‌رمانه‌هوا و بوو مه‌زنى بنه‌مالان و گه‌له‌ک روژين بى فه‌پر و لدويف ئيک ببوو فه‌رمانه‌هوايى پارچه‌يه‌کى ژ فى ئه‌ردى و نوکه هنده‌ک ژ فى وه‌لاتى به‌رفره‌ه و به‌رين يى بوويه‌ پشه‌ک و تمامه‌کرى ئا‌خا وه‌لاتى مه‌زنى ئيرانى و هنده‌ک ژى يا بوويه‌ پشه‌ک ژ وه‌لاتى مه‌زنى ئوسمانى.

پشکا دووى/

سه‌بارت نه‌ژادى کوردایه، دا نه‌په‌نى و نخامتى نه‌مینت. گوتنين دیرۆکنفيسان سه‌بارت نه‌ژادى کوردان ژ هه‌ف جياوازن، هه‌روه‌کی

(۱) لوت: نافى بياپانه‌کى يه ل باکورى روژه‌لاتى فه‌زا کيرمان ل ئيرانى.

(۲) قوناغ: يه‌که‌يه‌کا پيپاننى بوو ل سه‌رده‌مپن که‌فن، کو ئهو ژى ده‌مى کاروانيان ددا رى و هه‌تا بي‌هنا خوه‌ فه‌کران، واته دگوتنه ههر بي‌هنه‌فهدانى (قوناغه‌ک)، کو د نافه‌هرا (۶ هه‌تا ۸) فه‌رسه‌خ يانزى (۳۶ هه‌تا ۴۸) کيلوميتران دا بوو. (بنيره: جغرافياى تاريخى شه‌رها،

عبدالحسين نه‌چيرى، انتشارات مدرسه، چاپ اول، بهار ۱۳۷۰ شمسى، بپا ۴۳)

(۳) مه‌به‌ست ژى عه‌ره‌بستانا ئيرانى يان هه‌مان (خوزستان) نوکه‌يه.

هندەك یی ل وی باوەری کو (کورد) ژ نهژادی (کوردی)^(۱) نافدارن،
 کو ل سەردەمی (زوحاک)ی عەرەب، هەروەکی نافدارە و هاتیە
 نفیسن، کو هەر رۆژ بو تیرکنا مارین کو ل سەر ملین وی شین
 بووین کەسەک ب دۆر (نوبە) دهاته کوشتن و مەژیی سەری وی ددانه
 مارا.. هەر رۆژ لدویف ئیک دو کەسین بیچارە رادەستی
 (خوانسالار)ی^(۲) دکرن دا ئەو سەری وان بکەتە نیچیر بو هەردو
 مارا.. هەروەکی زانیە خوانسالار کەسەکی خوەشمرۆق بوو، لەو هەر
 رۆژ ریک بو کەسەکی ژ وان خوەش دکر دا برفەفت و ل شوینا وی
 مەژیی سەری میههکی دگەل مەژیی سەری کەسەکی دی دبرە نک
 (زوحاک)ی و ددا مارا. و کەسین فیرابووی، ل دەشت و چۆلین
 دویردەست و د کونجین شکەفتان فە خوە فەدشارتن. دەمی دۆر
 گەهشتیە وی یی نافدار ب (کورد)، خوانسالاری ئەو دا رەفاندن بو
 ناف کویستانا و چیا یین کو نوکە نافدارن ب (کوردستان) و هینگی
 ئافەدانی لی نهبوو و خوە ل ویی فەشارتن. پاشی گەلەک زارۆک ژ
 وان بوون و پستی گوھنیل و زی دەبوونا زارۆکان، بنەمالا وی ب نافی
 وی بەرنیاس بوو و دناف بنەمالین دی دا ب زیرەکی و چەلەنگی
 نافدار بوون، هەروەکی نفیسهی (شەرفنامە)یی (شیخ شرف الدین
 بدلیسی) یا فەگوهاستی، کو دەمی (خسرو پەرفیز)ی شاه
 عەجەمان نامە بو پیغەمبەری (س) نفیسی، گوٲ: "من کەسەک

(۱) مەرم ژ (کوردی نافدار) هەمان (کاوەیی ئاسنگەر)ە.

(۲) خوانسالار: خوارن چیکەر (طبناخ)

دڤيٽ ڪو د ماوهيٽ بيست روژان دا ئهڤي نامهيٽ ژ (مهڊائن)^(۱)
 ببهته (مهڊينه)يي. ڪهس ئاماده نه بوو، ههتا ڪهسه ڪي ڪورد پهيدا
 ڪرن ڪو ئاماده بووي فهريمانا خسروي ب جه بينت و وي د ماوهيٽ
 بيست روژان دا ئهو نامه گههانده ههڤالين ڪو د خزمهتا پيغه مبهري
 دا بوون. ئهو گهلهك مهندهووش بوون ڪو چهوا وي د ڤي ماوهيٽ
 ڪيم دا ئهڤ ريكا هنده دريژ برييه. پيغه مبهري(س) ڪهره ڪر و
 گوٽ: (ئهڤه ژ ملله تي ڪوردانه).. و پاشي گوٽ: (خودايي مهزن ئهو
 هيژ و شيان و زيرمكي و چالاكي يين ڪو دايه ڤي ئويجاخي، ڪيمتر ژ
 وان يين دايه ئويجاخين دي، بهلي حڪمهتا زيده يا خودي ودها يا
 حهز ڪري ڪو دوبهرمكي و ههڤدزي و شهر بكهڤته د نافبهرا ڤي
 ئويجاخي دا، ڊاكو ئويجاخين دي ژ خرابي و نه يارديا وان ئيمن
 بمين و ههردهم مژويلي شهر و قهرقهشي بن دگهل ههڤدو و شهري
 ئويجاخين دي نه ڪهن)."

لي گوٽنا دروستر ئهوه يا (احمد بن خلڪان) د ميژووا خواه دا
 تومار ڪري و ئهو ژي ئهوه، ڪو (ابو عمرو ابن عبدالله) دانهري
 پهريو ڪا (استيعاب در ڪتاب قصد و امم) ڪو لدور نه زادي عهريه و
 عهجه مان يا نفيسي، دبيژت: "ڪورد ژ نه زادي (عمرو مزيقا)ينه، ڪو
 ڪوردهك بوو ژ ڪورين شاهي يه مهنئي و ب بورينا روژان، ژ وهلاتي

^(۱) ههمان باژيري (تيسفون) ه ل وهلاتي عيراڤا نوڪه، ڪو پايتهختي ئهشڪاني و ساسانيان بوو.
 بهري ئهڤ باژيره ژ حهفت باژيران پيڪ دهات، لهو دگوتتي (سبعه مدائن)، لي بو ساناهي
 بڪارئيناني پهيقا (سبعه) هاته لادان و (مدائن) ب تني ما لسره زمانان. ئهوه حهفت باژير
 زي ئهڤه بوون: (تيسفون، ئسبانهر، روميه، بههرسير، سابات، سلوكيه و بهغداد)

یہ مہنّی رہ قیو و ل ئا خا کوردستانا بنا جہ بیو و ل ویرئ
زارو کین وی یین زیدہ بووین، ہر وہ کی هوژانقان دبیرت:

لعمرك ما الاكراد من نسل فارس

ولكنه من نسل عمرو ابن عامر

و (عامر) ئ بابكائی کوردا ژ بہر زیدہ ییا بہ خشیش و دان و
مہر دینی ب ناسناقئ (ماء السماء: ئا قا ئہ سمانا، باران) ناقدار بیو،
ہر وہ کی مہولہ وی (رہمہتا خودئ ئ بت) دبیرت:

آسمان شو ابر شو باران ببار

آب اندر ناودان ناید بکار

ناودان ہمسایہ در جنگ آورد

آب باران باغ صد رنگ آورد

(ئہوس و خہ زرج) کو ہہ قال و ہاریکارین پیغہ مہری (س)
بوون ژ نہ ژادی (عامر) ینہ، ژ بہر کو (عمرو) یی کورئ وی ہر روژ دو
جلکین نوی یین خہ ملاندی دکر نہ بہر خوہ و ل خوہ نہ دگرت کو
وان پیشکیشی ہندہ کین دی بکہت دا وان بکہ نہ بہر خوہ، ب شہف
ئہو جلك ددراندن و ژ بہر قئ چہندی ژئ ناقدار بیو ب (مزیکا)،
ہر چہ ندہ (ابوالقاسم فردوسی) ئا خفتنا ئیکئ ب دروستتر زانییہ،
دہما د (شاہنامہ) یی دا دبیرت:

دو مرد گرانمایہ و پارسا

دو پاکیزہ از گوہر پادشاہ

دگر نام کرمایل پیش بین

یکی نامش اربایل پاک دین

چنان بد که بودند روزی به هم	سخن رفت هرگونه از بیش و کم
ز بیدادی شاه و از لشکرش	وز آن رسمهای بد اندر خورش
یکی گفت ما را بخوالیگری	بباید بزی شاه رخت آوری
مگر زین دو تن را که ریزند خون	یکی را توان آوریدن برون
برفتند و خوالیگری ساختند	خورشها باندازه پرداختند
خورشخانهء پادشاه جهان	گرفت آندو بیدار روشن روان
چو آمدش هنگام خون ریختن	بشیرین روان اندر آویختن
از آنروز بانان مردم گشان	گرفته دو مرد جوانرا کشان
دمان پیش خوالیگران تاختند	ز بالا بروی اندر انداختند
پر از درد خوالیگران را جگر	پر از خون دو دیده، پر از کینه سر
همی بنگرید این بدان آن بدین	ز کردار بیداد شاه زمین
از آندو یکی را بپرداختند	جز این چارمراه نشناختند
برون کرد مغز سر گوسفند	بر آمیخت با مغز آن ارجمند
یکی را بجان داد زنهار و گفت	نگر تا بیاری سر اندر نهفت
نگر تا نباشی بآباد شهر	ترا در جهان کوه و دست است بهر
بجای سرش ز آن سر بی بها	خورش ساختند از پی اژدها
از این گونه هر ماهیان سی جوان	از ایشان همی یافتندی روان
چو گرد آمدندی از ایشان دویست	بدانسان که نشناختی که کیست
خورشگر بر ایشان بزی چندومیش	بدادی و صحرا نهادیش بیش
کنون گرد از آن تخمه دارد نژاد	کز آباد بر دل نیایدش یاد ^(۱)

(۱) نهف پارچه هوزانه همی چیرؤکا (کاوه و زوحاک)ی فه دگپر، لهو من نهفیا همیی
 وهرگیرمه سره زمانئ کوردی، ئی ریزا دویمایی و ریزا دویقرا کو نفیسهری نه نفیسه، ←

د ناف بڼه مالین کوردان دا سولتانین دادگهر و خودان ئارمانج و
هه رمانږه وایین هزره مند و دلیر یین ههین، وهکی سولتان (صلاح
الدین ایوبی) کو (مصر و بیت المقدس و شامات و مکه و...) دوباره ژ
فرهنگیان^(۱) جودا کرن و کیشانه ژیر دهستی خه لیفین بهنی
عهباسی.

هه روهکی د نقیسارین روژانه یین میژوویی دا و ب شه هدهکیا
دیده فانی ب باوهر، خه سله تین قهنج و سالوختن باش د دهرحه ق
وی سولتانی هیژا دا هاتینه تو مارکرن، و پرانیا زانایین ئیسلامی
ئه و یی هژمارتی وهک هه لبرارتیی خه لیفین راشدی، و یی ب
هیژاترینی شهرفانان د ریکا دینی پروژ دا ب ناف کری.
ژ نه فی و بڼه مالا فی سولتانی گه لهک که سین نافدار یین ههین،
هه روهکی د میژوویی (مصر و بیت المقدس و شامات) دا هاتیه
نقیسین.

← ل من د فی پهراویژی دا یا ئینای، مه رما نقیسه ری و فیردهوسی هه ردووان خویا

دکهن، لهو دی بهس هه ردو دیران ب تنی وهرگیرم، ئه و ژی:

کنون (گرد) از آن تخمه دارد نژاد کز آباد بر دل نیایدش یاد

بود خانه هاشان سراسر پلاس ندارند در دل ز یزدان هراس

ئانکو: نوکه نه ژادی کورد بهرهباین وی که سینه (ئانکو بهرهباین کاوهینه؛ چونکی بهری
فان ریژکان په سنا کاوهی دهیته کرن)، کو د دلی خه لکی را ناییت ل چو جهه کی باسی
وان (کوردان) بکهت، لی خانین وان (کوردان) هه می ب رایپخان رانیخستینه و د دلی خوه دا
ته نانت ئه و ژ خودی ژی ناترسن.

^(۱) بهری و ب تاییه تی ل سه رده می په هله فییان ژ بهر نه ناگه هییا خه لکی ئیرانی، دگو تنه
ئه وروپایا نوکه: (فرهنگ).

بابه ته کي کورت بهس تير و تهسه له ل دؤر ئيل و هوږين مه زنيڼ

کوردان، کو ئويجاخيڼ دى پشکه کن ژ وان و ييڼ گههشتينه وان:

(۱) ئويجاخا کوردپڼ ئه رده لانى: ژ نه ژادى (بابا ئه رده لان)ينه، کو

هندهك ژ وان گهلهك وهختا دهسته لات يا ل کوردستانى كرى و

نوكه ژى پرانيا وان ل کوردستانى بنهجهن.

(۲) ئويجاخا ئه لوار: کو جه و وارى وان ژ ئه سفه هانى بگره ههتا

سنورين عه رهبستانا ئيراني و ژ هه مه دانى و ده سپيكا ئاخا عيراقا

عه جه م بگره ههتا دگه هته سنورى عيراقا عه رهبانه ^(۱) و هندهك

ژى ييڼ ل قه زوينى و ييڼ دى ب بوړينا چهند چهرخان ييڼ ل

جهيڼ لابه لا بنهجه بووين.

(۳) ئويجاخا کرمانجان: کو نافدارن ب (بابان) و بنهجه وان

(كهركوك، سليمانى، شه هره زور، كويه، حه رير و ساوجبولاغا

موكرى)نه ^(۲) و هندهك ژى يى ل (بانه) ^(۳) کو كؤمه لگه ههكا

گونديڼ کوردستانا ئيراني يه.

^(۱) عيراقا عه جه م: نافى ميژوويي دهقه رده كييه ل سهنه رى ئيراني د نافه برا جيايڼ (زاگروس

و ئه لبورز) و بيبانا (كوير: كه قير) دا، کو پاريزگه هيڼ ئه قروكه ييڼ (هه مه دان،

ئه سفه هان، باخته ران، ئيلام، چه هار مه حال و به ختيارى، کوردستان، زهنجان، لورستان،

ته هران، كاشان و پاريزگه ها نافين) دكه فنه د قى دهقه رى دا و ژ بلى قى نافى هه روه سا ب

(ئيهالته جبال) ژى نافدار بوو. و (عيراقا عه رهبان) ژى وهلاتى (عيراق) ا نوكه يه. (بنيره:

جغرافياى تاريخى شهرها، عبدالحسين نهچيرى، ژيډهرى بهرى، بپ ۲۸۴)

^(۲) ساوجبولاغا موكرى: باژيرى (مهاباد) ا نوكه يه.

^(۳) بانه: باژيركه كه ل کوردستانا ئيراني، ل روژنافايى باژيرى سننه.

٤) ئويجاخا گۆران: كو پرانيا وان ل (كرمانشاه و كوردستانا ئيراني) بنهجهن.

٥) ئويجاخا لهك: كو پرانيا وان ل (كليائي، كرمانشاه، هممه دان و كوردستانا ئيراني) بنهجهن و كيّمهك ژ وان ژي ژ بهر گرفتاريين روژگاري، هاتينه قه گوهاستن بو ئه سفه هاني و ل ويړئ بنهجه بووينه.

٦) ئويجاخين مافي و نانهكەلي^(١): كو ئيكم بنهجه وان دوormanدوري زوزانين رهواندز و ههوليړا ئاخا ئوسمانى و ساوجبولاغا موكرى يا ملكى ئيراني بوو و ژ بهر زيدهگافي و سهريچييان ب فهرمانا خودئ ژي رازى عهباسى صهفهوى ئه و يين كوچبهه كرين و يين ل باژيري (رهى) و (شههريار) و (قهزوين) جيوار كرين.

٧) ئويجاخين كردوسى و ئيزدى: كو بنهجه وان د وهلاتى ئوسمانى دايه ژ مويسل ههتا ميّرديني و ژ دياربه كرئ ههتا حلههبي، كو (العيان بالله) ئه و (شهيتان) ب خودايى خوه و (يهزىد) ب پيغه مبهري وى دزانن، لى خودايى ژ فى رهنكى، دى پيغه مبهريين هوّسا ژى بسهرقه بن. و ئه و ههگهر موسلمانەكى ببينن و بشيئي، دى وى كوژن^(٢).

^(١) ئويجاخا مافي: يين ل باكوړى روژنافايى باژيري كرمانشاني، و هندەك ژي يين ل دينه وهر و چه مچه مال و جهليلومند و هندەكي دى ژي يين چووينه قهزوينى. و ئويجاخا نانهكەلي يين ل دهفهر (دينه وهر و بيلوار).

^(٢) ب خوه هيچ راستيهك بو فى چەندى نينه؛ چونكى ئيزدى نه په يگريين (يهزىدى كورئ موعاويه) نه و نه ژى شهيتانى ب خودايى خوه ناس دكهن، بهلكو ئه و ژى خودايى ئيكانه يى بى ههفتا دپهريسن، لى ل جهم وان (شهيتان) باشتريين فريشتانه. ←

۸) ئويجاخا جاف: كو پړانيا وان ييڼ د بن كوين(خيښت)انځه و
دځنه زوژانا و دزفرنهفه گهرميانا و وان ئاكننجيوون د خانيان
فه بوځوځه نهههلبژارتية.

۹) ئويجاخا لولو: كو جه و واري وان يي ل رهځي چيايهكي ب نافي
(زنكار) د نافي ئوسمانيان دا.. ئهو د جوامير و بي بهلانه، و ژ بلي
كار و جوټياري چ كارهكي دي ناكهن. ئهو خوځه ب ئافاكړنا خانيا
و خواندنې و دهسته بهركړنا كه لوپه لانځه مژويل ناكهن.. چ
دهمهكي د نافي ئويجاخي دا (زانايهك، خواندهفانهك، خودان
شيانهك، باشنقيسهك، هونه رمه ندهك يان هوژانقانهك) پهيدا
نه بوويه، لي ژ هه مي ئويجاخين دي ييڼ كوردان روځوڅستر و
قه درگرتن بو مي هفانين خوځه.

بابه تی ئیکى

ئەو ئويجاخىن كوناڧى وان ب پىتا (ئ) دەسپىدكەت

(۱) ئويجاخا ئەردەلانى: كو ژ ئويجاخىن دى يىن كوردا باشتەن بو
(رەشت باشى، جوامىرى، مروڧايەت، چەلەنگى و
مەردىنى) و د ەردەم و سەردەمەكى دا (خان) يىن ناڧدار و
رېزار ژ ڧى ئويجاخى رابووينە، وەكى (خان ئەحمەد خان)^(۱)
كوڧى (هەلوخان)ى^(۲) .. ژ بەر خزمایىنیا وى دگەل شاھ عەبباسى
سەفەوىيى بەهشتى^(۳) و ژ بەر زىرەكى و رېزانى و خودانشىانىيا
كو ژ وى دىتى، بوو جەي شانازىي و خودان قەدر لىهات و (زەپىن
كولاه) خانما خويشكا خوە دا وى و ب فەرمانا شاھى خودى ژى

(۱) خان ئەحمەد خان: كوڧى هەلوخان ئەردەلانى يە، كو ل سالا (۱۰۱۴ ھەتا ۱۰۴۱ كۆچى) ببوو دەستەلاتدار و لەشكەرەكى بىستەزار كەسى ژ سويار و پەيپان پىك ئىنابوو و ب فەرمانا شاھ عەبباسى ئىكى ل دژى ئىلەن (موكرى و بلباس) راوەستىابوو و گەلەك ژ ھەردو ئالىيان ھاتبوونە كوشتەن. (بو پتر زانىارىيان بنىڧرە: تاريخ كرد و كردستان — دكتور صديق صفى زاده) (بورەكەي)، چاپ اول، بهار ۱۳۷۸ تهرآن، چاپخانه فرشيوه — ص ۴۹۲)

(۲) هەلوخان: د دەستڧىسى دا ب شاشى (ھوخان) ھاتىە نڧىسين.. هەلوخان كوڧى سولتان عەلى بەگى ئەردەلانى، كو پشتى مرنا براىي خوە (تەيمورخان)ى ب رەئيا خەلكى ببوو سەرۆكى حكومەتا ئەردەلان و ب شىۆدەيكى فەرمى ببوو فەرمانرەوايى ئىالەتا كوردستان. (بنىڧرە:

ژىدەرى بەرى، صفى زاده، بپ ۴۹۲)

(۳) واتە (خان ئەحمەد خان) زافايى شاھ عەبباسى (ھەڧزىنى خويشكا وى) بوو.

رازی (مویسل و رهواندز و ئامیدی) ئیخستنه بن دهستی خوه و
 چهند سالان دهسته‌لات ل پرانیا ئا‌خا کوردستانی کر.
 دیسان خودی ژێ رازی (خسرو خانی دووی)^(۱) یی نه‌فیئ
 (سوبحان فی‌ردی خان)ی^(۲) ب ریبه‌ری و چه‌له‌نگی و جوامیری
 نافدار بوو و وی کارین مه‌زن کربوون و د ناف به‌رپه‌رین
 روژگاری دا نافیی وی ژ یی مای، کو ئیک ژ وان کاران شکاندنا
 رحمه‌تی(ئه‌للاه قولیخانی زه‌نگه‌نه)^(۳) بوو، کو ئه‌فه سه‌ره‌اتییا
 ویه ب کورتی: پشتی تمامبوونا دهسته‌لاتدارییا زه‌ندیان،
 (ئه‌للاه قولیخانی زه‌نگه‌نه)یی حاکمی کرمانشاهی کره دلی خوه
 کو عراق و کوردستانی^(۴) بیخته بن دهستی خوه، له‌و ب له‌شکه‌ر
 و توپخانین زیده ژ کوردین (کرمانشاه و سه‌نگه‌ر و کلیانی و
 ئه‌لوار)ی دانه ری و ژ لایی دیکه ژ یی (خسرو خان)ی به‌هشتی ژ
 لایی (سندج)ی^(۵) که‌ته ری. ل (سنقر) هه‌ردو هی‌ز که‌هشتنه

^(۱) کو‌ری ئه‌حمه‌دخانی ئه‌رده‌لانه، کو ل سالا (۱۱۶۸ی کۆچی) یی بوویه حاکمی سنه، [لی ئه‌ز
 نزائم چه‌وا نفیسه‌ری ده‌ستنفیسی ئه‌و کریه (بنیره: نه‌فیئ) سوبحان فی‌ردی خانی؟ (فی‌جا
 ئه‌و تی نه، کو نه‌فیئ وی بت ژ کچی فه، ئانکو کو‌ری کچا وی بت) – گولی (بنیره: صفی
 زاده، ژیدهری به‌ری، بپ ۵۰۱)

^(۲) کو‌ری عه‌باس قوی خانی ئه‌رده‌لانی یه، کو ب فه‌رمانا شاه ته‌هماسبی دووی یی سه‌فه‌وی ل
 سالا (۱۱۴۲ی کۆچی یی بوویه ئه‌میری ئیماره‌تا ئه‌رده‌لان. (بنیره: صفی زاده، ژیدهری
 به‌ری، بپ ۵۰۰)

^(۳) نه‌فیئ شیخ عه‌لی خانی زه‌نگه‌نه‌یه و ل سالا (۱۱۷۲ی کۆچی یی بوویه فه‌رمانه‌واپی
 کرمانشاهی و ب فه‌رمانا که‌ریم خانی زه‌ند دهسته‌لاتا ده‌فرا (عه‌لیشکه‌ر) ئیخستبوو بن
 دهستی خوه و ل سالا (۱۱۹۹ی کۆچی یی مری. (بنیره: صفی زاده، ژیدهری به‌ری، بپ ۷۰۷)

^(۴) مه‌به‌ست ژێ عی‌راقا عه‌جه‌م و کوردستانا ئیرانی یه.

^(۵) سندج: هه‌مان باژیری (سنه)یه ل کوردستانا ئیرانی.

ئىك. پشتى و ههول و بزاقين زيده سوپايى كوردستانى ب
 سهركهت و (ئهلاھ قولیخان) هاته كوشتن و (خسرو خان) بهر
 ب گرمانشاهی ب رى كهفت.. ل دو فهرسه خیا^(۱) باژيرى
 نافئينای (حاجى عهلى خان) مامى (ئهلاھ قولیخان)ى ب
 گهلهك دياريبان فه هاته نك وى و داخوذا ليبورينى ژى كر و
 (خسرو خان) زقريقه كوردستانى.

و ئىك ژ كارين دى يين وى، شكاندن و پاشقه برنا
 (جهغه رخانى زهند)^(۲) بوو، كو ب گهلهك كهسان فه ژ (زهندي،
 فارسى، ئهلوارى و هنده كين دى) ب ئنيه تا داگير كرنى قهستا
 كوردستانى و عيراقى كرن و هاتنه د ناف ههمه دانى دا. دهمى ئهف
 دهنگو باسه گه هشتيه گوھين (خسرو خان)ى، دگهل سوپايى
 ئهردهلانى كهتنه رى و ل بهارا ههمه دانى^(۳) ههردو هيژ ب نافيك
 كهفتن و پشتى بشه رچوون و كوشتنه كا زيده، (خسرو خان) ب
 سهركهفت و (جهغه رخانى زهند) شكهستن خوار و رهقى و ئه و
 كهتنه دويىف.. (مههدى بهگى شهقاقى) كو هوژانقانه كى نافداره،

^(۱) فهرسه خان فهرسنگ؛ يه كهيه كا پيقانى يه بهرام بهر (۶) كيلومه تر و (۲۴) مهترانه.

^(۲) جهغه رخان كورپى صادق خانى زهند و بابى لوتفعهلى خانى زهنده. ئه و بؤ ماوهيه كى
 فرمانده وايى هندك پشكان ناوهند و ژيريا ئيرانى بوو و ل دويمه يى د شه رپى د نافبهرا
 بنه مالين (زهند) بيان دا ل شيرازى ل سالا (۱۷۸۸) ئ هاته كوشتن، هه رچه نده نهخوش بوو
 و د ناف جهى را بوو. سه ره رايى وى كو ئه و مروقه كى دلير و ميرخاس بوو د شه ران دا، لى
 هه ر نافى وى ب ترسنوك چووبوو.

^(۳) بههار: فهزايه كا تورك زمانين شيعيه سه ر ب پاريزگه ها ههمه دانى فه.

ئەو یی ل کار بوو و ب چەند ریزەکان پیرۆزبایی خوە دیار
دکەت، کو دەسپیکا وان ب فی رەنگی یە:

موسم دی خسرو بهمن وقار

(^۱) خیمە بر افراخت چو گل در بهار

و هەروەسا شکەستنا (ئسماعیل خانێ زەند) ژ ی ل سەر
دەستی وی بوو.

و (خان) هکی دی یی نافدارێ ئەردەلانیان (ئەمانوللاھ
خان^(۲)) بەهشتی یە، کو کورەھیژی فی (خسرو خان) ییە. ئەو
ل سەر دەمی خاقانی (میرور مغفور البسه الله تعالى حلل النور في دار
السرور) ب شانازیقە یی بوویە حاکی کوردستانا ئیرانی و
خزمەتین بەرچاڤ و هەژ یی پێشکشی وەلاتی مەزنی ئیرانی
و جەنابی خاقانی بەهشتی کرین. و ئیک ژ خانین نافدار و
میرەکی ریزداری وی سەردەمی هاتیە هژمارتن، هەتا کو بوویە
جەئ سەرنجا شاهینشاهی دینپەناھ، و کەیفە خودی ژ ی رازی پی

(^۱) واتە: ل هەیفە دە (کو هەیفە ئیکی یا زفستانێ یە) خسروئ هزرمەندی هیژا، وەکی گوئی
خیفەتا خوە ل دەڤەرا (بهار) ئ ڤەدا. پەیفە (بهار) ل ڤیڤە هەردو ریمانین (وەرزێ بهاری؛ ژ
بەر گوئی) و (دەڤەرا بهاری؛ وەک جە) ددەت.

(^۲) کوڤی خسروخانێ دووی (ثانی) یە، کو ل سالا (۱۲۱۴) ئ کوچی، ئانکو دەھ سالان پشتی مرنا
بابی خوە، و ب ڤەرمانا (ڤەتەحەلێشاهی قاجار) ببوو ڤەرمانپەوایی کوردستانێ. (بنپەرە:
صفی زادە، ژێدەرێ بهری، بپ ۵۰۵)

هات و کورێ وی (خسروخانێ سییی)^(١) کره زاقایی خوه و (حوسن جههان خانم - نواب علیه عالیه) یا نافدار ب (والیه معظم له) ب شانازیقه کره ههڤژینا وی.. و ههروهسا نهڤیی وی کو خودی ژێ رازی بههشتی (رزا قولیخانێ والی)^(٢) بوو، بوو زاقایی جهنابی پایه بهرز (نایب السلطنه - روح الله تعالى مضجعه) ی.

ناهیته فهشارتن کو پرانیا بنه مال و هۆزین کوردین ئیرانی ژ بنه مالا ئهرده لانیان و ژ نهژادی (ئهرده لان)ینه، یانژی هندی گوهدار و ژیر فهرمانا بنه مالا (ئهرده لان) ی بوون، لهو ئهو زی هاتینه هژمارتن ژ ئهرده لانیان. و ئهگه رین نافکرنا (ئهرده لان) و (ئهرده لانیان) ههروهکی د میژووا کوردان دا هاتیه تۆمار کرن ئهوه، کو بابکالی مهزنی وان ناشقان بوو و ب زمانی کوردی دبیزنه ناشقانی (ئهرده لان).. پشتی کو ب بۆرینا دهمی (ئهرده لان) ههژار و نه دار دبت، ژ باژی ری (شام) ی دهیتته ئالیی (دیاربهر و مويسل) ی. پشتی ماوهیهکی ههڤژینهکی بۆ خوه ژ ماله زنه کا قی دهڤه ری دئینت و کورەك ژێ دبت و ناڤی وی کر نه (کلول). پشتی (کلول) مهزن بووی و ب شیان کهفتی و چه لهنگی

^(١) نافداره ب خسروخانێ ناکام، ئهو کورێ ئه مانوللا ه خانێ ئهرده لان و زاقایی فهتجه لیشاهی قاجار بوو، کو پشتی مرنا بابی خوه و ب فهرمانا فهتجه لیشاهی ل سالا (١٢٤٠) ی کۆچی ببوو میری ئهرده لان (فهرمانه وایی کوردستانی). (بنیڤه: صفی زاده، ژیدهری بهری، بپ ٥٠٦)

^(٢) کورێ خسروخانێ ناکام و نهڤیی ئه مانوللا ه خانێ ئهرده لان بوو، کو ل سالا (١٢٥٠) ی کۆچی، دهمی ژیی وی ب تنی (١٠) سال، لدویف داخوازا خه لکی کوردستانی ببوو والیی ئیاله تا ئهرده لان. (بنیڤه: صفی زاده، هه مان ژیدهر، بپ ٥٠٧)

و ریبه‌ری ئی دیار بووین، دهسته‌لاتا (مویسل و دیاربه‌کر) ئی زفریقه و دهمی شه‌ر دگهل (چه‌نگیز خان)ی^(۱) کری، ژ کاری هاته لا دان و نهو ب مال و زاروکیڤن خوه‌فه ژ وی‌ری دهرکه‌ت و ل ده‌فهر (شه‌هره‌زور) بنه‌جه بوون.

پشتی ماوه‌یه‌کی، ل وی‌ری ژی خه‌لکه‌کی ری‌ز ئی گرت و هزره‌ک بو کر، هه‌تا وه‌لئ هاتی کو دهسته‌لات ل وی‌ری دانه دهستی وی.

پاشی دیسان ژ کاری هاته لا دان و چوو گوندی (پلنگان) کو گونده‌کی کوردستانییه و وه‌کی که‌له‌یه و سروشتی وی وه‌سایه کو که‌س نه‌شی‌ت زوی ب زوی وی که‌له‌ی داگیر بکه‌ت؛ چونکی جهی وی که‌له‌ک ناسی و ب زه‌حمه‌ته.

نهو ل وی‌ری ژی د ناف بنه‌مالین گورانان دا بوو خودان ری‌ز و حورمه‌ت و دبه‌ته سه‌رۆک و ریبه‌ری وان و پشتی ده‌فه‌ره‌ه‌گرییا چه‌نگیزی، نهو جاره‌کا دی زفریقه سه‌ر دهسته‌لاتا خوه یا به‌ری و (بابان کوی و هه‌ریر و کوردستانا ئیرانی) کی‌شانه بن دهستی خوه، و هه‌تا دویمه‌یه‌یه سه‌رده‌می دهسته‌لاتدارییا (شاه صه‌فی)^(۲)

^(۱) چه‌نگیز خان: یان (تموچین یسوکا به‌هادر) نافئ مه‌زنه‌کی مه‌غولیان و سه‌رۆکی ئیلا (فیات) بوو ژ مله‌تی مه‌غولی. چه‌نگیز ل مه‌غولستانئ هاتوو سه‌ر دونیایی و ل سالا (۶۰۰) کۆچی ببوو دهسته‌لاتدار و ل سالا (۶۲۴) کۆچی ل ژیی (۷۲) سالیی یی مری.

^(۲) شاه صه‌فی: شه‌شه‌مین شاهئ سنسلا صه‌فه‌ویه، کو ژ سالا (۱۰۰۷)ئ هه‌تا (۱۰۲۱)ئ هه‌تافی شاهاتی یا کری و پشتی (شاه عه‌باسی ئیکی) یی بوویه شاهئ ئیرانی. (بنی‌ره: محمد هاشم آصف (رستم الحکما)، رستم‌التواریخ، به اهتمام عزیزالله علی‌زاده، تهران: انتشارات فردوس، چاپ دوم، ۱۳۸۲ شمسی، بپ ۱۳)

خودى ژى رازى بت گرتن و فهكرنا كاروباريڻ گرنگيڻ ويړى
مانه ب هيفيا ويښه.

جیل بو جیلی زاروځ و نهفيين وی ل وی وهلاتی
فهرمانپهوايی و سهروکاتی کهته دهستان، ههتا کو ژ بهر
زیدهبوونا نهفيين وی [ههروهکی د ناف کوردان دا نهريتهکه] ^(۱) ب
تایبهتی د ناف کوردان دا ئیکگرتنا وان یا دبه ژیکشهبوون و
پیکنهکرن (نفاق و شقاق) و یا زانیه کو بی دهولهتی (بی ئیقبالی)
ژ نیفاق (ژیکشهبوون) ی چیدبت، و دهستههلات ژ دهستین وان
دهرکهفت و ب تنی کوردستانا ئیرانی ما ژیر دهستههلاتا وان و ب
بوړینا دهمی و پستی هزرکرنهکا کاریگهر، گوندی (پلنگان) ژى،
کو جهی دهستههلاتدارین (کهلهور) بوو ژى هاته ستاندن و نهو
ژى هاتنه دهريخستن و ل وان دهوروبهراڼ ئاکنجی بوون ههتا
سالا (۱۰۴۶) ی ب فهرمانا (شاه صهفی) یی بههشتی، ژ بهر
ئاسیبوونا جهی وی، کهله پلنگان هاته خرابکرن و نهو خهک ل
(سنندج) هاتنه خرپهکرن، کو هینگی گوندهکی بجویک بوو و
دگوټنی (سینه) ^(۲) و بنهجه وی بنهمالی بوو یا نافدار ب (کفش
زړینه: پیلاڅ زیړین)، کو ههروهکی دهیته زانین نهف بنهماله
نافدارن ب چیکرنا ئافاهیڼ مهزن و مزگهفتا و قوتابخانا و
هیډی هیډی ئافاهی و مروځ لی زیده بوون و نوکه یی بوویه

^(۱) نانکو نهو دبیژت: کورد یین فیړ بووین کو سهرهتا پیک دخوهشن و ئیکدهنگ و ئیکگرتینه،
لی زوی ل ههفدو دقولپن و دبنه نهیارین ههفدو.

^(۲) د دهستفیزی دا (سینه) هاتیه نفیسین، لی یا دروست (سته: سننه) یه.

باژیړهکې جهی ئیعتیباری و نوکه وهک باژیړ(شار) دهیته
هژمارتن.

(۲) ئویجاخا ئهلوار: ئهف پهیقه کوما پهیفا (لور)ه؛ ژبهړکو لوریڼ
مهن و لوریڼ بچویک یڼ ههین. پتر ب شیوی (کوم) دهیته
بکاریان. ئویجاخین زهندي و بهختیاری ژي ژ حسیبا ئیلانه، و
کوردین فهیلی و ئهلوار ل دهقهرین (هلیشکهر)^(۱) و مهلایر^(۲) و
بریه) بنهجهن، و لورستان ژي ههر ئهف لورستانا نوکهیه.
ئویجاخا نافیری ب ریکا ریگری و شهلاندا ریقینگ و
کاروانیان پیچهکې یی بهیز کهتین. (نادر شاهي ئهفشاري)^(۳)
توره ب عیجزیشه ئهو فریکرنه (درگز)^(۴) و (ئهبیورد)^(۵) و

(۱) هلیشکهر: نافې بهري یی کومه لگهها (نصفه نندآباد) ا نوکهیه، کو دکهفته روژهلای باژیړی
(سنه). (بنیره: تاریخ مردوخ(تاریخ کرد و کردستان) — تألیف: حضرت آیت الله شیخ
محمد مردوخ کردستانی — جلد ۲، چاپ دوم، بپ ۸۲)

(۲) مهلایر: دویهمین باژیړی مهنی پاریزگهها ههمه دانی یه ل ئیرانی.
(۳) نادر شاهي ئهفشاري: سهروکی ئیلا ئهفشاري و دامه زینهري سنسلا دهسته لاتدارا ئهفشاريهیه،
کو دوازه سالان (ژ ۱۱۱۴ئ ههتا ۱۱۲۶ئ) کوچی دهسته لات یا ل ئیرانی کری. ئهو نافدارترین
شاهي ئیرانی یه پشتی هاتنا ئیسلامی. (بنیره: کتاب درسی تاریخ سال سوم راهنمایی،
شرکت چاپ و نشر کتابهای درسی ایران، ۱۳۷۹ شمسی)

(۴) د دهستنیسی دا (درجز) هاتبوو نفیسین، ئی یا دروستر (درگز)ه، کو قهزایهکا پاریزگهها
(خوراسان رضوی) یه ل باکوړی روژهلای ئیرانی.

(۵) د دهستنیسی دا (ابیور) هاتبوو نفیسین، ئی یا دروستر (ئهبیورد) یان (ئهبامرد)ه، کو
باژیړهکې کهفنی خوراسانی یه ل ئیرانی و دکهفته بهر دانگا چیاییڼ (هزار مسجد).
(بنیره: جغرافیای تاریخی شهرها، عبدالحسین نهجیری، بپ ۲۹۵)

(خوراسان) و ل وارا بنهجه بوون^(۱) و پشتی ژنافچوونا دهولهتا ئهفشاری و حوكم گرته دهستا (كهريم خانى زهند) پرانيا وان زفرينهفه وارې خوه يى سهرهكى. هينگى سهرؤكاتيا فى ئىلى د دهستى كهريم خانى دا بوو و لدويث نهريتى (ئهلوار)، كو دبیزنه مهزنى خوه (تشمال)، لهو دگوته كهريم خانى ژى (تشمال كهريم).

سهردهمهكى كو ژ ئالىي (شاهروخ شاه)يقه^(۲) دهستهلاتا ئهسفههانی د دهستين (ئهبولفهتخ خانى بهختياری) دا بوو، كهريم خانى زهند و د گهل دا (عهليمراد خان) ب سهر دا گرته

^(۱) نادرشاهی (۵۰۰۰) مال ژ تورکمانا و کوردین ئهردهلانی و ئهلوارین فهیلی و (۲۰۰۰) مال ژ هوزین (ههفت لنگی بهختياری) د ئیک جار دا برهونه خوراسانی. (بنیره: بابتهی بررسی اهداف سیاس - نظامی کوچ و اسکان اجباری...، ژ نفیسینا: ابراهیم مشفق پور، د کوڤارا وهرزانه ی) گنجینهء اسناد) هژمار (۶۷) دا یا پاییزا ۱۳۸۶ ئ، بپ (۲۹)

^(۲) (شاهروخ میرزا) یان (شاهروخ ئهفشاره)، کو مهزنتین کوڤی (رزا قولى میرزا)ی بوو. پشتی (نادر شاه) ل سالا (۱۱۲۶ ههتافی) ل (قوچان) هاتیه کوشتن، (عادل شاه) ئ برازیی (نادر)ی دهستهلات گرته دهست. ئهوی ههمی زارؤک و بهرهبايین (نادر)ی کوشتن (شاهروخ) تی نهبت. (عادل) سالهکی ما لسهر کورسیکا دهستهلاتی و پاشی (ئیراهیم شاه) ئ برایی وی، ئهو لا دا. ئ (شاهروخ) ئ گنج ئهوی لا دا و ل شوینا وی بوو دهستهلاتدار. دهستهلاتا شاهروخی ب تنی دو سالان شهکیشا، و پاشی (ژ ۱۱۲۹ ئ ههتا ۱۱۷۴ ئ) ب تنی حاکمی (مهشهءد) بوو. پشتی ئهو هاتیه گرته و کوڤهکر، ل سهردهمی دهستهلاتداریا (ئافا محهمهءد خان)ی گهلهک هاته ئهشکهنجهءدان دا گهوههر و زیڤ و زیڤین بهزهدهین (نادر شاه)ی دیار بکهت، ئ ل ژیر وئ ئهشکهنجهءدانی گیانی خوه ژ دهست دا. (بنیره: محمد هاشم آصف، رستم التواریخ، به اهتمام عزیزالله علیزاده، تهران: انتشارات فردوس، چاپ دوم، ۱۳۸۲ شمسی)

و ل جههكی ب نافی (چه مهن قه همیر) ل بهریك راوهستیان و
كرنه شهر و (ئه بولفه تح خان) شكهستن خوار.

پشتی وی سهر كه فتنی (میرزا ئه بو توراب) ی ب نافی ئيك ژ
زارو كین (شاه سولتان حوسین شاهی ئسماعیل) ی دهست ب ئهرد
قه گریئ كر و خوه ب وه کیلی وی ل قه له م دا. پشتی ماوهیه کی ژ
شهر و شورا، قه ستا (حوسین عه لی خان) ی حاكمی كوردستانا
ئیرانی و (محهمه د عه لی خانی ته كلو) ی حاكمی ده قه را
(عه لیشكه ر) كر و دگهل وان شهر كر و ئه و شكاندن و كریئ
كرن و دهست ب سهر هندهك ده قه ریئ عیراقی دا گرت و هیزهك
بو چی بوو. دهست ب ئافاكرا وه لاتی كر، به لی هندی جه نابی
پایه بهرز (محهمه د حه سه ن خانی قاجاری قوینلو - رحمه الله
تعالی) ساخ، ئه و نه شیا كاری خوه پیشفه ببهت و د هه می شهر و
روی ب روی بوون و كوشتاران دا دشكه ست.

و ژبه ركو هه رده م مه زنین فی ئیلا (ئه لوار) نه یاری و
دوژمنی دگهل حاكمین كوردستانا ئیرانی هه بوون. ده می ده لیقه
بو چیببا، فیجا چ حاكمین كوردستانی هیرش بربان و چووبانه
سهر (ئه لوار) یانزی (تمشال) و حاكمین لورستانی چووبانه سهر
ویلایه تا كوردستانی، وان هندی دشیان دهست ب دزی و تالان و
جهرده چیاتی و كوشتنی دكرن، هه روه کی لسه رده می شاه
عه بباسی به هشتی ژی، ل پایته ختی ئه سفه هان شهر و
نه یاره تیه كا دژوار كه تبوو نافه را (خان ئه حمه د خان) ی
فه رمانه وایی كوردستانی و (شاه فیردی خان) ی حاكمی

لورستانی. و پشته زفرینا وی بو بارهگایی حوکمرانی، (شاه
 فیردی خانی لور) هژمارهکا زیده ژ (ئه‌لوار و زهندييا) خرڤه
 کرن و ب ری کهفت دا شهرئ (خان ئه‌حمه‌د خان)ی بکه‌ت. (خان
 ئه‌حمه‌د خان)ی شیان نه‌بوون ل بهر سینگى رابوه‌ستت و چوو
 خوه د کهلها (حه‌سه‌ن ئاباد)ڤه ئاسئ کر، کو ل ئیک ڤه‌رسه‌خیا
 باژیرئ (سنندج: سنه) بوو. و (شاه فیردی خان)ی ده‌ست ژ
 دۆرپیچکرنا کهلهئ به‌ردا. پشته چهند شه‌فان بیی کو (شاه
 فیردی خان) پی بجه‌سیئت، (خان ئه‌حمه‌د خان) ب جلکه‌کی دی
 ژ کهلها (حه‌سه‌ن ئاباد) دهرکه‌فت و ده‌سته‌که‌کی ژ کوردان دگهل
 خوه دبه‌ت و دچنه لورستانی و دریغی ناکهن بو دزی و تالان و
 کوشتنئ و پینج سه‌د مالان ژ نیلا (لور) ب زۆری دهردنئخن و ل
 ئاخا کوردستانی جیوار دکه‌ن. نوکه حه‌فتئ مال ژ وان یئ ل
 کوردستانی ماین، کو نیزیکی (۳۰۰) که‌سانه.. ئه‌و هافینا دچنه
 زۆزانین (کوره‌ وه‌ز) و (مه‌ریوان) و (که‌مره) و زڤستانا ژى
 هنده‌ک ژ وان دزڤنه‌ڤه‌ گه‌رمیانا و هنده‌کین مایی ژى ب بۆرینا
 ده‌می یین زڤرینه وه‌لاتئ خوه و هنده‌ک ژى یین ره‌ڤینه د ناف
 نیلا (جاف) دا و ل وه‌لاتئ ئوسمانییان و د ناف وان دا دژین.. و د
 ناف فان مالین کو ل کوردستانا ئیرانی دژین، نیزیکی (۱۰ – ۱۵)
 مال یین هه‌ین، هه‌رچه‌نده ب ناقئ (کولاه‌گه‌ر) نافدارن، لی د
 راستی دا ئه‌و ژ ئویجاخا (ئه‌ڤازو)یان ده‌ینه هژمارتن. و له‌و
 دبیزنه وان (کولاه‌گه‌ر) کو ئه‌و کولاه‌ڤین ته‌حتی یین کوردی یین
 باش چیدکه‌ن؛ چونکی ب کوردی دبیزنه کولاه‌چیکه‌را

(کولاهگهر)، ئی هیژ دیار نینه کا نافی ئیلا (لور) ژ چ هاتیه، هه رچه نده هندهك دبیزن (لور) نافی بابکالی وان یی مه زنه، لهو نوکه زی ب وی نافی دهینه فه خواندن و خودی دزانت. ژ نافی وان یین ل کوردستانی بوون و نوکه زی ل کوردستانی، هیژ که سه کی نافدار پهیدا نه بوویه.

(۳) ئویجاخا ئه حمهد زهینه لی^(۱): دگه هنه ئویجاخا (تيله کویی)^(۲) کو پشتی فی شروقه کرنی دی باسی وان هیته کرن. ئه و زفستانا ل گوندین دهقه رهکا نافدار ب (کوره وهز) کو پارچه په که ژ کوردستانی یین بنه جه بووین و هافینا ل چیا یین جهی نافیری و ل جهی سه روکی کوردستانی دچنه زوزانا و نیژیکی شیست مالانه، کو چیدبت دوسه د کهس بن. ژ بهرکو زاروک و نه فیین (ئه حمهد زهینه ل)ینه، لهو ب نافی باپیری خوه یی مه زن یین نافدار بووین.

(۴) ئویجاخا ئسماعیل غه دیری: ل ده سپیکا دهسته لاتدارییا خاقانی (مغصور) و شاهینشاهی (میرور - البسه الله تعالى حلل النور) و دهسته لاتدارییا خودی ژی رازی (ئه مانوللاه خانی ئیکی) کو نیژیکی هه شتی سالانه یین ژ لای (به غداد) فه رهقین و هاتینه

^(۱) ئویجاخه کا کوردانه کو د وهختی دا ل (شههر مزور) ئی دژیان و ل سه رده می فه تحه لیشاهی قاجار یین هاتینه کوردستانی. (بنیره: صفی زاده، ژیدمری بهری، بپ ۳۶۷)

^(۲) د دهستقیسی دا ب شاشی فه (تیکلو) هاتبوو نفیسین.

دناڤ ئاڅا کوردستانی دا و چه‌ند ساله‌کان ییڼ ل کوردستانی
 بنه‌جه بووین و پاشی ل سهرده‌می ده‌سته‌لاتدارییا شاهینشاهی
 جیهانپه‌ناه محهمده شاهی(خودی‌گورپی وی بکه‌ته به‌هشت)^(۱) و
 ده‌سته‌لاتدارییا خودی ژئی رازی (ئه‌مانوللاه خانئی دووی)
 نیژیکی چوارسه‌د مال ژ وان ره‌فین و چوونه د ناڤ ئیلا (جاف)
 دا ل ناڤ ئاڅا ئوسمانی، و نیژیکی سه‌د مال ژ وان د ناڤ ئاڅا
 کوردستانا ئیرانی دا مابوون، کو ئه‌فه سیه سال دبت پینجی مال
 ژ وان ییڼ ره‌فین و چووینه (گروس)^(۲) و (ئه‌فشار)^(۳) و ییڼ ل
 وپری بنه‌جه بووین و نوکه نیژیکی بیست مال ل (هوباتو) ژئی د
 ئاکنجینه، کو ئه‌فه ههرسی جهه ئاڅا کوردستانا ئیرانی نه.
 ئه‌فه سه‌د مالین کو ماین دبنه نیژیکی چوارسه‌د که‌سان و
 چونکی زاروڤ و نه‌فیین (ئسماعیل گورپی غه‌دیری) نه، له‌و ب
 ناڤی (ئسماعیل غه‌دیری) ییڼ ناقدار بووین.

^(۱) محهمده شاهی قاجار گورپی عه‌باباس میرزای و نه‌فیئی فه‌تجه‌لی شاهی بوو، کو ل
 (۶/ذیقعدة ۱۲۲۲) ل باژیری (ته‌بریز) هاتیه سهر دونیایی و ل (۶/شوال ۱۲۶۴) ل د ژیی
 (۴۲) سالیی دا ل باژیری (ته‌جریش) مرییه. ئه‌و سییه‌مین شاهی سنسلا قاجارییان بوو و
 وی (۱۴) سال و سی هه‌یفان ده‌سته‌لاتداری یا ل ئیرانی کری.

^(۲) گروس: گونده‌که سهر ب ناحیا (صوفیان) فه‌زا (شه‌بیستر) فه ل پاریزگه‌ها نازمربایجانا
 روژهلان.

^(۳) ئه‌فشار: گونده‌که سهر ب ناحیا (مه‌رکه‌زی) یا فه‌زا (حلفا) فه ل پاریزگه‌ها نازمربایجانا
 روژهلان.

٥) ئويجاخا ئاخەسوورى: ئەف ئويجاخە پشكەكە ژ ئويجاخا (مەندى)، كو پشتى فى شروڤەكرنى دى باسى وان ژى كەين.. ئەو نيزىكى پېنجى مالان دېن و هژمارا وان دگەهتە دوسەد كەسان. ھەندەك ژ وان ھەر چوار وەرزان يېن د خانانقە و ھەندەك ژى ل زڤستانا دچنە گەرميانا.

٦) ئويجاخا ئىناقى: ئەو ئەو نيزىكى پېنجى مالان دېن و ل چەند گوندەكان دژين سەر ب (جوانرو)قە، كو دەڤەرەكا پېكەتاتىە ژ چەند گوندەكان دناف كوردستانا ئىرانى دا. كيم كەس ژ وان ھەژارن و پترىا وان بەگزادەنە. وان چەروان و زەڤيېن چاندنى و بىستان يېن ل دەڤەرا (پاوە) ھەين، كو پشكەكە ژ جوانرو. ئەو ھافىنان دچنە زۆزانين چيايى (شاھو) و زڤستانا ژى بو گەرميانا دزڤرنەڤە (مەرخىل) و (ھەوارە). و ئەو نيزىكى دوسەد كەسان دېن و ئەف ئويجاخە ژى دگەھن ئيلا (جاف). نوکە ژى وان كەدخوداييېن^(١) نافدار نينن. ژبەرکو باپىرى وان يى مەزن (ئىناق بەگ) بوو، ئەف ئويجاخە ژى ب فى نافي نافدار بوون.

٧) ئويجاخا ئىلە رووتە^(٢): ئەو بەرى نوکە ئويجاخەكا نافدار و زەنگين بوون و سەرۆكى وان ل ھەر دەم و سەردەمەكى كەسەكى

^(١) كەدخودا: ئانكو، كويخە، مەزنى گوندى يانزى سەرۆكى ئويجاخى يان مەزنى ئيلى.

^(٢) مەردوخ كوردستانى وان ب چەڤەكى (ئىناقى)يان ل ڤەلەم دەتەر (بنيڤرە: تاريخ مردوخ،

ژىدەرى بەرى، بې٧٧)

نافدار بوو. ئەو كەس يى بوويه سەرۆكهكى ب نافودهنگ،
 ههروهكى هندەك جاران ب مهزنى (ولهه بىگى) و وهختهكى ب
 ئاغايى ئىلا (صيدى) نافدار بوو. ئى نوكه زهمان ئى قولپى و
 هندی يىن ههژار و بهلنگاز بووين يىن ب (ئىله رووته) نافدار
 بووين، كو ب كوردى رامانا (ئىلا رويتهكا، ئىلا رويسا) ددهت.
 ئەف ئويجاخه خهلكى دهقهرا جوانرونه و نوكه بىست مال يىن
 ماین، كو نيزىكى سەد كەسانن. ئەو ل زفستانا دچنه گهرميانا
 (ههردى) ل بهر لىفا رويبارى (سيروان) د نافبهرا (جوانرو) و
 (ههورامان) دا و هافينا دچنه زوزانين چيائى (شاهو)، كو ئەف
 پەيفه كورتكيا پەيفا (شاهكو) ه ههروهكى مه پيشتر گوتى و
 ئەف چيابه زى دكهفته دهقهرا جوانرو و چ جارهكى كه دخودا ژ
 فى ئويجاخى بخوه نه رابووينه، بهلكو ئەو ل ژير دهستهلاتا
 سەرۆكى ئويجاخا (ئىناقى) بووينه.

۸) ئويجاخا ئىلا رحمان بىگى^(۱): بهرى ئەف ئويجاخه چوار تيرهكين
 (موستهفائى، دوروئى، بهياني و بى سهرى) بوون. تيرهكهك ژ وان

^(۱) نفيسهرى دهستنفيسى ل فتره نهگوتيه نافى ئويجاخى (رحمان بهگى) به، بهلكو وى يا گوتى
 نافى ئويجاخى (ئىلا رحمان بهگى) به، لهوا زى نافى فى ئويجاخى يى دگهل پشكا
 ئىكى (ئەو ئويجاخين كو نافى وان ب پيتا (ئ) دهسپىدكهت) ئيناي، ئى ب خوه يا دروست
 ئەو پەيفا (ئىل) زىديه و بىدفى بوو وى ئەف ئويجاخه د پشكهكا خوسەر دا ب نافى (ئەو
 ئويجاخين كو نافى وان ب پيتا (ر) دهسپىدكهت) ئىنابا. ههرچهوا بت مهردوخى
 كوردستانى فى ئويجاخى وهك پشكهك ژ ئويجاخا (ئىناقى) ل قهلهم ددهت و ئەو ژ ههر
 چوار تيرهكين فى ئويجاخى، ب تنى باسى تيرهكا (دوروئى) كرىه، ئى ئەو تيرهك زى جودا ژ
 (رحمان بهگى) هژمارتييه. (بنپره: تاريخ مردوخ، ژيدهرى بهرى، بپ ۹۱ و ۹۳)

چونكى نافي سهرؤكى وان (موستهفا) بوو ب (موستهفائى) نافدار بووينه.. و هندك ژ وان چونكى ل (دورو) ل دهفهر (جوانرو) جارنا دچوونه زؤزانا و جارنا ژى قه دگه رپانه گهرميانا، لهو ب نافي (دوروئى) نافدار بووينه.. و هندك چونكى ژ نه ژادى كه سهكى بوون ب نافي (بهيان) لهو ب نافي باپيرى خوه يى مهزن (بهيانى) يين نافدار بووين.. و پارچه يهك ژى چونكى د ناف خوه دا كه دخودا و سهرؤك و مهزن نه بووينه، ب (بى سهرى) يين نافدار بووين.

ئهف ئويجاخه ژ سهردهمىن كهفن قه د ناف ئيلا (جافين جوانرووى) دا بوون و نيزيكى سهد و پينجى سالان بهرى نوكه، چهند ماوهيان دهسته لاتنارييا جوانرو د دهست (نيراهيم بهگى وهكيل) دا بوو، كو وان خوه ژ بنه مال و كه سوكارين خودى ژى رازى (وكيلى نافتيناي) ناساندبوو و ژ جوانرو كوچ كربوون و د ناف ملكين خودى ژى رازى دا جار دچوونه زؤزانا و جار ژى گهرميانا. نوكه ئهف ئويجاخه ژ بهر هه ژارى و نه دارى يين ژيك بژاله بووين.. هندك ژى يين چووينه گهرميانين (ردوانسهر)^(۱) كو ئهردى كوردستانى يه و هندك ل (ماهيدشت)^(۲) كرمانشاهى يين ئاكنجى بووين و شەش مال ژ وان يى ل گوندى (كهلاتى) كو ملكى ريژدار (ئهمانوللا خانى وهكيل) ن و (۸ - ۹)

(۱) ردوانسهر: قهزا و سهنترى قهزايى يه ل پاريزگهها كرمانشاهى.

(۲) ماهيدشت: بازيكهكه ل نيزيك بازيى كرمانشاه سهر ب پاريزگهها كرمانشاه قه.

مال ژ وان ل هافینا ل چیاپی (وهزنه) په زى خوه دچهرین و
 زفستانا دچنه دناځ ئیلین دی یین کوردستانی دا ل (زههاب) ^(۱).
 ژ چه قا (بی سهری) چهند مالەك یین چووینه د ناځ ئیلا
 (کەشکی) دا کو پاشی دی باسی فی ئیلی ژى کهین.

۹) ئویجاخا ئیمامی: ژ بهر کو ژ زارۆک و نه فیین کهسه کینه ب ناځی
 (ئیمام)، لهو ب فی ناځی نافدار بووینه. ئەف ئویجاخه پشکه که ژ
 ماله زنین نافدار ب (یهزدان بهخشی). دهمی ماله زنین نافدار ب
 (یهزدان بهخشی) رهفین و چووینه د ناځ ئاخا ئوسمانیان دا،
 ئەف ئویجاخه (ئیمامی) ب دویف وان نه کهفت و دگهل وان نه چوو
 و هر دمینه دهقهرا جوانرو و نوکه ژ هوژین دهقهرا جوانرو
 دهینه هژمارتن و پشکه کن ژ ئیلا (جافین جوانرو).
 ئەو نیژیکی هفتی مالان و دبنه دوړین سی سهد کهسان.
 نوکه (محه مه د خان بهگ) ی کورئ (مه حمود ئاغا) ی مه زنی
 وایه و چه روان و زهفی و خانین وان یین بهار و هافینا،
 کویستانین (میگوری دلاران) و کوژ و پاوانین وان یین پاییز و
 زفستانی ژى (دله دهره) و (دل ئورا) نه، کو پشکه کن ژ ئاخا
 دهقهرا جوانرو.

^(۱) زههاب: سهرپل زهاب یان (زههاو)؛ ئیک ژ باژیرین پارێزگه ها کرمانشاهی یه، کو دکهفته بهر
 بناری چیاپی زاگروس و ریکا نیفدهوله تیا (تههران — بهغدا) د فی باژیری را دهر باز
 دبت.

بابه تی دووی

ئەو ئویجاخین کو ئاقی وان ب پیتا (ب) دەسپیدکەت

(۱) ئویجاخا باباجانی: ژبەرکو ژ بەرەبابین کەسەکینە ب ئاقی (باباجان)، لەو یین ئاقدار بووین ب (باباجانی)، و ل سەردەمین کەفن ژ ئیلا (جاف) دەتانه هژمارتن. نەپەنی و فەشارتی نەمینت کو ئیلا (جاف) ل رۆژگارین بۆری هەمی حەویایین دەفەرا جوانرو بوون، کو ئیک ژ دەفەری کوردستانا ئیرانی یە و هەمی زەفی و چەروانی هافینی و زفستانی یین پڕانیا هۆزین وەك (غەزاوی، کلاوی، یەزدان بەخشی، میکائیلی و نوروولی) یین ل گوندین (بەلەدبزان، کلال، کلاش، نوردل و سریاس)، کو گوندین دەفەرا جوانرونە. پاشی رۆژگار ئی وەرگەریا و بو خوە رەفین هەلبژارتن و زفستانا چوونە گەرمیانا و هافینا چوونە زۆزانی کوردستانا ئیرانی و نیژیکی (۱۰ - ۱۲) سالان قەدەغە بوو کو ئەو بێنە کوردستانا ئیرانی.. خوە هۆزا (یەزدان بەخشی) ژ، ئەفە نیژیکی پینجی سالانە یین چووینە د ئاق ئیلین دی یین (جاف) دا و بەری پینجی سالان، ئەو زفستانا و هافینا ل دەفەرا جوانرو دژیان و حەویایین وان بوون و باج ددانە وان. نوکە ژێ ھندەك هۆزین دی یین کورد کو ل ئاخا جوانرو دژین

باجی ددهنه وان. ههروهکی مه باسی هندهک ژ وان کر و دی د
 قی نفیسینی دا باسی هندهکین دی ژی کهین، کو ههمی ژ ئیلا
 (جاف)ن و ژ وان جودا بووینه و نوکه ل جوانرو دمینن و
 هیشتا شوینوار و نیشانی بنهجه زوزان و گهرمیانین (ظاهر
 بهگ)ی باپیری مهزنی (مهمه پاشایی جاف – کو بهری
 ماوهیهکی هاتیه د ناف و هلاتی مهزنی ئیرانی دا و ژ لایی
 حکومهتا هیژدار و خودان شهوکهت، دهقهرین (زههاب و جوانرو)
 راسپارتینه دهستین وی) دنافدار و ب نافودهنگن، کو ئه و در ژی
 بیابانین (کریوه) و (نریاس)ن.

ئهف ئویجاخا باباجانی کو نوکه ژ مالمهزنین دهقهره
 جوانروینه ژی، ههر چهقهکن ژ ئیلا (جاف). ئه و نوکه نیژیکی
 (۷۰۰ – ۸۰۰) مالان دبن^(۱) و هوسا پیدفیه هژمارا وان سی هزار
 کهس بن. ئه و هافینا دچنه زوزانین جوانرو و زقستانا ل
 گهرمیانین (سهرحه د: سنوری)یین ئیرانی پهزی خوه دچهرینن.
 نوکه مهزن و سهرۆکی ئیلا وان (حه بیب بهگ)ه، کو بهری دو

^(۱) مهردوخ کوردستانی دیژت: ئویجاخا باباجانی و ئویجاخا (قوبادی) فیکرا دبنه نیژیکی
 (۸۰۰) مالان و پشکهکن ژ ئیلا جافین جوانرو، کو (میر تهیموری) ئه و یی ژ ئاخا
 ئوسمانی (= بین النهرین) ههگوهاستینه ئیران و یین ل ویری بنهجه کرین و هندهک ژ
 یین ل (که رهند). (بنیره: تاریخ مردوخ، بهرگی ۱، ژیدهری بهری، بپ ۷۸)
 - و صفی زاده ژی قی ئاخفتنی پشترست دکهت و دیژت: ل سهردهمین کهفن ئهف ئویجاخه
 ل (شههره زور)ی دژیان، ئی پشتی ئه و ئویجاخین دی ل بهر سینگى مهغولان راوهستیاین،
 ئه میر تهیموری گورکانی ئه و هافیتنه دۆرماندۆری (جوانرو) و (پاوه) و هندهک ژى ل
 (که رهند) ئاکنجی کرن. (بنیره: صفی زاده، ژیدهری بهری، بپ ۳۶۸)

سالان فەرماندارى کوردستانى، ريفه به ريبا دهقه را نافىرى دابوو دهستى وى و پاشى ژى ستان دبووفه.

ژ وان (۷۰۰ - ۸۰۰) ملان نيزىكى (۲۰۰) مال نافدار بوون ب (قوبادى)، و پشتى ئه و چووينه د ناف هؤزا (باباجانى) دا و ماوهيهكى دگهل وان ژياین و ماوهيهكى ژى بووينه سهروکين (باباجانى)يان، ئيدى نوکه ئه و ژى ب (باباجانى) يين نافدار بووين. وان بؤ زفستان و هافينا چهروانين تايهه تى يين خوه يين ههين ل نيزىک چهروانين باباجانيان، کو ئه و ژى ئهقه نه: چهروانين بهار و هافينا: بنى گهز، نهرا با جوانرو (برکا ئافى يا جوانرو) - چهروانين زفستانى: چياین شىخان ل زدهاب.

(۲) ئويجاخا بهرازی: بابکالى وان يى مهزن (کههيا صالح) بوو، کو بهرى مهلکين ئوسمانى زارواى (کههيا) بؤ پهيقا (وهزير) ب کار دئینان. ژ لايى خوديناسين ئوسمانى فه ل سهردهمى دهسته لاتداريا ئهميرى مهزن (ئهمير تهيمور) ئ نافئيناى دگهل دو سى هزار مالين پهيگريين وى راكرن و د ناف ئاخا كوردستانا ئيرانى دا نيسته جي كرن^(۱) .. هندك ژ وان ل دهقهرين (هوباتو)

(۱) مهردوخى كوردستانى دبيت: ئهمير تهيمورى گوركاني، (کههيا صالح) كو مهزنى فى ئويجاخى بوو ب دو هزار کهسان ژ پهيگريين وى ژ ئاخا ئوسمانى (=تورکيايا نوکه) فهگوهاسنه كوردستانا ئيرانى. (بنپره: تاريخ مردوخ، بهرگى ۱، ژيدهرى بهرى، بپ ۸۱)
- ههروسا صهفى زاده ژى دبيت: ئه و پيشتر ل (وان و ئيروان) ئ دزيان و ئهمير تهيمورى گوركاني ئه و ب سى هزار مالين پهيگريين ويقه دوير ئيخستن و ل دهقهرين (هوباتو، قهرهتوره و ميريوان) ئاكنجى كرن. (بنپره: صفى زاده، ژيدهرى بهرى، بپ ۳۶۸)

و (قه‌رتوره) و هندهك ژى ل (مەريوان) ئى ئاكنجى كرن و ئەفئىن مایى ژيانا د بن خیفه‌تان فه بۆ خوه هەلبژارتن و هافینا دچوونه زۆزانىن كوردستانا ئیرانى و زهستانا دچوونه گەرمیانىن (زه‌هاب) و ل پړانیا دهما سەرۆك ئیل و بریارده‌رین هەمى ئیلین كوردستانى ژ فئ ئویجاخى بووینه و ب بۆرینا دەمى كەسانىن نافدار د ناف وان دا گەهشتینه ئىك و گەهشتینه پله‌یین جیگر و نوینه‌رین حاکمىن كوردستانى. وان ل باژیرى (سندج) ئافاهیین باش جیگرینه و گەلهك ملك یین کرین، بۆ نموونه: دەمى (ئازاد خانى ئەفغان) دەست ب سەر فئ ده‌فه‌رى دا گرتى، (حاجى یه‌عقوب به‌گى وه‌کیل)^(۱)، گوهدارییا ئازادخانى نه‌کر و دژایه‌تیا وى کر. ل داوئى ده‌لیفه بۆ ئازادخانى چیبوو و ئەو ئیخسیر کر و کوشت.

و ئىکى دى ژ وان (محەمەد باقر به‌گ)ه^(۲)، کو ئەو و (حه‌سەن عەلى خان) ئى حاکمى كوردستانى ب دژوارى دگەل کەرىم خانى زەند روى ب روى ببون و گەلهك شەر کرن. و چەند کەسین دى یین نافدار وه‌کى (عه‌بدوللا سولتان)^(۳) و...هتد) یین دناف فئ ئیللى دا دیار بووین و وه‌کیلین كوردستانى بووینه. پاشى ب بۆرینا دەم و دەوران ئەف ئیلا (به‌رازى) یا بژاله

^(۱) کوړى (که‌هیا صالح)ى یه، کو مه پېشتر باسئ وى کر. (بنیږه: تاریخ مردوخ، به‌رگى ۲،

ژیدهرئ به‌رى، بپ ۲۵۹

^(۲) کوړى خدر به‌گى و نه‌فیئ (که‌هیا صالح)ییه. (بنیږه: هه‌مان ژیدهر و هه‌مان به‌رپه‌ر)

^(۳) کوړى یه‌عقوب به‌گى و نه‌فیئ (که‌هیا صالح)ییه. (بنیږه: هه‌مان ژیدهر و هه‌مان به‌رپه‌ر)

بووی، هندەك ژى يىن رەقىن و دىسا يىن زقىنەفە ناف ئاخا
 ئوسمانيان.. هندەكا دەست يا ژ چادرنشىنىي(كۆچەرەتايى)
 بەردای و نيزىكى چل سالانە ل هندەك گوندېن كوردستانا
 ئيرائى خانى يىن بو خوە چيكرين و يىن تيفە ئيورين و ب
 كارى جوتيارىي و خودانكرنا مەر و مالاتان فە دمرويلن، بو
 نموونە نيزىكى سەد مالا كو چيدبت (۵۰۰) كەس بن يىن ل
 گوندى (كەپەك) و نيزىكى شىست مالان ژى يىن ل گوندى
 كويستانىي (عەباس جوب) و ھەروەسا بيست مال يىن ل گوندى
 كويستانىي (گاوميشان) و سيھ مال يىن ل گوندى (بلغوز ئاغاجى)
 ئسفەندئاباد) و هندەكېن دى ژى يىن ل گوندېن لابەلا ئاكنجى
 بووين و مژويلى جوتيارىي و بخودانكرنا مەر و مالاتان. و نوکە
 ژى هندەك ژى ل گوندى (قەرەتورە) و دەوروبەرېن وى(كو ئەف
 جەھە ژى پارچەيەكە ژ وى ملكى كو بو وان مای) ملكدارىي
 دكەن. و هندەك ژ وان ئەفە چەندين سالن ل باژيرى (سندج)
 يىن بووينە خولامېن حاكمين مەزنيىن باژيرى.

ئەو تىشتى كو لسەر شىوازى عەشیرەتگەريى د ناف فى ھۆزى
 دا مای ئەو، كو نيزىكى سەد مالا ل گوندى (دەكن) و هندەك
 جەين دى يىن سەر ب كوردستانى فە، زفستانى ل گوندى
 دبۆرينن و ھافينا دچنە زۆزانين دەوروبەر و د بن
 كوين(خيشەت)انقە دژين. ھەروەكى دەيتە گۆتن پرانيا خەلكى
 فى ئىلى دەمى د ناف شەرەن دا ھيرشى دكەنە سەر نەيارين خوە
 وەكى بەرازا ھيرشى دبنى و پاشقە نازقەر، لەو ئەف ئىلە يا ب

فی نافی (بهرازی) نافدار بووین؛ چونکی پهیفا (بهراز) زارافه کي کوردی یه، ئانکو (خنزیر).

ههروهکی دهیته گوتن: که دخودایی میرخاسی نافدار دگهل خودی ژي رازی (ئه مانوللاه خانی والی) و نیچیرفانان چوونه نیچیری. وان نیچیرفانا بهرازه کي ساخ گرت و د بهر چاقین (والی) را بۆراندن.. والی فهردمان دا کو وی بهرازی ب شیرا بکوژن. که دخودایی میرخاس ژ دهوارا خوه پهیا بوو و گوت: "دبیژنه مه بهراز و ئهفه ژي بهرازه و ژ مرووت و غیره تا عه شیردتی دویره کو وی ل پيش چاقین من بکوژن و ئهز ب بیدنگ روینم و چ مه هدر (شه فاعهت) ی بۆ نه که م. ئهز ب باشتر دبینم کو سه د تومان^(۱) و مک دیاری پیشکیشی جه نابی وه یی نورانی بکه م دا ژ کوشتنا فی بهرازی ببۆرن". والی داخواز و دیاریین وی په سه ند کرن و فهردمان دا وی بهرازی بهرده نه فه.

۳) ئویجاخا به لیلوهند: ل پهی راپۆرتا که دخودا و ریه سپی و ان، ئه ف ئویجاخه چه فه که ژ ئویجاخا (ئه حمه دوه ند)^(۲) کو هنده ک ژ

^(۱) تومان: یهکا پارئ ئیرانی بوو ل سهرده می قاجاریان کو بهرامبهری (دهه قران) یان بهرامبهری (دهه هزار دینارین وان یین هینگئ) بوو، ئی ل سالا (۱۳۰۸) ئ هتافی یهکا پارئ وئ هاته گوهورین و بوو (ریال) و ژ سهرده می پهله فی واته (۱۳۱۱) ئ هتافی و هیرفه هه ر (تومان) هک بهرامبهری (دهه ریال) ان دهیته هژمارتن.

^(۲) ئه حمه دوه ند: ئویجاخه کا مه زنه کو خه لکه کی ب شاشیقه نافی (کولیوه ند) یی لیکی. ئه ف ئویجاخه ژ چه ند تیره کان پیکهاتییه، وکی (به ساتی، هه فاسی، عه لی موحه مه دی، گوهه ری و... هتد). ئه ف ئویجاخه نوکه ل کۆمه لگه ها (عه باس ئاباد) و باژیری (دهره شهه ر) کو سه ر ب پاریزگه ها (ئیلام) فه نه دژین.

وان یین ل ئاخا کرمانشاهی و هندەك ژى یین ل وهلاتی
ئوسمانیان د نافبهرا سلیمانی و کهرکووکى دا. هندەك جاران
ئەو ل گوندان ئاکنجى دبن و هندەك جاران ژى دچنه د بن
کوپنان فه.

ئەف ئویجاخا (بهلیلوهند) کو نوکه یی د ئاخا کوردستانا
ئیرانی دا، نیژیکی دوسەد مالان دبن و دبنه دۆرین هزار کهسان
و پەزی بخودان دکەن و باج و خەراجا ددەن.

نە یا دیارە کا ئەو کەنگی و چ سەردەمەکی هاتینە ئاخا
کوردستانا ئیرانی، و مەزن و کەدخودایی وان یی نوکه نافدارە ب
(کەدخودا شەهباز).

نافی فی ئویجاخی یی ژ نافى (بههلولى) نافدار هاتى، کو
ئەو خوە ب زارۆکین وی دزانن و د زمانى کوردی دا دبێژنە
(بههلولى) (بهلیل)، لەو ئەف ئویجاخە یا ب (بهلیلوهند) نافدار
بووی.

ئەف ئویجاخە زفستانا ل گەرمیانین (گاورود) دبۆرینن، کو
نافدارە ب گەرمیانین (فهقیه سولهیمان و هنکوران) و پشکەکە ژ
دەفەرا (گاورود) کو کورتکریا پەیفە (گوارا رود)، و هافینا دچنه
دەفەرا نافدار ب (ئیلان)^(۱) کو ئەو ژى پشکەکە ژ دەفەرا
کوردستانا ئیرانی.

^(۱) نفیسەری دەستنقیسی ب شاشی فه نفیسی یه (ئیلان)، ئی یا دروست (ئیلان) یانزی (ئیلان) ه،
کو ئەو ژى پشکەکا دەفەرا سننەیه. (بنیپە: تاریخ مردوخ، بەرگی ۱، ژیدەری بەری، بپ ۸۲)

٤) ئويجاخا بورهكهي^(١): نيزيكي سهد و پينجي مالانه و ئهو دگههنه شهش سهد كهسان ژ كور و كچ و بچويك و مهزنان. ئهو زفستانين خوه ل گهرميانين (زههاب) و هافينان ل دهفهره (ئسفهندئاباد) كوردستانا ئيراني دبورينن و پهزي خوه ل چيابين (ديهج) و (كهنگري) دچهرينن.

ئەف ئويجاخه چهقهكي هوزا (مهندي) بوو، كو پاشي دي ب دريژي لدور وان زي ئاخقين، و نيزيكي سهد سالان دبت ژ بهر دوبهركيا نيقيبهره وان بخوه دا، ئەف ئويجاخه ژ في هوزي فهدر و جودا بوون. و ژبهركو ئهو نهفيين كهسهكي بوون ب نافي (بيرهك) و د زماني كوردي دا ئەف پهيشه يا گوهارتي و كريه (بورهك)، لهو يي ب نافي (بورهكهي) نافدار بووين. كهخدودي وان يي نوكه (كهخدودا بوداق)ه و چ كهسهكي نافدار ژ في ئويجاخي رانهبوويه.

^(١) مهردوخ كوردستاني دبژت: ئهو نيزيكي چوارسهد و پينجي مالانه. و صهفي زادهيي بورهكهي، كو ئهو بخوه زي نفيسهرهكي نافدار و سهردهمي في ئويجاخي يه دبژت: ئەف ئويجاخا كوردان ژ تيرهكين (قهرهجاني، سورخي، بهيجاني، خووهلهمري، حاجي ميري و تكهلوي) بيكهاتييه و د بنهرت دا ئاكنجيين (شههرهزور) ئ بوون و پاشي يين هاتينه كوردستانا ئيراني و يين ل (زههاب، ليلاق، ئسفهندئاباد، حوسهين ئاباد و هوباتو) ئاكنجي بووين. (بنيره: صفي زاده، ژيديرئ بهري، بپ ٣٦٩)

بابەتى سىيى

ئەو ئويجاخىن كو ئافى وان ب پىتا (ت) دەسپىدكەت

(۱) ئويجاخا تايجوزى^(۱): ئەف ئويجاخە ژ بنەمالا سەيىدىن
پايەبەرزىن (پىر خىزى)نە. د كەفن دا ئەف ئويجاخە، ھۆزەكا
بۆش و مەزن و خودان قەدر بوون و پىرانيا وان ب بۆرىنا
رۆژگارى يىن رەفىن و يىن ل دۆرىن سلىمانىي و شەھەرزۆرى
ئاكنجى بووين و نوکە پىنج مال ژ وان ل دەفەرا (جوانرو) يىن
ماين، كو كەسوکارىن (حەبىب بەگ)ئ سەرۆكى ئىلا
(باباجانى)نە - كو مە پىشتىر باسى وى كىربو - و ئەو پىشتەفانىي
ل وان پىنجى مالان دكەت و كەدخودايى وان يى نوکە (يوسف)ە.
چەروانىن وان يىن بەار و ھافىنا كوستانا (لەلەخول) و بىابانا
(يلك)ن ل دەفەرا جوانرو و زفستانا ئەو يى ل (بانى ناز)^(۲) و
شىخ ئىسماعىل) كو ئەردى (خان عاشور)ىنە.

^(۱) ئافى فى ئويجاخى يى دروستىر (تايجوزى)يە. بىنپەرە: (تارىخ مردوخ، بەرگى ۱، ژىدەرى بەرى،

بپ ۸۴ و صفى زادە، ژىدەرى بەرى، بپ ۳۷۰)

^(۲) مەردوخى كوردستانى ئافى فى گەرميانى ب (بىبى ناز) و صفى زادە ب (بانى ناز) دئىنت.

(بىنپەرە: تارىخ مردوخ، بەرگى ۱، ژىدەرى بەرى، بپ ۸۴ و صفى زادە، ژىدەرى بەرى، بپ ۳۷۰)

رحمەتى (مەلا عەبدولرحىم)^(۱) نافدار ب (مەولەوى) ژ
 فى ئويجاخى يە كو زانايەكى دادقان و تۆرهفانەكى عاقل و
 بەرھەفكەرى زانستين (معقول و منقول) بوو و بو ھۆزان
 ھەھاندنى گيولەكى باش ھەبوو. ھۆزانيں وى د زمانى كوردى دا
 وەكى ھۆزانيں (شيخ خواجه - دلوفانيا خودى لى بت)ى^(۲) د
 زمانى فارسى دا و وەكى ھۆزانيں (امرؤالقيس)ى^(۳) و ھندەكىن
 دینە د زمانى عەرەبى دا.. ئەو بەرى (۲ - ۳) سالان يى چوويە
 بەر دلوفانيا خودى^(۴).

ل دەفەرا گەرميانا وان، دارگويەكا كەقنار و ستوير ھەبوو
 و تیرەكا (سادات: سەيید) ل بن سەبەرا وى دارگويىزى خرفە

^(۱) مەولەوى: مەلا عەبدولرحىمى كورپى سەيید سەعیدى يە كو ل سالا (۱۲۲۱)ى كۆچى يى ل
 دەفەرا (تاوگوز) ھاتىە سەر دونيايى. ئەوى ژ بلى بابى خوە يى لجهم زانايين (بانە، سننە
 و سلیماننى) خواندى و پاشى يى بوويە مريدى (شيخ ئوسمانى نەقشەبەندى) ل ھەورامان.
 ئەوى گەلەك شارەزايى د (حکمت، فەلسەفە، فقھ و زانستين قورئانى) دا ھەبوو و
 ھۆزانيں جوان دنقيسين و ئىك ژ ھۆزانفانيں بەرچافين كوردانە. پىشتى ژيەكى پىر
 سەرورەرى، ئەو ل سالا (۱۳۰۰)ى كۆچى چوويە بەر دلوفانيا خودى. (بنپىرە: صفى زادە،
 ژیدەرى بەرى، بپ ۲۱۱)

^(۲) مەردم ژ (شيخ خواجه)ى ھەمان (حافظ شیرازى)یە، كو ھۆزانفانى نافدارى چەرخى ھەشتى
 كۆچى و ئىك ژ ھۆزانفانيں نافدارين جيهانى يە.

^(۳) نافى وى يى دروست (جندە) و كورپى (خجر) و نەفيى (الحارث)ى (كەندى) و خوارزايى
 ھەردو كەسانين نافدارين بەرى ئىسلامى (كولەيب) و (موھەلھەل/ زير السالم)یە. ئەو ل
 نافبەرا سالىن (۴۹۶ ھەتا ۵۴۴) زايىنى واته نيزىكى سەد سالەكان بەرى ھاتنا ئۆلى ئىسلامى
 يى ژيای. و ژ نافدارترين ھۆزانفانيں سەردەمى جاھليەتى دەيتە ھژمارتن.

^(۴) واته ئەف دەستنقىسە پىشتى مرنا مەولەوى، ئانكو د نافبەرا (۱۳۰۰ ھەتا ۱۳۰۵)ى كۆچى دا يا
 ھاتىە نقيسين.

دبوون و ب هه قڤه دئاخفتن و پرسا هه قڤدو دكرن، لهو ناڤی وان
كرنه (تايجوزی). و سه يیدیڼ (پیر خضری) كو ئه هه سه يیدیڼ
(تايجوزی) ژ سنسلا وانن، تیره كه كا مه زن و خودان قه در بوو و
هنده ك ژ سه يیدیڼ كوردستانا ئیرانی و ئوسمانیان ژ قی
تیره كینه. گه له ك زانا و مروڤیڼ چاك و بهاگران و نافدار د ناڤ
وان دا دیار بووینه، وه کی (سه يید حه سه ن) نافدار ب (ملا
ابوبكر مصنف)، كو زانست و باشیڼ وی یڼ دیار و نه په نی
لسهر ده ق و زمانانه و د په رتووك و نامه یان دا هاتینه نفیسیڼ.
په رتووكا (وضوح در فقه شافعی) ئیك ژ وان په رتووكانه یڼ وی
نفیسیڼ و (رياض الخلود وسراج الطريق در تصوف و سلوك)
په رتووكا وی یا دییه. دیسان كورځی وی (ملا عبدالكریم) ژی،
ئيك ژ زانایڼ هیژایه، كو نفیسه ر بوو و ژ په رتووكیڼ وی ئه م
دشیڼ ئاماژی ب فان بكه یڼ: (انذار الاخوان در مواعظ) و
(واضح در تفسیر). هه روه سا نه قیڼ وی خودی ژی رازی ژی، كو
نافداره ب (ملا جامی) خودان نفیسیڼ و په رتووكه و وی د
پرانیا زانستان دا شروڤه كرن و په راویز یڼ هه یڼ. سه يیدیڼ
هیژا و نافداريڼ (ساوجبولاغ) موكری ژ نقشى وینه و ناسناڤ و
پله یا (شیخ الاسلام) ییڼ ویږی یی نوكه، هه ر دزڤرته هه بو وی.
كه سه ك ژ نقشى وی ب ناڤی (سه يید حه سه ن)، یی ل
ده قه را مه ریوانی، كو ئه و ژى جهه كى كوردستانا ئیرانى یه. ئه و ب
زیږ و زینه تیڼ زانین و باشیڼ خه ملانندییه و ل جهی نافئینای
(قاضی و مدرّس و مرجع) ه.

٢) ئويجاخا تارى مرادى: چونكى ژ نقشى كەسەكى بوون ب نافي (تارى مراد)، لەو ب وى نافي نافدار بووينە. ئەف ئويجاخە پشكەكە ژ ھۆزا (مەندى)، كو پاشى دى ب دريژى باسى وان كەين.

ئەفە نيزىكى چل سالانە ژ بەر پيكنەكرن و دوبەرهكي ئويجاخا نافبرى ژ وان جودا بوويه و چەروان و خانين خوە ب جە ھيلان و ھاتنە كويستانين كوردستانى و كۆز و پاونين وان يين ل جھين بەرنياس ب (نقارەخان^(١) و كانى دريژ). ئەو نيزىكى سەد مالانە و رەنگە ھژمارا وان بگەھتە چوارسەد و پينجى كەسان و مەزنى وان كەسەكە ب نافي (موحەممەد) و ھەتا نوکە چ كەسەكى نافدار ژ وان پەيدا نەبوويه.

٣) ئويجاخا تيلەكويى: كو نيزىكى دوسەد مالانە ژ (قطرە) و (بيواز) د نافبەرا (كەركووك و بەغداد) ئاخا ئوسمانى ھاتينە و ل كوردستانا ئيرانى ل دھفەرا (باشماق)^(٢) كو پيگھاتيه ژ بيست و دو گوندان، بنەجە بووينە. پاشى ھندەك ژ وان جودا بووينە و دوسەد و پينجى مال ژ وان چووينە دھفەرا (بانە) و دھفەرا

(١) د دەستنقيسى دا ب شاشيفە ھاتبوو نفيسين (تقاوہخان). بنپره (تاريخ مردوخ، جلد ١،

ژيڊەري بەري، بپ ٨٤)

(٢) گوندەكى سنوري ئيرانى يە كو دكەفتە رەخى دى يى پينجوينى د ناف ئاخا كوردستانا ئيرانى دا. نوکە ئەو در يا بوويه دەرگەھەكى گومركى يى مەزن د نافبەرا وەلاتى ئيرانى و كوردستانا عراقى دا.

(دهستال) کو سەر ب ئیاله‌تا^(۱) کوردستانا ئیرانی قه‌نه و نیژیکی پینجی مالا ل گوندی (چره‌چره) ل ده‌ق‌ه‌را (پلنگان) ئاکنجینه و سی سەد مال ژ وان ره‌قینه و چووینه د ناف ئیلا (جاف) دا و ل (شه‌هره‌زۆر) پینه و نوکه‌ هه‌فت سەد مال کو دبنه نیژیکی سی هزار که‌سان یی ل ده‌ق‌ه‌را (باشماق) ماین، کو بو ژفستانی ئەو در بو وان کوژ و پاوان و ل بهار و هافینا ژی ئەو زۆمین خوه‌ ددانه‌ کویستانین ده‌ق‌ه‌را (هوباتو) ل کوردستانی. و پرانی گوندین ده‌ق‌ه‌را (باشماق) ملکێ که‌دخودا و مه‌زنی قی ئویجاخینه. و ئەه‌ ئویجاخه‌ ریبه‌ر و میرخاس و میه‌قانه‌وین و خانه‌دان. و خودی ژێ رازی (عه‌زیزخان سردار گل)^(۲) دگهل وان خزمایینی کریه و کچا که‌دخودایی وان(کو که‌دخودایه‌کی خودان قه‌دری قی ئویجاخی یه‌) ب هه‌ق‌زینی قه‌بوول کریه و (مقرب الخاقان سیف الدین خان) ژ وئ بوویه.

هه‌رچه‌نده‌ هه‌ر گونده‌کی که‌دخودایه‌کی ریژدار ژ قی ئویجاخی یی هه‌ی، ل مه‌زنی هه‌می ئویجاخی که‌سه‌که‌ ب نافێ (حه‌سه‌ن به‌گ) کو ژ نقشێ (حه‌مه‌د به‌گ) ییه و ئەه‌ (حه‌مه‌د به‌گ) ه‌ نافدار و به‌رنیاسه‌؛ چونکی وی و (که‌ریم خانی زهند) هه‌قه‌سته‌ برایینی پیکفه‌ گریدابوو و سه‌رده‌مه‌کی لسه‌ر ناخا

(۱) هینگێ دگۆتته‌ پارێزگه‌هان (نیاله‌ت) و دگۆتته‌ فه‌زایان (ویلايه‌ت).

(۲) عه‌زیزخان گه‌نجه‌کی زیره‌ک و میرخاسی موکریین سه‌رده‌شتی بوو و ل سه‌رده‌می قاجارییان ئەوی چهند پله‌یین له‌شکه‌ری وهرگرتبوون، کو نافدارترین وان (سردار گل قشون محروسه‌ ایران: سه‌روکی گشتی یی له‌شکه‌ری ئیرانی) بوو، له‌و ئەه‌ پله‌یه‌ کورت فه‌دبرین و ب دویف نافێ و یقه‌ دکرن و دگۆتنی (عه‌زیزخان سه‌رداری کول).

کوردستانی ب ریگری و شه‌لاندنا کاروانییان فه مژویل بوون.
 پاشی ب بوژینا شه‌ف و روژان (که‌ریم خان) دگه‌ته پله‌یا وه‌کیلی
 و ئه‌میریای ئیرانی. هینگی (خسروخان)ی والیی کوردستانی یی ژ
 کار لا دای ل (شیراز)ی بوو.. که‌سوکار و هه‌فال و هوگرین وی ب
 باشی دبینن کو دیسان ده‌سته‌ه‌لاتا کوردستانی بسپی‌رنه ده‌ستین
 (خسروخان)ی، له‌و فی داخوای ژ (که‌ریم خان)ی دکه‌ن. که‌ریم
 خان دبیزت: ئه‌ف چه‌نده ب خالو(محهمه‌د به‌گ)یشه‌ گری‌دایه‌ کا
 ئه‌و دی چ بیژت. پاشی فی بابه‌تی دگه‌هیننه (محهمه‌د به‌گ)ی.
 ناڤئینای په‌سه‌ندنای دنقیست و ب په‌سه‌ندا وی برپارا
 دامه‌زراندنا (خسروخان)ی ده‌ردکه‌فت.

و دیار نه‌بوویه‌ کا بوچی دبیزنه‌ فی ئویجاخی (تيله‌کو)-

والله اعلم^(۱).

^(۱) تيله‌کو: هه‌مان (تيله‌کوه)، ئانکو چیاپی ره‌ش، کو بنه‌جها فی ئویجاخی بوو. (بنی‌ره: تاریخ

بابه تی چواری

ئەو ئویجاخین کو نافی وان ب پیتا (د) دەسپێدکەت

(۱) ئویجاخا دوراجی؛ نیژیکی سەد مالانە^(۱) کو رەنگە هژمارا وان بگەهتە چوارسەد کەسان. ل زفستانا ئەو ل دەفەرا (گاورد) و ل گوندی بەرنیاس ب (رەزوان) و ھەندەک جەین دی دمین و پەزی خوە دچەرین و ھافینا زۆمین خوە دبەنە کویستانین جەهکی نافدار ب (کانی گولزار) و کەدخودای وان ی نوکە (کەدخودا عەبدولرحمان) ه و نافی فی ئویجاخی ی ژ نافی بابکالی وان ی مەزن ھاتی، کو نافی وی (دوراج) بوو. و ھەندەک فی ئویجاخی ب رەنگەکی ژ ھەف فەقەتیای ل ئاخا (گروس) و (کلیائی) دژین.

(۲) ئویجاخا دوم^(۲)؛ نەھاتیە زانین کا ئەف نافی ژ کیشە ھاتیە. ئەف ئویجاخە دوسەد مالن و نیژیکی پینج سەد کەسان دبن. کاری وان ی سەرەکی چیکرنا کلاش (یان پیلایین بەنکا) ە. ھەندەک ژ

^(۱) مەردوخی کوردستانی دبێژت: ئەو نیژیکی چوارسەد مالانە. (بنپەرە: تاریخ مردوخ، جلد۱، ژێدەرئ بەری، بپ ۹۰)

^(۲) ھەروەسا ھەندەک دبێژنە فی ئویجاخی (گیوھکیش) نانکو (ئەو کەسین کو پیلایین کلاش یان یین بەنکا چێدکەن). (بنپەرە: تاریخ مردوخ، جلد۱، ژێدەرئ بەری، بپ ۹۱)

وان ل باژیری (سنندج) و د خانیان فه نیشتهجینه و هندهك
زفستانان ل گوندان ئاكنجینه و بهار و هافینا كوچه‌ریی دكه‌ن و
باج و خه‌راجین دیوانی و داهاتی خوه یی ژیری ژئهی سنعه‌تی
پیلاف‌سازیی ب ده‌ستفه دئینن و هه‌تا نوكه د ناف وان دا چ
كه‌سه‌كى نافدار په‌یدا نه‌بوویه. پت‌ریا داهولقوت و زرنابیژین
(سنندج) و ده‌وروبه‌ران ژ فی ئویجاخینه.

بابه تی پینجی

ئەو ئویجاخین کو ناڤی وان ب پیتا (ز) دەسپێدکەت

(۱) ئویجاخا زەردوئی^(۱)؛ ژبەرکو بابکالی وان یی مەزن نەخوەشیا (زەردک) یی بوو و لەشی وی و ب تایبەتی رویی وی زەر ببوو، نافدار بوون ب (زەردوئی)، کو پەیفە (زەردوئی) کورتکریا پەیفە لیکدراوا (زەرد روئی: روی زەر) ه. و نەژاد و نەڤیین وی زی ب فی ناڤی هاتنە گازیکن.

ئەڤ ئویجاخە یا لەسەر چوار تیرەکان دابەش بووی و هەر تیرەکەک یا ب ناڤەکی بەرنیاس بووی.. ئیک ژ وان ب (ساتیاری)^(۲) بەرنیاسن؛ چونکی بابکالی وان خودان (سەعەت: دەمژمێر) بوو و هینگی سەعەت تێشەکی سەیر بوو، لەو ب (سەعەتدار) نافدار بوو و ئەڤ تیرەکە ب وی هاتیە نیاسین و (سەعەتداری) د زمانی کوردی دا دێتە (ساتیاری).

^(۱) ل دویڤ گۆتە مەردوخێ کوردستانی ئەو نیزیکی پینج سەد مالان بوون و ل دەڤەرین جوانرو و دۆرماندۆری رویباری (سیروان) و هەندەک جەین کرمانشاهی دژیان. (بنێرە:

تاریخ مردوخ، جلد ۱، ژێدەرئ پێشین، بپ ۹۴)

^(۲) مەردوخێ کوردستانی ئەڤ تیرەکە ب تیرەکەکا خۆسەری خوە ل قەلەم دایە و گۆتیە کو ئەو نیزیکی شێست مالانە و ل رموانسەر و جوانرو و ناڤا سیروان دژین. (بنێرە: هەمان ژێدەر،

تیرهکا دی تیرهکا (کوانکر)^(۱)، کو نوکه هندهك ژى ل
 باژیرى (سندج) و هندهك ژى ل گوندین کوردستانی یین بهلاف
 بووین و کارى وان خولامینیا حاکما و مهزنین باژیرییه. د قى
 تیرهكى دا کهسهكى نافدار یى هه ی ب نافی (ملا احمد) کو
 کهسهكى زانا و ریرهوى ریبارا نهقشهبهندی یه و وی مزگهفتهك
 و خانهقایهك یا ل گوندی (کولساره) چیکری و وی چهند
 مریدهك هه بوون و پستی مرنا وی، کورپن وی ژى هه ر لدویف
 هه مان ریبارى دجن.

تیرهکا دی بهرنیاسن ب (رهوانى)، و چونكى وان ل گوندی
 (رهوان: ئىك ژ گوندین دهفهره جوانرو) زهفى و چهروان
 هه بوون، لهو ب قى نافی بهرنیاس بوون و نوکه ژى نهو ل وی
 گوندی دئاکنجینه و باغ و بوستان یین چیکرین و یین بووینه
 گوندی.

تیرهکا دی بهرنیاسن ب (شاه قوبادى) کو یى ب نافی (شاه
 قوباد) ئى بابکالى خوه نافدار بووین. ئەف تیرهکه یین ل گوندین
 ئیالهتا کوردستانی بهلاف بووین و دهست یا ژ ژيانا بن خیشهتا
 بهردای و نوکه د خانیاغه ئاکنجینه.

نهو ژ قى تیرهکا (زهردوئى) نیزیکی دوسهد مالا ل دهفهره
 (فیض آباد) کرمانشاهی د ئاکنجینه و ب کارى بازرگانى
 مژویلن و سه د مال ژى یین رهفینه (شههره زور) و یین ل

^(۱) هه مان تیرهکا (که مانگهر: کهوانگر) یا مهردوخ دبژت ل دهفهره (پلنگان/ سننه) و دهفهرین
 سلیمانى دژین. (بنیره: تاریخ مردوخ، جلد ۱، ژیدهرى پېشین، بپ ۱۰۵)

ویرۆ ئاکنجی بووین و ب جۆتیاریی ڤه مژویلن، و پینجی مال
ژی کو نیژیکی دوسهه کهسان دبن یی د ئاڤا جوانرو دا و یین
ماینه د بن خیفه تانڤه. ل وهرزی بهار و هافینا ئهه دڤنه
زۆزانین جوانرو کو نافدارن ب (سهردهخانی، ویراش، تین دوزه
پوچ و دره‌نیان) و په‌زی خوه ل وارا دڤهرینن و گوژ و پاوانین
وان یین زڤستانۆ ژ یی لبه‌ر لیڤا رویبارۆ (سیروان) کو نافداره
ب (ئه‌نجیره‌ك) و (ره‌وان).

٢) ئویجاڤا زهن‌دی^(١): ژ به‌ر هه‌بوونا (که‌ریم خان) ی و هنده‌کین دی،
باسۆ ڤی ئویجاڤی د میژووۆ دا ب تیر و ته‌سه‌لی هاتیه‌ نڤیسین.
نیژیکی چوارسه‌هه‌ مال ژ وان یین ل ڤان گوندین کوردستانۆ
(ماچکه، والی پلنگ، ڤه‌له‌هه‌ فولاد و...) و بو خوه‌ خانی یین ل
ڤان گوندان ئاڤا کرین و ب کاروبارین گوندیاتی و جۆتیاریی ڤه
دمژویلن، لی به‌ری نوکه‌ وان ژ ی نه‌ریتی کۆچه‌راتیی و
چادرنشینی هه‌بوو و دڤوونه‌ زۆزانا و گه‌رمیانا، لی پشتی
نه‌مانا (نادرشاه و عه‌لیشاه و ئیبراهیم شاه) ی، (حه‌سه‌ن عه‌لی
خان) ی حاکمی کوردستانۆ ئه‌هه‌ راکرن و ل جه‌ی زۆزانین

^(١) مه‌ردوخۆ کوردستانۆ دبیرت: ئه‌هه‌ نیژیکی (٦٠٠) مالانن و ئه‌هه‌ ڤه‌ڤه‌کی (له‌ك) انه، کو بسهر
هۆزا (لور) ڤه‌نه. ئه‌هه‌ ل لیوا (که‌رکووک) و (خانه‌قین) ی د نافیه‌را (کفری و سیروان) دا
دژین. مه‌ردوخ پڤه‌هه‌ دڤت و دبیرت: ئه‌هه‌ پینج تیره‌کن، لی نافۆ چواران ب تنی دئینت، ئه‌هه
ژی ئه‌ڤه‌نه: (طاهرخان، علیان، محمد صالح آغا و غنی). و (که‌ریم خانۆ زهن‌دی) شاهۆ
ئیرانی ژ تیره‌کا (علیان) ل ڤه‌له‌م دایه. (بنیڤه: تاریخ مردوخ، جلد١، ژیدمه‌ری پڤشین، بپ

کوردستانی ئاکنجی کرن. ژ هینگی وهره و ههتا نوکه ئه و ل فی
جهی دژین.^(۱)

سه رها تیا فی بابه تی ب دریژی ئه وه، کو (مهر عه لی خان
ولاشجردی) حیرانی و ئ تیره کا زهندی بوون ئه وین ل (بریه).
وان هه ردهم دهست د هیرش و ویران کرن و تالان کرنا هه ریما
(عه لیشکهر) دا هه بوو کو هه ریما (مهر عه لی خان) ی بوو و
هندی دشیان ئازار و زیان دگه هاندنی و ئه و دکوشتن و مالی وان
تالان دکر.

(مهر عه لی خان) ی نه دشیان ل بهر سینگ (زهندی) یان
رابوه ست، له و ژ نه چاری هه ریما خوه ب جه هیلا و په نا بره
بهر (حه سه ن عه لی خان) ئ حاکمی کوردستانی؛ ژ بهر کو هینگی
هیشتا نه چ پادیشاهه کی سه ربخوه و خوه دی دهسته لات ل
ئیرانی هه بوو و نه زی چ دهسته لات هک ل ئیرانی هه بوو. ژ بلی
کوردستانیان نیژیکی (۵ - ۶) هزار سویار ژ (ئه فغانی،
چه رداولی و کلیانی و...) ^(۲) ل دۆرماندۆری (حه سه ن عه لی خان) ی
خرقه ببوون، له و وی خوه به ره هه و و ئاماده ددیت تولا (مهر

^(۱) ههروهسا ل سه ردهمی نادرشاهی (۱۱۴۸ - ۱۱۶۰ کۆچی) هندەك ژ فی ئویجاخی یی ژ گوندین

کۆمه لگه ها (په ری) ل ناحیا (که مازان) سه رب قهزا (مه لایر) شه هاتینه راکرن و یین
برینه خوراسانی دا لورستانی ژ ریگری و تالانکاریین وان ئیمن ببن. (بن پیره: مجمل
التواریخ افشاریه و زندیه، محمد امین گلستانه، چاپ دوم، تهران - ۱۳۶۳ شمسی، بپ ۱۴۶)

^(۲) من نه زانی کا مه به ستا وی ژ (ئه فغان) یان کینه، ئی مه به ست ژ (چه رداولی) یا ئه و کوردین
زهنگه نه نه یین ل ناحیا (چه رداول) سه رب قهزا (شیروان و چه رداول) ا پاریزگه ها
(ئیلام) ئ دژین و مه به ست ژ (کلیانی) زی ئه و کوردن یین ل ناحیا (کلیانی) سه رب قهزا
(سونفور) ا پاریزگه ها (کرمانشاه) ئ دژین.

عهلی خان) ی ژ وان فه کهت و ملک ی وی ژ دهستی دهسته لاتا
 (زهندی) بینته دهر، لهوما ژ (سنندج) دا ری و دهمی گه هشتیه
 مهیدانا شهر ی، مه زنی زهندییا، وهکی کهریم خانی و شیخ
 عهلیخانی و هنده کی دی ب لهشکه ره کی ژور فه کو دکارگری و
 ئاماده بوون، لبر سینگ ی وان راوهستیان و ههر دو هیژ ل سالا
 (۱۱۶۳) ل (مه لایر) ب نافیک کهتن و ب گه لهک بگره و فه کی شا و
 ههول و بزافین زیده، لهشکه ری (حه سه ن عه لی خان) ی ب سهر
 کهفت و سوپایی (زهندی) شکهستن و گه لهک ژ نافدارین (زهندی)
 هاتنه کوشتن و بهر ب نه مانی چوون. ملک ی (مهر عه لی خان) ی
 زفراندنه فه و ب سهر به خو ییه کا تمام ئه و ئ دامه زراننده فه و
 نیژیکی هزار مالین (زهندی) یان ژ ی راکرن و ئینان ل ئا خا
 کوردستانی نیشته جی کرن. پشتی ماوه یه کی کو (حه سه ن عه لی
 خان) د شهر کی دا دگهل (سه لیم پاشایی بابان)^(۱) شکهستی و
 هه می سوپایی وی پهریشان بووی، هزارا تولقه کرنی خوه لسه ری
 کهریم خانی دا و ب ئنیه تا کوشت و کوشتاری دگهل (حه سه ن
 عه لی خان) ی سوپایه کی مه زن خر فه کر و ب ری کهفت.

(ئیراهیم بهگ) ی وه کیلی کوردستانی و هنده ک نافدارین
 دی، کو هینگ ی ژ (حه سه ن عه لی خان) ی دلمای و نیگهران بوون؛
 چونکی جیرانی (حه سه ن عه لی خان) ی بوون و بهری هینگ ی
 گه لهک ئازار و زیان و شکهستن ژ (حه سه ن عه لی خان) ی

^(۱) فه رمانه وایی ئیمارته (بابان) بوو ل سهر دهمی دهسته لاتدارییا (نادرشاهی ئه فشار).

دیتببون، ب دهلیفه زانی بگههنه ریژین کهریم خانی و (ثیمام قولیخانی زهنگههنه) و تولا خوه ل وی فهکهن. لهو دگهل لهشکه ری (کرمانشاه)ی گههشتنه ریژین کهریم خانی و ژ بو راکرن و نههیلا نا هسهن عهلی خانی بوونه ئیکدهست و ههفهیمان. هسهن عهلی خانی د خوه را نه دیت بهر سینگی وان بگرت، لهو بو خوه مههدمر (شفاعة) خواست و گوٚت کو دی خویشکا خوه دهمه کهریم خانی، دا شه ری دگهل وی نهکهن، به لی کهریم خانی فه بوول نهکر و بهر ب (سنندج) ی ب ری کهفت. هسهن عهلی خان رهفی و چوو د کهلهکا ئاسی فه ل گوندی (قه رهقوره) ل سهر مهرزی کوردستانی و گروس و نه فشار.

کهریم خانی، شیخ عهلی خانی زهند راسپارد کو وی کهلهی دورپیچ بکهت، لی وی نه شیا چ بکهت و کهله نه فهکر و بی ئومید و زیاندار زفریقه.

ژ فی لایی فه پستی کهریم خانی خه لک کوشتین و باژی ری (سنندج) تالان کری، خه لکی (سنندج) ژ مزگهفت و خواندنگهه و خانیان ده ریخستن و ناگر بهردا وان ئافاهییان، و نهو مالین زهندی یین نافدار و زهنگین دیسان زفراندنه فه ناف ئیلا زهندی و نیژیکی سه د و پینجی مال ژ وان ژ بهر هه ژاری و نه داری ل کوردستانی مان. ژ هینگی وهره و ههتا نوکه وان ژی گهلهک زاروک یین بووین، کو نوکه هژمارا وان یا بوویه نیژیکی چوارسه د مالان و ل گوندین نافئینای ب خودانکرنا په زیقه دمژویلن.

بابه تی شه شی

نه و ئویجاخین کو ناقی وان ب پیتا (س) ده سپیدکته

(۱) ئویجاخا سه گهره: ئەف ئویجاخه نوکه نیژیکی پینجی مالانه، کو هندهک ژ وان یین ل گوندی (نیاز) و هندهک ژ یین ل گوندی دی یین زۆزانا و د خانیان فه دژین، لی ئەو بهری نوکه چادر نشین بوون و بهار و هافینان دچوونه زۆزانی دفه را کوردستانی و پاییز و زفستانی ژ دچوونه رهخی (زه هاب) و په زی خوه ل وارا دچهراندن. ئەف پینجی ماله نیژیکی دوسه د کهسان دبن و نه هاتیه زانین کا رامانا ناقی وان چیه و ههتا نوکه چ کهسه کی ناقدار ژ فی ئویجاخی رانه بوویه و وان چ که دخودا و مه زنین ده ستینشان کری ژ نینن.

(۲) ئویجاخا سورسوری: ئەف ئویجاخه لسه رده می دهسته هلاتداریا خودی ژ رازی (شاه سولتان حوسهین)^(۱) و ب فه رمانا فی شاه

^(۱) دویمهیک شاه دهسته هلاتداریا سه فه وی بوو کو ل سالا (۱۱۰۵) کۆچی ل شوینا بابی خوه ببوو سولتانی ئیرانی. ئەو مروفه کی نه فس نزم و پویج بوو و های ژ ده ور به رین خوه نه بوو و هیچ هیزهک نه بوو بۆ بریقه برنا وهلاتی، لهوا ژی ئەو ئافاهی مومکی ئیداری کو (شاه ئسماعیلی، شاه ته ماسبی و شاه عه باسبی مه زن) دانای، وی ژ بن بر.

رحمەتی دگەل (تەیمور بەگ) ی ھاتینە کوردستانی و بو
 ماوەیەکی ل بهار و ھافینا چووینە زۆزانن دەفەر (مەریوان) و
 پاییز و زفستانا ژێ دچوونە گەرمیانان ل دەفەر (شەھرزور) ی
 و ژ خزم و کەسوکارین (ئێبراھیم بەگ) ی وەکیلی کوردستانی.

پاشی وان ب ھەرمانا حاکمی کوردستانی ژ مەریوانی بار کریە و
 ب بێرا وی گوندین (مامەند، بەلوچە، ئاھەنگەرەن، مروارید،
 ئەختەخان، ترازولە، پشت حەک، ئشترمل، مەیدانە، ئوساولە،
 ھەچوشان، کەچەلە، کواندا، کاوشان، تانیە و...ھتد) بوونە
 چەروان و زەفیین وان بو ھافینا.. و ل نافەرەستا پاییز و
 زفستانی، ئەو ژێ وەکی ئیلین دی یین کوردستانی دچنە
 گەرمیانن (زەھاب) و ل ویری پەزی خوە دچەرین. ھەتا
 سەردەمی دەستەلاتداریا خودی ژێ رازی (ئەمانوللاھ خانی
 ئیکی) سەروبەری وان ب قی رەنگی بوو، لی پاشی وی ئەو ژ
 چوون بو گەرمیانن (زەھاب) دانەپاش و ل گوندین نافئیناین
 سەری ئاکنجی کرن.

ئەف ئویجاخە نوکە یا بوویە دو تیرەک. نافی ئیک ژ وان
 مایە (سورسور) و یا دی نافدار بوویە ب (شیخە سورخابی
 سولەیمان سولتان) کو وان لپە ی نەریتی خوە دگۆتنە مەزنی
 خوە (سولتان).

ھەردو تیرەک نیژیکی دوسەد مالان دبن، کو ھندەک ژ وان
 یین لسەر ملکی پایەبەرز (ئەمانوللاھ خانی وەکیل) و ھندەک
 ژێ یین لسەر گوندین نافئینای ئاکنجی بووین. ئەوین کو گەلەک

چیل و پهز ههین ل زۆزانین نیزیکی گوندین نافئینای، د بن
 کوینان فه دژین و چیل و پهزی خوه دچه رینن.
 ژبه رکو دو کهس ژ بابکالین فی ئویجاخی د (سۆر) بوون،
 لهو دگۆتنی (سورسور)ی^(۱) و تیره کا (شیخه سورخابی) زی
 چونکی ژ نه فیین شیخه کی بوون ب نافئ (سورخاب)، لهو ب فی
 نافئ نافدار بوینه. و ههتا نوکه چ مروقه کی نافدار ژ فی
 ئویجاخی رانه بوویه.

^(۱) مهردوخ کوردستانی دیژت: سورسوری نیزیکی دوسه د مالانه کو ل ژیرییا (سهنه دژ:
 سنندج) ئ (هه ر ژ دهفهرا (گاورد) بگره ههتا دهفهرا (بیلوار)) دژین و نافبهرا فان ههردو
 دهفهرا نافداره ب (سورسور). واته نافئ وان یی ژ نافئ دهفهرا وان هاتیه وهرگرتن. (بنیپره:
 تاریخ مردوخ، جلد ۱، ژیدهری پشین، بپ ۹۶)

بابه تی هفتی

نه و ئویجاخین کو نافی وان ب پیتا (ش) ده سپیدکته

(۱) ئویجاخا شاه قوبادی: ئەف ئویجاخه تیره که که ژ ئویجاخا (زهردوئی) کو مه پیشتر باسی وی کر. و نافی وان ژ نافی که دخودا و مه زنی وان (شاه قوباد) ی یی هاتیه وهرگرتن. ئەو (۱۰ - ۲۰) ماله ک دبن و چیدبت نیژیکی (۶۰ - ۷۰) کهس بن. نوکه ئەو یی ل (جوانرو) کو ده فهره کا کوردستانا ئیرانی یه و ههتا نوکه کهسه کی نافدار ژ فی تیره کی دیار نه بوویه.

(۲) ئویجاخا شاه مهنصوری: ئەف ئویجاخه تیره که که ژ ئویجاخا (کورکه یی) کو دی باسی وان ژ ی کهین. نوکه (۱۰ - ۱۲) مال ژ وان یین ماینه د ناف (کورکه یی) ان دا کو چیدبت (۴۰ - ۵۰) کهس بن. ل بهار و هافینا ئەو بو پهر چهراندن و جوتیاریی دچنه زۆزانین گوندین (ئیمام و کوردمیران) سهر ب کوردستانا ئیرانی فه، و نوکه هنده ک ژ فی ئویجاخی د ناف ئویجاخا (کلیائی) د ئاکنجینه، و پاییز و زفستانا دگهل ئیلین دی بهر ب گهرمیانین (زههاب) فه دچن. و که دخودایی وان یی نوکه (که دخودا نه بی) یه، کو که دخودایی (کورکه یی) یه ژ ی، و ههتا

نوکه چ کهسهکی نافدار و هیژا ژ فی ئویجاخی نه رابوویه و یا زانایه ژ ی کو نافی فی ئویجاخی یی ژ نافی باپیری وان یی مهزن هاتیه وهرگرتن.

(۳) ئویجاخا شیخ ئسماعیلی: ل سهردهمی دهسته لاتدارییا خاقانی ههردهم مالا وی ئافا (فه تحه لی شاه — البسه الله تعالی حلل النور)ی، دهمی خودی ژی رازی (حاجی میرزا ئه حمه د کوردستانی) ل دارولخیلافا تههرانی (صانها الله تعالی عن الحدثن) داروغه^(۱)، وی گوندی (دیهج) کریبوو کو گوندهکی دهقه را (ئسفه نندآباد) کوردستانی بوو، و ئهف ئویجاخه ژ لای (کله و داوده) کو بسهر بهغدافه بوون ب شارهزایی و خوهشخوهشکان ئینانه کوردستانی و چهروان و زهفی ل گوندی نافیری دانی و وان بهار و هافینا پهزی خوه ل ویی دچهراندن و پاییز و زفستانا ژ، هندهک ژی دچوونه گهرمیانین لورستانی و هندهک ژی دچوونه گهرمیانین (زههاب)ی و نوکه ژی، کو گوندی نافیینای وهک بوامی (میراث) ژ خودی ژی رازی (حاجی میرزا ئه حمه د)ی یی بو پایه بهرز (میرزا عهلی نهقی) مای، کو کهسهکی نیژیکی خاقانی و کاتبی لهشکه ری بوو، و ئهف ئویجاخه ههر وهکی بهری بهار و هافینین خوه لی دبۆرینن. و نوکه وان دو که دخودا یین ههین، ئیک ژ (که دخودا میرزا مراد)ه و یی دی (که دخودا حوسهین عهلی)یه. و ئهو

(۱) داروغه: ئانکو سهروکی پاسهوانین شهفی.

نیزیکی سهد و پینجی مالانه، کو چیدبت بینه چوارسهد کهس و
نافی فی ئویجاخی ژ ویرئ هاتیه، کو دهمی وان دناف ئاخا
ئوسمانی دا وارگههی خوه ههی، ئهو شقانین (شیخ ئسماعیل
بهرزنجی) بوون، لهو ئهو ب یین وی دهاتنه هژمارتن و دگوتنی
(شیخ ئسماعیلی).. ئهف (شیخ ئسماعیل بهرزنجی)یه کهسهکی
ناقدار بوو و دهاته هژمارتن ژ شیخ و خودیناسان. و نوکه زی
هندهک ژ فی ئویجاخا (شیخ ئسماعیلی) یین ماینه ئالیی بهغدا
و هندهک یی ل سلیمانیی و شههرهزوری دناف ئیلا (جاف) دا.

بابه تی هه شتی

ئهو ئویجاخین کو نافی وان ب پیتا (ق) ده سپیدکه ت

(۱) ئویجاخا قالقالی: ئهف ئویجاخه چهقه که ژ ئیلا (گوله باغی) کو پاشی دی باسی چه نداتی و چه وانیا وان کهین. بهری نوکه وان و ئیلا (گوله باغی) پیکه پاییز و زفستانا ل دهفهره شههره زوری و بهار و هافینا ژی ل زۆزانین کوردستانا ئیرانی پهزی خوه دچه راندن و دچوونه گهرمیان و زۆزانا، ههتا سهردهمی (ئه مانوللاه خانی ئیکی) کو والیی ویلایهتا کوردستان بوو و ب دهستوورا نافئینای ل گوندین (حاجی موسا، کله سور، ریسور، شیخ ههیدەر، دهباغ و...) بو خوه خانی یین ئافا کرین و د خانیان فه دژین و ئیدی ناچنه شههره زوری. به لی هندهک ژ وان بهار و هافینا ل زۆزانین نیژیکی گوندین نافئینای بو خوه رهشکوینان^(۱) فه ددهن و تیفه دژین و هندهک ژی ههر چوار وهرزان ل گوندین نافئینای یین ئاکنجی بووین. و ئیدی ناگه ریین و ب تایبهتی وان دهستی ی ژ کوچه رات و چادرنشینی

^(۱) مهردوخ دیبژت: ئهو زفستانا دچنه (شیخ ههیدەر و کله سور و دهباغ) و دهفهرین سه ر ب (دیوانده ر) فه و هافینا ژی دچنه چیا یین روژ ئافا و باشوری دهفهره (گوله باغی). (بنیره:

بهردای. و که دخوداییڼ وان ل گوندیڼ (حاجی موسا) که دخودا
(مه لک) ه و ل ههردو گوندیڼ (کله سور و دیسور) ژى که دخودا
(مهردان) ه.

ژبه رکو ئەف ئویجاخه گه لهك دئاخفن و دهنگ بلندن، لهو
خه لكى نافى وان یی كریه (قالقالی)؛ چونكى لجه م كوردان
دبیژنه وان كه سیڼ پرپیژ و دهنگ بلند (قالقالی).

(۲) ئویجاخا قوبادی^(۱) : نوکه نیژیکی دوسه د مالانه و هژمارا وان
دگه هته هزار كهسان، و ئەف ئویجاخه ژ نه ژادی (كاكه جان) ی
بهرنیاسن، كو مروڤه كى زاهد و ئیمانداره و دبیزت ئەز ژ
رهچه له كى (خالد بن ولید) یمه.

دبیژن ئەف ئویجاخه د بنه رمت دا (عه رهب) ن و ژ نه ژادی
(قوباد بهگ) ی نافدارن، كو په یگرى (كاكه جان) ی نافئینای بوو،
لهوا ژى ب (قوباد) ی نافدار بووینه.

نوکه سه روکى فى ئویجاخى و ئویجاخین دی یڼ چادر نشین
ل دهفه را جوانرو (حه بیب بهگ) ه، كو بهرى نوکه مه باسئ وی
یى كرى.

^(۱) قوبادی ئویجاخه كا هوژا (جافین جوانرو) یه و ئەو و (باباجانى) فیکرا دبنه (۸۰۰) مال.
زفستانا ئەو دچنه گه رمیانین (پشتکوهى شیخان و زههاب) و هافینا دچنه (بازان) و
(بنیگهز). تیره کین (مستهفا بهگى و مهنوحیهرى) زى ژ فى ئویجاخینه. (بنیره: تاریخ
مردوخ، جلد ۱، ژیدهرى بهرى، بپ ۱۰۲)

چەروان و زەفییڤ فۆ ئویجاخی ل وەرزیڤ بهار و هافینا
 کویستانین (نیگەز و زەفیا بازان و نەهراپ)ن سەر ب دەفەرا
 جوانروڤه و ل پاییز و زڤستانا ژى دچنە گەرمیانین (پشتکوهی
 شیخان و دەفەرا زەهاب)ی و ل ویرۆ پەزۆی خوه دچەرینن.
 کەسانین ب نافودەنگ ب دلیری و میرخاسیی ژ فۆ
 ئویجاخی رابووینە، وەکی (ئەحمەد بەگ)ی نافدار، کو نوکە ژى
 د ناف ئیلین کوردستانى دا نافۆ وى ب هیژدار و میرخاس ل سەر
 زار و زمانانە.

(۳) ئویجاخا قەشەیی^(۱) : ژبەرکو ل سەردەمپن کەفن بابکالی پیشینین
 وان (نەصارى: مەسیحی) بوو و گوهداری ئاخفتنین وى قەشەى
 بوو یى وان هەى و پاشى ئەو بابکالی وان ببوو موسلمان، لەو ئەو
 بەرهبابین کو بدویف وى کەتین ب (قەشەیی) نافدار لیھاتن.
 ئەف ئویجاخە ژى خودانکەرین پەزینە ل دەفەرا جوانرو،
 ھەدەک ژ وان نوکە ل ئاخا کرمانشاهی و ھەدەک ژى ل
 شەھەرزوری دناکجنینە و نیژیکی پینجی مال ژى یین ل جوانرو
 کو پیدچت ئەو دوسەد و پینجی کەس بن.

چەروانین وان ل وەرزیڤ بهار و هافینی کویستانین (ویراس
 و ویرەنیان)ن و پاییز و زڤستانا دچنە گەرمیانین (رەوان و

^(۱) ئەو بەری نوکە ل (وان و ئیروان)ی دژیان و پاشی چوونە (شەھەرزور و سلیمانی و کرمانشاه
 و جوانرو)ی و ل وارا بوونە موسلمان. (بنیڤرە: صفی زادە، ژیدەری بەری، بپ ۲۷۵)

ئەنجىرەك) سەر ب جوانروقه و دچنه دەوروبەرین رویبارئ
سیروان و ل وئیرئ پەزئ خوه دچەرینن.
وان چ مەزنهكئ وهسا نینه كو مروؤ هزرهكئ بو بكهت و چ
كهسهكئ نافدار ژى ژ ناف وان رانهبوویه.

بابه تی نه هی

نه و ئویجاخین کو نافی وان ب پیتا (ک) ده سپیدکه ت

(۱) ئویجاخا کورکه یی: نه و نوکه دناف ئاخا کوردستانی دا نیژیکی
سه د مالان دبن و هنده ک ژ وان ژ یی دناف ئاخا (کلیائی) و
(سونقور) دا. بهری نوکه نه فی ئویجاخ ل بهار و هافینا دناف
ئاخا کوردستانی دا زه فی و چه روان هه بوون و پاییز و زفستانا
دچوونه گهرمیانین (زههاب).

ئهفه چه ند ساله کن ئیدی نه و ناچه گهرمیانان و ده ست
یی ژ فی کاری بهردای و یین ل گوندین (سه عسه و زیوییه) یین
سه رب ده فه را (ئیلاق: لیلاق) کوردستانی فه ئاکنجی بووین و
پاییز و زفستانا ل گوندین نافیری د خانیین خوهفه دژین و بهار
و هافینا په زئ خوه ل ده ورو به ریڼ وان گوندان دچه رینن.

که دخودایی وان یی نوکه که سه که ب نافی (که دخودا
نه بی) و هه تا نوکه که سه کی نافدار ژ ناف فی ئویجاخ
سه ره لنه دایه و چونکی وان گه له ک بز ن هه بوون و ب مشه یی
(کورک: موی) یی وان بزنا دیری و دفروتن، له و ب نافی
(کورکه) یی نافدار بووینه.

(۲) ئويجاخا كەشكى؛ نىزىكى دوسەد و پىنجى مالان دىن و دۆرىن سەدھزار كەسانە ژ كور و كچ و بچويك و مەزنا^(۱). ئەو پاييز و زفستانا ل گەرميانىن (زەھاب) و ھندەك ژى ل گەرميانىن (لورستان) پەزى خوە دچەرینن و بهار و ھافینا دچنە زۆزانىن (بەند فراجان، رەوانسەر و كامياران) و ل ڤان دەڤەرەن پەزى خوە دچەرینن و جۆتیارى دكەن، و مەزنى وان یى نوکە كەسەكە ب نافى (فەتحو لا بەگ) و نافى وان ژى یى ژ ھندى ھاتى، كو وان گەلەك (كەشك) یى ژ دەوى گيانە وەرەن چىكرى و ڤرىكرینە جھىن دى و فروتین.. و ھەتا نوکە چ كەسەكى ناڤدار ژ ڤى ئويجاخى رانەبوویە.

(۳) ئويجاخا كەلاشى؛ نیشەكا ڤى ئويجاخى نوکە گوندينە و ل گوندين (دلوم، بیخوی، كەلھا جانرو و ترخان ئاباد)^(۲) خۆجھ بووینە و نیشەكا دى كۆچەرن و پاييز و زفستانا دگەل خودان پەزىن (باباجانى) دچنە ئالىی (زەھاب) و ل ویرى پەزى خوە دچەرینن و بهار و ھافینا ژى ل زۆزان و کویستانىن (ماکوان) دژین و زەڤى و بوستانىن وان یین ل گوندى (ترخان ئاباد) بسەر جانروڤە. و ھندەك ژ ڤى ئويجاخى یین ل دەڤەرین (کرمانشاهان،

(۱) یا ژ منفە رەنگە نفیسەر دى دەستنفیسى ل ڤیره تووشى شاشی بووبت؛ چونكى ھەگەر ئەو سەدھزار كەس بن، واتە ھەر مالەك ب رەنگەكى نافین دى پىكھاتى بت ژ (۴۰۰) كەسان؛ ژبەرکو ئەو بخوە دىژت: (ئەڤ ئويجاخە نىزىكى (۲۵۰) مالان دبت)، ئەڤە ژى تشتەكى نەبەرناڤلە، یا دروستەر و بەرناڤلتر دى (ھزار) كەس بن.

(۲) نفیسەر دى دەستنفیسى ب شاشى ڤە (ترخال آباد) نفیسییە.

شهره زور و هندهك جهين دى) به لاف بووين و كوچه رين في
ئويجاخي نوكه دبنه شيست مالهك و هژمارا وان نيزيكي دوسه د
و پينجي كه سانه.

گه لهك زانا و قهنجيكار يين د ناف في ئويجاخي دا ديار
بووين، كو ل دهفه رين جوانرو و هندهك جهين دى مژويلي
وانه گوتنى و خوتبه خوينى و پيشنفيژيینه. و نوكه چيترينا
(ملا احمد ملا باشى) كو سه رپه رشتى مه و قوفاتين كوردستانى
يه، قه دگه رت بو هندى كو ژ في ئويجاخي يه. نافى وان يى ژ
هندى هاتى، كو ژ بهر كو گوندين وان جهين باشن بو نيچيرى..
وه خته كي ب ريكه فت حاكمه كي كوردستانى ل وهرزى زفستانى
مي هقانى گوندين وان بوو و ژ بهر به فر و سر و سه قه مى نه شيا
ژ نك وان بچت و چهند روژه كان ل وارا ما و ببوو مي هقانى وان.
خه لكى دهفه رى بو تيش و شيفين وى (ئاش)^(۱) پرى گوشتى
ميه و په زكويشيا به رهه ف كربوون و د زمانى كوردى دا دبژنه
په زكويشيان (كه ل)، لهو ب (كه لاشى) نافدار بوون.

۴) ئويجاخا گوله باغى^(۲) : نه ف ئويجاخه ل سه رده مى دهسته ه لاتداريا
پادشاهى به هشتى (شاه ته ه ماسبى صهفه وى) يى ژ (قه لاجوالان) ا

^(۱) ئاش جوړه كى خوارنا رو هنه كو گه لهك جوړن، لى ساده ترينا وان پي كهاتيه ژ دهوى كه شكا يان
يى ماستى و نوک و گياى و رژدا.

^(۲) د دهستنفيسى دا (كلباغى) نفيسي و لهوا زى يا نيخستيه دگه ل (پشكا نه ه): نهو ئويجاخين
كو نافى وان ب پيتا (ك) ده سپيډكهن).

سليمانی هاتییه کوردستانا ئیرانی. نافدارین فی ئویجای یین ل
 باژیری (سنندج) ئاکنجی بووین و هندەك ژ وان یین بووینه
 خولام و خزمەتکارین حاکمین کوردستان و مەزنین ویلایهتی و
 هندەك ژ ی ب کار و کاسبی فه دمژویلن^(۱) و ئەوین دی
 کۆچەری دکهن و بهار و هافینا دچنه کویستان و زۆزانین
 کوردستان و پاییز و زفستانا ژ ی دچنه گەرمیانین شەهرەزور و
 ل کۆز و پوانین ویری پەزی خوە دچەرین.

هەتا بەری بیست سالا د نافبەرا وان و ئیلا جاف دا
 نەخوەشی و شەپەکی دژوار هەبوو و چەند کەسەك ژ هەردو
 ئالیان یین هاتینه کوشتن ژ ی.. ئەفه پشتی ئەو و ئیلا جاف
 بووینه خویندار و نەیارین هەفدو، ئیدی ئەو ناچنه
 شەهرەزوری، بەلکو بو پاییز و زفستانا وان ل هندەك گوندین
 کوردستان بو خوە خانی یین ئاڤا کرین و د وان خانیاڤه دژین،
 کو ئەو ژ ی ئەفەنه: (کێله کەبود، کتک، یاپل، مەرور، خەنجەر،
 کانی سفید، ئیبراهیم ئاباد، کوس عومەر، زەرینه و...هتد). و
 بهار و هافینا ژ ی ل دەورو بەرین فان گوندان بو خوە کوینا
 فەدەن و پەزی خوە دچەرین و ئەوین کو ب شیوی
 چادرنشینی دژین و ب خودانکەرین پەزی دناڤدار، نیژیکی پینج

^(۱) ل سەردەمی رزا شاهی پەهلەوی ئەف ئویجاخه ژ کوردستان هاتنه راکرن و ل (هەمەدان،
 ئەسفهان و یەزد) ئاکنجی کرن و ئەف فەگواستنه بو وان هند نەخوەش بوو کو گەلەك
 وان خوە دانە چیا و یاغی بوون و دگەل حوکمەتی شەپ کرن. (بنیرە: ژیدەری بەری،
 ابراهیم مشقی پور، بپ ۲۹)

سەد مالان دېن كو چىدېت ھژمارا وان ژ كور و كچ و بچويك و
مەزنان بگەھتە سى ھزار كەسان.

ھەر بىنەمالەكى ژ وان كەدخودايى خوە يى ھەى، لى مەزنىن
وان كەدخودايان ژى دو كەسن ب نافيىن (كەدخودا ھەسەن) و
(كەدخودا خوسرو). و ھەتا نوکە من نەبەھىستىە كەسەكى نافدار
ژ فى ئويجاخى دەر كەفتب و تيرەكا (ورمزيار) ژى ھەر چەقەكى
فى ئويجاخى يە و ژ وان دەھتە ھژمارتن و ھەتا نوکە نەھاتىە
زانين كا بۆچى ئەف نافە لسەر فى ئويجاخى يە.

۵) ئويجاخا كەلھور: ئەف ئويجاخە نيزىكى دوسەد مالانە كو دىنە
دۆرين ھزار كەسان. ل دەفەرا (سەقزى) ب شيوى چادرنشين يىن
ماين و د سنورى سەقزى و گوندين وى دا جار دچنە گەرميانا و
جار ژى زۆزانا^(۱). نيزىكى سەد مال ژ فى ئويجاخى يىن ل
(خرخرە) كو ئەو ژى دەفەرەكا كوردستانا ئيرانى يە. ئەف سەد
مالە ئەفە دى بتە سەد سالەك كو دەست يى ژ چادرنشيني و

^(۱) كەلھور ئويجاخەكە كو يا ژ ھۆزا مەزنا (ئەيوان كەلھور) جودا بووى. جەھ ئويجاخا كەلھور يى
نوگە گوندين (سەراوبازان، كىنى چرمى(كانيا سىي)، زلان عولىا) نە ل رۆژنافايى (دەشت
ئەيوان) و ھندەك يى ل بەر دانگا چيائى (شارزول) و دەفەرا (دەرگ) ل ژيىرا (دەشت
ئەيوان). گەلەك ژ فى ئويجاخى چووينە باژيىن (گونبەد، رەشت، سەبزوار، سەنە، خورەم
ئاباد و ھەمەدان) و پتر ژ سەد مالان يىن چووينە (بەغدا) و دۆرين پىنجى مالان يى ل
(كەركوك، سلیمانى و ئەربىل) و ھندەك ژى يىن ل جىيىن دى يىن كوردستانى بەلاقە
بووين. و نوگە ئەو ب تنى ل (ئەيوان غەرب) پترن ژ (۵۰۰) مالان. (بنيرە: جغرافىاي
تارىخى ايوان غەرب(ايوان كەلھور)، آيت الله محمدى، چاپ اول، پايبز ۱۳۷۶، بپ ۲۱۹)

کۆچەریی بەردای و یین ل گوندی (رستم) و گەرمیانین (رستم) کو بسەر دەقەرا (خرخرە)قەنە ئاکنجی بووین و د خانیانقە دژین و ژ فی ئویجای (ئەوین کو د ئاخا کوردستانی (دا) هیژ چ کەسەکی نافدار دیار نەبوویە ژ بلی ئیکی کو نافی وی (میرزا) بوو و نافدارییا وی ژ هندی دەیت، کو شەرەک د نافبەرا (خوسروخان)ی حاکمی کوردستانی و (ئەللاھ قولیخان) زەنگەنە)یی حاکمی کرمانشاهی دا رویدابوو و د فی شەری دا (میرزای) (ئەللاھ قولیخان) کوشتبوو، لەو نافی وی کەتیە سەر دەق و زمانان.

ئەق ئویجاخە یا ژ ئیلا (کەلهوری ئەیوان) جودا بووی، کو جھ و واری وان ئاخا (دارالدولە)یا کرمانشاهی یە.

ل دویماییا دەستەلاتدارییا صەفەوویان و ل سەردەمی حکومەتا (حەسەن عەلی خان)ی، (ئێبراهیم بەگ)ی وەکیلی کوردستانی رێبەرییا وان یا کری و ئەو یین ئینانینە ئاخا کوردستانی و چەروان و زەفی یین داینی و یین بووینە حەویایی کوردستانی.

هەرودکی ئەو بخووە دبێژن؛ ئەو ژ نەفی و نفشی (حور)ی شەهین و د زمانی کوردی یا ئەق نافە یی هاتیە گوهارتن و بوویە (کەلهور) و یی ب فی نافی بەرنیاس بووین.. ^(١) *والله اعلم*.

^(١) (کەلهور) پەیفەکا لیکدراوە ژ (کەل: خەزالا نیرا کویفی یانژی پەزکویفی) و (هور: خور، هەتاف)، کو (کەل: خەزالا نیر یان پەز کویفی) ب سرت و زیرەکی و شەرفانیی بەرنیاسە، لەو بوویە ئیک ژ هیمایی کەسانین فی ئویجای، و خەسلەتین (هور: هەتاف) زی ←

٦) ئويجاخا گوران^(١): هندەك ژ فئ ئويجاخئ نوكه يئ ل باژيړئ (سنندج) و پرانيا بازارگان و كاسبكار و سنعه تكارين فئ باژيړئ ژ فئ ئويجاخينه، و ئاكنجيين دهقهرين (ههورامان، ژاورود، گاورود و پلنگان) چهقهكن ژ فئ ئويجاخئ، و زانا و خوديناس و زاهد و باوهردار پتر يئ د ناف فئ ئويجاخئ دا ژ ئويجاخين دى يين كوردا، ههروهكى خودئ ژئ رازى (حاجى مهولانا ئەحمەد) كو ل دەسپيكا فئ ههيفى (صفرئ) يئ چووويه بهر دلوفانيا خودئ ژ فئ ئويجاخا (گوران) ه. ب راستى ئەو د زانستين (عهقلى و نهقلى) دا و د (زوهد و تهقوا) يئ دا بژارديئ ههمى زانايين كوردين فئ سهردهمى دهاته هژمارتن و د ناف زانايين فئ دهقهري دا بو فتوهदानا بابەتین شهرعى و ههمى بابەتین دى يين زانستى بهرچا ف بوو.

ئەف ئويجاخه نيزيكى دو هزار مالانه كو دبنه دورين دهه هزار كهسان و ئەفه ماوهيهكى دريژه فئ تيرهكى دهست يئ ژ چادرنشيني بهرداي و يين بووينه گوندى و باژيړئ، هژمارهكا كيم تئ نهبن، كو ئەو ژى ل گوندان دژين و ل دويماهيا بهاري و

← گهشاتي و سهرنجراكيشي و لهزاتي يه. لهو وان ئەف نافه بو خوه ههلبژارتيه كو ئەو وهكى خهزال و پهزكوپقييان سرت و زيهرهك بووينه و لسهري كهفر و چيپايان ب ساناهى گهريپايينه و شهرپانين دلير بووينه و ب ميرخاسى بهر سينگى نهياران راوهستياينه، و رويى وان وهكى ههتافي گهرم و گوپ و بهشوش و سهرنجراكيش بوويه. ههروهسا هندەك دييژن چيڊبت (هور) ژ نافئ مللهتئ (هورى) هاتبته و مرگرتن.

^(١) د دستنقيسى دا (كوران) نقيسىه و لهوا ژى يا نيخستيه دگهل (پشكا نههئ): ئەو ئويجاخين كو نافئ وان ب پيتا (ك) دەسپيڊكەن).

ههتا دو ههيف ژ هافينى ژى دبۆرن، ئەو ب ئنيهتا پهز
چهراندنى ژ مالين خوه دهردهفن و ل دهردۆرين گوندين كو
ئەو تيدا دژين نيژيكى سى ههيفان پهزى خوه دچهرينن و پاشى
دزقرنهفه خانين خوه.

بهري سهرابنبوونا ئويجاخا (ئهردهلانى) د ئاخا كوردستانى
دا، سەرۆك و مەزنى قى ئويجاخى ل دهفهر (پلنگان) كو كهلهكا
سروشتي يا ئاسى يا هه، ئاكنجى بوو و ئەو خودان قهدر بوو و
پرانيا ئويجاخين دى گوهدارين فهرمانين وى بوون. لى پشتى
(خان)ين ئهردهلان ل كوردستانى خودان هيز و شيان كهفتين،
دهستى مەزنان ژى ژ زالبوونى كورت بوو.

و گهلهك ژ ئويجاخا (گۆران) د ئاخا (دار الدولة)يا
كرمانشاهان دا ژى يين ههين.

٧) ئويجاخا كويل: نههاتيه زانين كا ناهى قى ئويجاخى ژ كيشفه
هاتيه. ئەو نيژيكى سهد و پينجى مالانه كو دگههنه شەش سهد
كهسان. بهار و هافينا ئەو بو پهزچهراندنى دچنه دهفهرين
(ژاورود) و زۆزانين كوردستانى، و پاييز و زفستانا ژى فهدگهرنه
گهرميانين ههمان دهفهر.

نههاتيه زانين كا ئەو كهنگى و لسهردهمى كيژ سولتانى
هاتينه كوردستانى. و كهسهكى نافدار ژ قى ئويجاخى رانهبوويه
و كهدهودايى نوكه يى وان (كهدهودا فهتتاح)ه.

٨) ئويجاخا كوماسى: ئەف ئويجاخە يا ل دەفەرا (ووز)^(١) ژ دەفەرین کوردستانا ئیرانی و نیزیکی دوسەد مالانە و هژمارا وان دگەهتە هزار کەسان. ئەو بهار و هافینا ل زۆزانین دەفەرا نافیری و پاییز و زفستانا ژى ل گەرمیانین هەمان دەفەر کوچەریی دکن.

ئەف ئويجاخە ل سەردەمىن کەفن ل کوردستانا ئیرانی بنەجە و ئاکنجى بووینە، هەتا سەردەمى دەستەلاتدارییا خودی ژى رازی (شاه عەبباسی صفەوی) و روژانین حکومەتا رحمەتی (هەلوخان بەنی ئەردەلان)^(٢) رفینە و دناف ئويجاخین (شوان) و (شیخ بزمینی) دا ل نافبەرا کەرکوک و حەریری دا دچنە گەرمیان و زۆزانا و چەند ماوہیەکی ل ویری ماینە، هەتا ل سەر دەمى حکومەتا خودی ژى رازی (خان ئەحمەدخان) بەنی ئەردەلان و دەستەلاتدارییا شاھى صفەوی یى بەهشتی، کو خودی ژى رازی (خان ئەحمەد خان) ل سەر وەلاتی (مویسل، حەریر و کەرکوک) زال ببوو، دیسان ئەو زفراندانەفە سەر جە و واری وان یى سەرەکی^(٣). ژ هینگى وەرە و هەتا نوکە ئەو ل وى دەفەرا نافدار ب (کۆرەوز) دژین.

^(١) کورتکرییا نافى دەفەرا (کۆرەوز)ە ل نیزیك باژیری سننە.

^(٢) هەرەکی مە پێشتر ژى گۆتى نفیسەری دەستنفیسى ب شاشى فە نافى (هەلوخان) ی (هوخان)

نفیسى یە، کو بیخو ب دروستی (هەلوخان کۆری سولتان عەلى بەگى ئەردەلانە).

^(٣) پشٹی فى ئويجاخى بۆ ماوہیەکی فەرمانرەوایی ل (مویسل، حەریر و کەرکوک) ی کرى، ئى

پاشى ئەو ب فەرمانا (شاه صفەفى یى صفەوی) هاتنە فەگەراندن بۆ جەى وان یى

سەرەکی. (بنپەرە: صفەفى زادە، ژیدەرى بەرى، بپ ٣٧٧)

كهسهك نافدار د ناف وان دا ههبوو ب نافی (مستهفا). بهری
 رحمهتی (كهريم خانى زهند) بگههته پلهيا ئيمارمت و
 وهكالهتئ، ئهو و مستهفا دگهل (٣٠ - ٤٠) سويارئين زهندى و
 كوماسى ل چيابين كوردستانى مژويلى ريگرى و جهردهچياتي
 بوون و دگهل كهريم خانى ههقههستا براييني گریدابوو و د
 ناقههرا خوه دا بريارى ددهن ئهو تشتى كو ژ ريكا ريگرى و
 جهردهچياتي ب دهست وان دكهفت، نيقهك بو كهريم خانى بت
 و نيقهك ژى بو مستهفاى.. كو هينگى وهك كهدهخوداي
 ئويجاخى، ئويجاخا نافئيناى دهستپيشخهر بت چهند رۆژهكان ب
 فى شيوازي بچته پيش. ههتا دهمهكى وان كاروانهك تالان كر و
 فيان دهستكهفتي خوه ب نيقى بكن. ل فى ناقههيني كهرك ب
 تنى دميينه د جه دا. كهريم خان دببژت: "ئهف كهره گههسته
 من و نيقهكا وى (كو دو پين وينه) بلا دهيني ته بميينه دهف من،
 ههگهر مه رى ل هندهكپن دى گرت و ئهو تالان كرن، دى هينگى
 فى دهيني ل سهر خوه راكم". مستهفا ژى قهبول دكهت. خودى
 وهسا ههز كر هيژ كهريم خانى دهيني خوه (بهرامبهه ههردو
 پين كهري) نهداى، بهرهف (پهريه) كو جهى ئويجاخا (زهندى)
 بوو دزفرتفه و پشتى ماوهيهكى ژ گورپانكارپين رۆزگارى، كهريم
 خان دگههته پلهيپن ئيمارمت و وهكالهتئ و ل (شيرازى) دبته
 كهسهكى خودان دهستههلات. ئهف چهنده دگههته گوهين
 مستهفاى. مستهفا ژى ژ بهر ههفاليينى و برادرينييا خوه يا
 بهرى بهرهف (شيرازى) دكهفته رى. پشتى دگههته شيرازى ب

گەلەك ھەول و بزاقان، ب جلکین کوردی و کورکەك ل سەر و
 گوڤالەك د دەست دا دگەھتە خزمەتا كەریم خانی و بیی
 خودەقەھیلان دچت دا ب رەخ و یقە روینت، ئی زیڤەقان و
 پاسەوانین کوچکی ریکی ئی دگرن. كەریم خانی ئەو نیاسی و
 گرپنزی و گوٲ: "ژ وی بگەریین، ئەو برایی منە". پاشی كەریم
 خان دبیزتی: "تو كەنگی ھاتییە؟"، ئەو دبیزت: "ئەقە چەند
 روژەكن ئەز یی ھاتیم، ئی پاسەوانین تە نەدھیلان ئەز تە
 ببینم". پرسیارى ژى دكەت: "تو بوچی ھاتییە؟"، دبیزتی:
 "مانى تو دزانى ھىشتا دو پین كەرى دەینى من یی ل دەق تە
 ماین، ئەز یی ھاتیم؛ چونكى ھىژ حسابا من دگەل تە تەمام
 نەبوویە، تو رەقیای، ئەز ھەتا فیڤى یی ب دویف تە را ھاتیم".
 كەریم خان دبیزتی: "یا تو دبیزى راستە، نوکە ل شوینا وی
 دەینى تە ل دەق من ھەى، وەرە ل جەم من روینە و وەكى
 روژانین بەرى شریكى من بە و ھەر كار و پلەییەكا تە دقیت، دى
 دەمە تە". مستەفا دبیزتی: "یا ئیكى؛ ئەز ھەوایی پاقر و سارى
 جە و وەلاتى خوە نادەمە ب ئیمارەت و شاهینیا تە، و ناروینم و
 كار و پلە ژى من نەقین". كەریم خان دبیزتی: "ھەمى خەلكى
 ئیرانى ھیقىا دكەن و دیارییا بو من دئینن بەس دا ئەز كار و
 پلەییەكى بدەمى، بوچی تو نەقیانا خوە دیار دكەى و حاشاتیى
 ژى دكەى؟"، مستەفا د بەرسقى دا دبیزت: "ئەز حەز ژ زاروك و
 نەقیین ئویجاخا خوە دكەم، ئەز خوە ناكەمە ئەگەرى ھندى كو
 ئەو ژ بن بچن و بەینە كوشتن و تالان كرن، ھوین د بى ھەستن.

يا ژ منځه ئه‌وا بو وه هاتي ب ههمى خوه‌شيئن ويځه ژ ئيمارمت
و دستگاه و پله و مه‌زناهيي فه، رهنګه ماوه‌يه‌کي ژ ژيي خوه
هوين ب فان خوه‌شيان شاد ببن، لي پشتراست به دي پستي خوه،
ئويجاخ و مللعت و زاروګ و نه‌فيين خوه ده‌يه کوشتن و نافييه
هيلاکه‌تي.. ئه‌و دي ب ههمى جوړين عه‌زاب و ئه‌شکه‌نجه و
داله‌يان هيڼه ئه‌شکه‌نجه‌دان".

ب کورتي که‌ريم خاني هندي دوپاتي و رژدي لسهر ئاخفتنا
خوه کر کو وي بهيلته جهم خوه، لي مفا نه‌بوو و چ پيځه نه‌هات.
پستي که‌ريم خان بي هيقي بووي کو ئه‌و بمينته نک وي و کار و
پله‌يان قه‌بوول بکه‌ت، فەرمان دا هندهک که‌رين باش بو په‌يدا
بکه‌ن. وان ژي هندهک هه‌لبژارتن و راده‌ستي نافتيناي کرن. و
که‌ريم خان دبيژتي: "ئه‌ف که‌ره ژي بو ته‌دياري پيش وان
هه‌ردو پين که‌ريځه کو ته‌دهين ل ده‌ف من بوون".

پاشي که‌ريم خان چه‌ند روژه‌ګان وي دهيلته نک خوه و بو
هه‌ر ژن و ميړه‌کي ژ ئويجاخا مسته‌فای کو وي ناس دکرن دياري
به‌ره‌فه‌ف کرن و دګه‌ل وي هنارتن.

لدويځ ئاخفتنا خه‌لکي في ئويجاخي، ماوه‌يه‌کي خودي ژي
رازي (خان ئه‌حمه‌د خاني سورات) ب ننيه‌تا سه‌ره‌دانا
له‌شکه‌ري خوه دهيتي ده‌فرا وان و ژبه‌رکو في ئويجاخي ګه‌له‌ک
په‌ز و چيل هه‌بوون، له‌و ګه‌له‌ک (ماستي) بو (خاني) و
له‌شکه‌ري وي دئينن و وي باري د ناف له‌شکه‌ري وان دا دداننه

سهرېك. خان نه حمده خان دهيت و دببنت و دببزت: نهغه
(گوگا ماست)د، لهو نهغه ئويجاخه نافدار بوون و (كوماسی)^(۱).

۹) ئويجاخا كوگويي: پرانيا جاران سهرؤك و كهدهخودايين في
ئويجاخي ژ بهگزاډين ئويجاخا (ئيناقي) بوون و بهري نوكه
گهلهك هرز بو في ئويجاخي دهاته كرن، لي ب دريژيا دهمي نهو
ژيك بژاله بوون و هندهك هاتنه د ناف ئاخا دهولهتا ئوسمانی دا
و د ناف گوندان دا بوونه خودان خانی و هندهك ژي ههرودهي
جاران د ناف ئيلا جاف دا ب كوچهريي و چادرنشيني مژويل
بوون و بوونه پشهك ژ ئيلا جاف و دگهل وان دچنه زؤزان و
گهرميانا.

و نوكه نيژيكي سيه مالان كو دبنه دورين سهد و پينجي
كهسان يين ماينه ل دهغهرا جوانرو كو بسهر كوردستانا ئيراني
فهيه و بهار و هافينا ل جهين نافدار ب (ماكوان) و (كويله) و
پاييز و زفستانا ژي ل گهرميانين (بمره ساونده و كوري كبر)^(۱)
پهزي خوه دچهرين و ههتا نهو نههاتيه زانين كو كهسهكي
نافدار د ناف في ئويجاخي دا ديار بووبت.

نافي وان ژي ژ هندي هاتيه، كو ل رؤژين بهار و هافينا، وان
هر (۲ - ۳) رؤزا پهزي خوه ل چيايهكي دچهراندن و زوي ب

^(۱) نانكو: نهغه كوگهها(عمبارا) ماستي يه.

^(۱) هر چوار جهين نافئيناي، گوندن و سمر ب ناحيا (باينگان) اهزا (پاوه) فهنه ل پاريزگهها
كرمانشاهي.

زوی ژ چپایه کی (کوه) دچوونه چپایه کی دی، لهو نافى وان بوو
(کوهکوهی: کوکویی: چپا بو چپای).

۱۰) ئویجاخا کوسه: ژ فى ئویجاخى نیژیکی چل مالا یین ماینه
دهفه ریڼ (سهقر و سیاهکو) سهر ب کوردستانى فه و د بن
رهشکوینان فه دژین و بهار و هافینا ل زوژان و پاییز و زفستانا
ژى ل گهرمیانین دهفه ریڼ نافئینای دژین. هژمارا وان دگه هته
نیژیکی دوسه د کهسان.

پینجی مال ژ فى ئویجاخى ژى یى ل دهفه را (ئهفشارى
صائین دژ)^(۱) و ب شیوی ئیلى و چادرنشینی دژین.
ژبه رکو بابکال وان یى مه زن یى بى ریه بوو (کوسه بوو)،
لهو ب نافى وی نافدار بووینه و ههتا نوکه چ کهسه کی نافدار ژ
فى ئویجاخى دیار نه بوویه.

^(۱) ئهفشار یان (هوزلویى ئهفشار) نافى دهفه رمکى یه سهر ب کۆمه لگه ها (صهفاخانه) فه ل قهزا
(صاین دژ: شاهین دژ) سهر ب پاریزگه ها نازمربایجانا روژنافاهه.

بابہ تیّ دہیّ

نہو ئویجاخین کوناقی وان ب پیتا (ل) دھسیپدکھت

(۱) **ئويجاخا لاله‌یی:** به‌ری نوکه نه‌ف ئويجاخه چادر نشین بوون و رۆزانیڭ خوه ب کوچه‌راتیی شه دبۆراندن، هه‌روه‌کی پاییز و زفستانا ل رۆزانیڭ نافدار ب (لیلاخ: لیلاق) کو سه‌ر ب کوردستانی شه‌یه، ره‌شکوینڭ خوه شه‌ددان و په‌زی خوه دچه‌راندن. ئی نوکه نیژیکی شیست مال ژ وان یی ل گونده‌کی ژ گوندڭ ده‌فهر (ئیلاق)^(۱) کوردستانی ئاکنجی بووین کو نافیی وی گوندی ژ (ئیمام‌ه؛ چونکی (ئیمامزاده)ك^(۲) یی ل وی گوندی. و نیژیکی چل مالڭ دی ژ ژ وان یڭ ل گوندڭ دی یڭ کوردستانی به‌لافه‌ بووین و نوکه د خانیان شه‌ دژین، کو ب کوپ و کچ و بچویک و مه‌زن شه‌ نیژیکی دوسه‌د که‌سانه‌.

^(۱) هرهوکی پښتړ ژی هاتیه گوټن نفیسهری دهستنفیسی ب شاشی فه نفیسی یه (نیلاق)، ئی یا دروست (لیلاق) یانزی (لیلاخ،ه، کو ټهو ژی دهفهرکه ل دو فهرسهخییا روژهلای باؤری (سننه). (بنیره: تاریخ مردوخ، بهرگی ۱، ژیدهری بهری، بپ ۸۲)

(۲) دبیژنه زاروک یان نه‌فایین ئیک ژ هەر دوازده ئیمامین شیعه‌یان (ئیمامزاده)، و ئهو جهی کو مه‌زاری ئیک ژ ڤان ئیمامزادان وی ئی بت هەر ب (ئیمامزاده) به‌رنیاس دبت. گه‌له‌ک ژ ڤان ئیمامزادان بپن ل گوند و باژیرین ئیرانی و هژماره‌کا کیمتر وی بپن ل عیراقی.

کهسهکی نافدار د ناف وان دا پهیدا نه‌بوویه و نافۍ وان ژۍ
وهکی پرانیا ئیل و ئویجاخان یی ب نافۍ بابکالی وان (لاله‌ی
هاتیه نافکرن و نافدار بووینه.

(۲) ئویجاخا لهک: ئەف ئویجاخه پېشتر چادرنشین بوون و ب
کوچه‌راتی ژيانا خوه دبوړاندن، ئی ئەفه نیژیکی ههشتی سالان
دبت ئیدی ئەو د خانیان فه دژین.. هندهک ژ وان ل ده‌فه‌را
(ئسفه‌ندئاباد) کوردستانی ل گوندین (چه‌هارگاو، عه‌لیقیردی
و...هتد) د خانیان فه دژین و ب کاری جوتیاریی فه دمژویلن و
هندهک ل گوندین دی یین کوردستانی، وهکی گوندی (زاب) و
هندهک گوندین دی یین ناکنجی بووین، و هه‌تا نوکه چ کهسهکی
نافدار د نافۍ ئویجاخی دا پهیدا نه‌بوویه و هندی ئەز
گه‌ریایم، من نه‌زانی کا رامانا نافۍ وان چیه، والله اعلم^(۱).

^(۱) ل په‌ی گوتنا صه‌فی زاده‌ی، په‌یفا (لهک) رامانا (صه‌د هزار) ددمت، و ئەو دبېژت ئەفی
ئویجاخی هه‌رده‌م صه‌ده‌زار شه‌رفان هه‌بوون، له‌و ب فی نافی نافدار بووینه. (بنی‌پره:
صه‌فی زاده، ژیدهری به‌ری، بپ ۲۷۹)

- ئی بخوه یا دروستتر ئەوه یا مه‌ د پېشه‌کیا فی په‌رتووکی دا ئینای، ئەو ژۍ: (لهک)
تیره‌که‌کا صه‌ده‌زار که‌سی بوو کو ژ ه‌و‌زا مه‌زنا (لور) جودا ببوون، له‌و ب تیره‌کا (لهک)
نانکو تیره‌کا صه‌ده‌زار که‌سی نافدار بوون و پشتی بوویه ئویجاخ ژۍ هه‌ر ئەف نافه‌ ل سه‌ر
وان ما.

بابه تی یازدی

نهو ئویجاخین کو نافی وان ب پیتا (م) ده سپیدکته

(۱) ئویجاخا مستهفا بهگی: ئەف ئویجاخه پشکهکه ژ هۆزا (قوبادی) و ههردهم بهگزادین قوبادی سهرۆکی و وان بوون. هندهک ژ وان فهبووینه و ل ئاخا کرمانشاهان و شههرهزوری ئاکنجی بووینه و نوکه سیه مال کو دۆرین سهه و پینجی کهسان دبن یین ماینه ل دهفهرا جوانرو کو دهفهرهکا کوردستانی یه و ل وهرزین بهار و هافینی ل گوندین (زلان و چهمهزار) پهزی خوه دچهرین و پاییز و زفستانا ژی دگهل خودان پهزین قوبادییا دچنه گهرمیانا. و ژبهرکو ل سهردهمین کهفن نافی سهرۆکی وان (مستهفا بهگ) بوو، لهو ئویجاخ ب نافی وی (مستهفا بهگی) نافدار بوویه، و ههتا نوکه من نه بهیستی یه و کهسی نهگۆتیه کو کهسهکی نافدار یی ژ فی ئویجاخی پهیدا بووی.

(۲) ئویجاخا مهنوجیهری: ئەف ئویجاخه ژی وهکی ئویجاخا (مستهفا بهگی) پشکهکه ژ هۆزا (قوبادی) و ههردهم سهرۆکی وان ژی ژ

هۆزا قوبادی بوو. نوکه نیزیکی پینجی مال ژ وان یین ماینه دهفهره (جوانرو) و دۆرین سه د و پینجی کهسان دبن^(۱). و ل بهار و هافینا دچنه زۆزانین زۆمین نافدار ب (سریاس) سه رب دهفهره نافئینای فه و پاییز و زفستانا ژى دگهل هۆزا قوبادی دچنه گهرمیانین (زههاب).

نافئى وان ژ ویرى یى هاتى کو ل سهردهمین کهفن نافئى مهزن و سهروکئى وان (مهنوچیه بهگ) ئى کوړئ (سهیدایى ئهحمده بهگ) بوو، لهو ب (مهنوچیه) نافدار بووینه و ههتا نوکه مه گوھ ئى نهبوویه کو مروقهکئى نافدار ژ وان رابووبت.

۳) ئویجاخا مهندى: ئەف ئویجاخه نوکه ل کوردستانا ئیرانى یا بوویه دو تیرهک.. ئیک ژى یا ب نافئى بابکالى خوه (محهده مراد) نافدار بووى، کو (محهده مرادى) نه و یین دووى ب (تارى مرادیى بوزورگ) نافدارن^(۲)، کو نافئى کهدخدایى وان (گهنج

^(۱) مهردوخى کوردستانى دبئژت: مهنوچیهى کو پشکهکن ژ ئویجاخا (قوبادی) نیزیکی سه د و پینجی مالانه و ل (زههاب و چه مچمه مال و جوانرو) دژین. (بنیره: تاریخ مردوخ، بهرگى ۱، ژیدمى بهرى، بپ ۱۱۳)

^(۲) ل پهی گوتنا مهردوخى؛ ئویجاخا مهندى نیزیکی هزار و دوسه د مالان بوون و ل (شههرموزور) و (زههاب) و دهردۆرین (حوسهین ئاباد) سنه ئاکنجی بوون. و هندهک ژ وان ل (بازیان) و (سرخار) ل سلیمانیى بوون. ئەو دبئژت: ئەف ئویجاخه یا بوویه پینج تیرهکین: (محهده مرادى) کو ل (شههرموزور و زههاب) دژین، (تارى مرادى) کو ل (قهرخلو و کانى دریژ) دژین، (ئاخهسورى) کو ل گهرمیانین (کوردستانى/ سنه) دژین، و ههردو تیرهکین (عهلى مرادى) و (لولهرى) کو ل دهفهرین (حوسهین ئاباد) دژین. (بنیره: تاریخ مردوخ، هه مان بهرگ و هه مان بهرپهر)

مجمعه‌د به‌گه و ئەو نۆزیکى پینج سەد مالان دبن، کو دبنە
دۆرین سى هزار که‌سان.

بەرى نوکه وان ل بهار و هافینا پەزى خوە ل زۆزانین
کوردستانا ئیرانى دچەراندن و بو خوە رەشکۆین فەددان و پاییز
و زفستانا ژى ل گەرمیانین (زەهاب) و (شەهرەزور) ب شیوی
کوچەراتى دژین.

نۆزیکى (۲۲) سالان بەرى نوکه، دەمى وەکی هەر جار ئیلا
جاف ل بهار و هافینا هاتینە کوردستانا ئیرانى دا پەزى خوە
بچەرینن، ب ریکەفت(صدفە) شەپ و کوشتن کەتە نافبەرا قى
ئویجاخى(مەندمى) و ئویجاخا (کلالى) دا کو پشکەک بوون ژ
خودان پەزین ئیلا (جاف). ئویجاخا کلالى هەفت کەس ژ ئویجاخا
مەندمى کوشتن، کو ئیک ژ وان برایى (گەنج مجمعه‌د به‌گه) ی
بوو. پاشى ئویجاخا مەندمى خوە بەرەف کرن و ب سەر
ئویجاخا کلالى دا گرتن و ب نافى تۆلقە کرنى ەندەک ژ وان
کوشتن و بریندار کرن. ئەف چەندە بوو هیقینى دۆژمناتیه‌کا
دژوار د ناف قان هەردو ئویجاخان دا. لەو ئویجاخا مەندمى
ژبەرکو جیرانی ئیلا جاف بوون، ب باشتر زانى کو دەست ژ
چوونا گەرمیانا بەردەن و کەدخودایین وان ەندەک ئەردى هیژا
ل دەفەرا (حوسەین ئاباد) ى کو ئاخا کوردستانا ئیرانى یە و
نافدارن ب (سیاسەرانى عولیا و سوفلا، کەلهور ئاباد، پوشت
تەنک و...هتد) کرین و ئەو ب ئویجاخا خوەفە ل ویرى ئاکنجى
بوون و دەست دانە جوّتیاریى. و پاییز و زفستانى ژى ب شیوی

چادرنشینی ل دهفەرا نافدار ب (پیر مەحمود) کو دکەفتە
نافبەرا (کوردستان) و (گروس) ئ و یا ل نیژیکی گوندین
نافئینای، دژین.

و ئەفە نیژیکی (۱۰ - ۱۲) سالانە دوبەرەکی یا کەفتیە
نافبەرا هەردو تیرەکی (مەمەد مرادی) و (تاری مرادی) دا و
تیرەکا (تاری مرادی) یا ژ وان جودا بووی و ل رەخی (قەرخلو و
کانی درێژ) ل سەر مەرزێ (کوردستان و گروس) ئ کۆچەری
دکەن و بو پاییز و زفستانا، هەردو سی مالهک ژ وان یین دگەل
خودانین گوندین دهفەرا (لیلاخ: لیلاق) ریک کەفتین کو دگەل
وان بژین.

ئەف ئویجاخە نیژیکی هەشتی مالانە، کو دبنە دۆرین سی
سەد کەسان و کەدخودایی وان یی نوکە (کەدخودا مراد) ه.
نەهاتیە زانین کا رامانا ناخی وان چیه و نیژیکی سی سەد مال ژ
فی ئویجاخی، ئەفە چەندین سالن یین ل دهفەرین (سەرچنار) و
(نادیان) سەر ب (سلیمانی) فە ئاکنجی بووین و ل وان جها دژین
و نەهاتیە بهیستن کو کەسەکی نافدار د ناف وان دا هەبووبت.

بابه تی دوازدی

ئەو ئویجاخین کوناشی وان ب پیتا (ن) دەسپێدکەت

(۱) ئویجاخا نەدری: بەری نوکە ئەو نیزیکی سەد مالان بوون و ژ بەر گرانی و خەلایێ یین ژیک جودا و بژاله و فیرار بووین و هەر هەندەک مال یین ل جەهەکی ئاکنجی بووین. نوکە دۆرین دەه مالان کوب کوپ و کچ و بچویک و مەزن فە دبنە پینجی کەس یین ماین و بهار و هافینا ل گوندی (میرک دو کوھ ئابدالان)^(۱) سەر ب دەفەر (ژاورد) کوردستانی فە و پاییز و زفستانا ژ ل گەرمیانین (جوانرو) یا کوردستانی و (ماهیەدشت) کرامانشاهی پەزی خوە دچەرینن^(۲).

^(۱) ب خوە یا دروست (ئەبدالان یان ئەودالان) ه، ئەو ژ ی چیاپەکە ل حەفت فەرسەخیا باشووری باژیری (سننە) و رامانا فی پەیفی ئانکو (دەرویشین کو خوە ژ دنیایی فەدەرکی و گەهشتینە خودی). (بنیپەر: تاریخ مردوخ، بەرگی ۲، ژیدەری بەری، بپ ۵۵)

^(۲) مەردخ و صفی زاده هەردو دبێژن: نەدری کو دویر نینە پاشمایین (نایری)یان بن، ل دەفەری (میرگەسار، ئەودالان و جوانرو) سەر ب (سننە) فە و ل (ماهیەدشت) سەر ب کرمانشاه) فە دژین. (بنیپەر: تاریخ مردوخ، بەرگی ۱، ژیدەری بەری، بپ ۱۱۵) و (و صفی زاده، ژیدەری بەری، بپ ۲۸۰)

ئەف ئويجاخە ژ کەفن وەرە دگەل ئويجاخا (زەردوئی)
ببوونە خزمەتکارین وەکیلین (جوانرو) و حەویایین
جوانروییانن و نوکە ژى هەر د وەسانن.
نافى فى ئويجاخى يى ژ نافي بابكالکى وان (نەدر محەمەد)
هاتى و کەدخودايى وان يى نوکە کەسەکە ب نافي (کەدخودا
محەمەد) و مە نەبهيستيه مروڤهکى نافدار ژ فى ئويجاخى
رابووبت.

بابه تی سیزدی

ئەو ئویجاخین کو نافی وان ب پیتا (و) دەسپیدکەت

(۱) ئویجاخا وەلەدبەگی: ژ بەر دلیری و زیرەکی و میړانیا فی
ئویجاخی، نافی وان یی کەفتیه د ناف گۆتین مەزنین (پەندین
پیشینیان) کوردی دا. بەری نوکە ئەو هۆزەکا مەزن بوون و هزر
بۆ دهاته کرن.. ژبەر میړخاسی و دلیرییا وان، پړانیا وان هاتینه
کوشتن و گەلەک میړخاسین ب نافودەنگ یین ژ ناف وان
رابووین، وەکی (بەهرام بەگ، صۆفی بەگ و روستەم بەگ) کو ب
راستی د شەر و شوران دا (روستەمی دەستان) یین^(۱) دووی بوون و
ل سەر دەمین بۆری، هەمی ئیلا نافدار ب (جاف) وەک پەیرەو و
ژێردەستین ئیلا (وەلەد بەگی) دهاتنە هژمارتن، و جافین
(طائیشە) کو نوکە یین ل بن فەرمانا حکومەتا حاکمین گۆرانین
کرمانشاهانی ژ، ژ فی ئویجاخینە.

^(۱) روستەمی دەستان، هەمان روستەمی زالە، کو ئیک ژ پەهلەوانین نافدارە د شاهناما فیردەوسی

هندهك ل دهفهره کرمانشاهان ب تایبه تی (ماهیدهشت) یین
ژ فان جودا بووین و یین ل وارا ئاکنجی بووین و زیانا خوه
دبۆرینن. و نوکه نیژیکی سهده مالان کو دبنه دۆرین شهش سهده
کهسان یین ل ئاخوا جوانرو ماین و بهار و هافینا ل دهفه رین
(شانیکان، کره و کویستانین بازان) پهزی خوه دچهرینن و پاییز
و زفستانا دچنه گهرمیانان ل بهر دههمه نین (منجه، چیگیران،
سورمر و رازان) یین سهر ب (زههاب)فه.

ژبه رکوه ههردهم سهروکین فی ئویجاخی ژ کور و نه فیین
(وهله ده بهگ) ی بوون، لهو ب نافی (وهله ده بهگی) نافدار ببوون.
نوکه ژی سهروکی وان (فهتتاح بهگ کورئ سهعید بهگ
کورئ وهله ده بههرام بهگ کورئ صوفی بهگ کورئ صهیدی
ئهحمه ده بهگ کورئ وهله ده بهگ کورئ صهیدی محمه ده بهگ
کورئ وهله ده بهگی نافئینایه).

ئهفه ههمی و رهنکه پرانیا وان ژ بهر دلیری و میرخاسی و
عهگیدییا کو وان ههمی د مهیدانا شهری دا یین هاتینه کوشتن..
و بو وان شهرمه ئهه ب مرنا سروشتی(ئاسایی) بمرن.

ههرچهنده نوکه دروما وان گهلهك خرابه و یین پهريشان و
بی سهروبهه بووین، ئی هیژ مهزنهه و ترسا وان وهسا یا کهتیه
دلی هوژ و بنهمالین دی، کو ئویجاخین مهزنین ئیلان (ژ جافا و
یین دی) گهلهك هزری بو فی ئویجاخی دکهن.

ئەو تىشتى كۆمنى بى بەھ سەبارەت ھۆز و ئويجاخ و ئىللىن
كوردستانا ئىرانى دزانين ئەفە بوون، كۆمىن بۆ جەنابى وە
نقىسىن. داخوازى ژ وان ھىژاينىن خودان ئەخلاق دكەم يىن قى
پەرتووكى دىينن، ھەر جەھەكى شاشىيەك يان لەنگىيەك يان
لادانەك كەفتە بەر چاڧىن وان، چاڧى خوە لى بنقىنن و ب
گرنگى فە وەرنەگرن.

والسلام

ژندهر

- (۱) محمد هاشم آصف (رستم الحکما)، رستم التواريخ، به اهتمام عزيزالله علیزاده، تهران: انتشارات فردوس، چاپ دوم، ۱۳۸۲ شمسی
 - (۲) کتاب درسی تاریخ سال سوّم راهنمایی ایران، شرکت چاپ و نشر کتابهای درسی ایران، ۱۳۷۹ شمسی
 - (۳) تاریخ مردوخ (تاریخ کرد و کردستان) - تألیف: حضرت آیت الله شیخ محمد مردوخ کردستانی - جلد ۲، چاپ دوم
 - (۴) تاریخ کرد و کردستان - دکتر صدیق صفی زاده (بوره‌کاهی)، چاپ اول، بهار ۱۳۷۸ تهران، چاپخانه فرشیوه
 - (۵) جغرافیای تاریخی شهرها، عبدالحسین نهجیری، انتشارات مدرسه، چاپ اول، بهار ۱۳۷۰
 - (۶) مقدمه‌ای بر شناخت ایلها و چادرنشینان و طوایف عشایری ایران، ایرج افشار سیستانی، نشر دانش، تهران، ۱۳۶۶
 - (۷) کوچ نشینی در شمال خراسان، محمد حسین پاپلی یزدی، مشهد، آستان قدس رضوی، ۱۳۷۱
 - (۸) خاطرات يك سرباز، حیدر قلی بیگلری، تهران، ارتش شاهنشاهی، ۱۳۵۰
 - (۹) موسوعة العشائر العراقية، جزء السادس، ثامر عبدالحسین العامري، دارالشؤون الثقافية العامة، بغداد
 - (۱۰) کلید دانش (فرهنگ نامه‌ی نوجوان) - جلد ۲ - حسن سالاری و غیره - نشر (طلایی و پیام عدالت) - چاپ سوم: بهار ۱۳۸۶ تهران
 - (۱۱) ناصرالدین شاه قاجار (حکایت پیر و جوان)، کورش منصوری، تهران، مؤسسه مصالعات تاریخ معاصر ایران، ۱۳۸۵
 - (۱۲) جغرافیای مفصل ایران، جلد دوم، ربیع بدیعی، انتشارات اقبال، تهران، ۱۳۷۶
-

۱۳) کوفارا (رشد آموزش جغرافیا)، هژمار (۵۰)، بابەتێ (مروری بر تاریخچه و سیر تحولات تقسیمات کشور در ایران)، نفیسینا: زهرا احمدی پور،

وهشانین: وزرات آموزش و پرورش، تهران، بهار ۱۳۷۸

۱۴) کوفارا (هنر و مردم)، خولا نوی، هژمار (۴۴)، بابەتێ (ایل شکاک)، ژ

نفیسینا: بیژن شهریار، یا مه‌ها ۱۳۴۵/۳، ته‌هران

۱۵) کوفارا وهرزی یا (گنجینه‌ء اسناد)، هژمار (۶۷)، بابەتێ (بررسی اهداف

سیاسی - نظامی کوچ و اسکان اجباری...)، نفیسینا: ابراهیم مشفق پور،

پاییزا ۱۳۸۶

۱۶) سایتی (<http://fa.wikipedia.org>) یی ئینتەرنێتی

پاشكو

چەند وىنەيەك ژ دەستخېسى

University of Tehran
 CENTRAL LIBRARY

کتابخانه مرکزی
 بخش کتاب و اسناد

نام کتاب: **تجربہ وافی در تہذیب و تمدن کمانی**
 نام نگار کتاب: **درباری می کرد**
 محل نگار کتاب: **کتابخانه مرکزی و اسناد و خطاطی مکتب**

شماره کتاب: **۵۵۵۷**
 شماره قفسه: **۸۶۰۴**

تاریخ تحویل: **۱۳۸۴/۶/۲۳**

CENTIMETERS
 INCHES

Photographic Service.

بہرگی بسہرفہ یی دہستنفیسی

سبح الرحمن الرحيم

حدی متما خالق را سزا است که اذ امتزاج آب و خالص فطرت با آب آذر انسلاد
 چندین ملل و امرا در کتب عدم بر صند وجود آورد هو الذی خلقکم من نفین
 واحدة وجعل منہما زوجہا و بث منہما رجلاً و نساً و شئای لا یخصی خالق
 وواست کہ طوائف مختلف الاخلق و عشا بر متباین السیر و الصور ازیراد
 انحضرت خلقت فرمود و جعلناکم شعوباً و قبائل لتعارفوا و درود
 نا محدود بر پر تو نور خدا و علت غائی خلق ارض و سما شریف نسل
 آدم و حوا و سرور جمیع رسل و انبیا محمد سید الکونین و الثقلین و العزیزین
 من عرب و عجم صلی الله علیه و آله العرش ما طلعت شمس و ملاح
 نجم فی دجی الظلم و لطایف روح و ربحان و شرایف رحمت و ضیوان
 بر دروان آل اطهار اجماد اصحاب اختیار و اتاد اوباد سادة لا ترید الا
 رضی الله کما لا ترید الا رضاها لم یکنوا للعرش الا کوزا خافیاة
 سبحان من سواها و بعد در این اوان مینت تو امان تو قیغ و فیغ و هابو
 شاهنشاه عالم پناه حامی ملل و ملت و حافظ دین و دولت سایه
 پال حضرت یزدان و مایه آسایش و امن و امان شاهنشاه صاحب
 دوارث تاج و تخت کیان سلطان السلاطین و خاقان الخواقین
 الغیث الهاطل و اللبث الضائل قلم القضاء و القدر ناصر الاسرا
 و منصور الاعلام ابوالنصر ناصر الدین شاه قاجار لا ازال

خان احمد خان تاب مقابلہ کیاوردہ در قلعہ حسن آباد کہ یکسر یعنی شہر
 سنندج است مختص شدہ و شاہو ہر دی خان در مقام محاصرہ بیرون
 آمدہ بعد از چند شب خان احمد خان بلباس مبدل بی اطلاع شاہویرخان
 از قلعہ حسن آباد بیرون میاید و جی از او را برداشته و بلوستان رفتہ
 از تہیہ غارت و قتل ہمہ فروگذار نمیکند و بقدری پا نصدا نویر ازاہل
 لرغنا کوچا نندہ و در حال کردستان اسکان میدہد حال بقدری
 ہفتاد خانوار از انہا کہ تخمینا سیصد نفوس داشتہ ملند در حال کردستان
 باتیست تابستان را در محل کرہ وز و مروان و کرہ اسیلاق نشینی
 کردہ و زمستان در آن محلہا ہر چند خانواری قشلاق نشینی میکنند و بقیہ
 افتادہ در و راز مند بعضی بوطن خود مراجعت و برخی مملکت ختمانی
 میان اہل جان فرار نمودہ و در میان انہا فلیست می نمایند و در میان
 این خانواران کہ در کردستان ایران میباشند قریب دہ ہزار خانواری
 هست اگرچہ با اسم کلاہ کہ مشہورند ولی در حقیقت از طائفہ اوزدہا
 محسوب میشوند وجہ تسمیہ انہا بکلہ گرا این است کہ کلاہ ہمہ دی
 گودی را خوب میبازند زیرا ما اصطلاح کردی کلاہ کہ بمعنی کلاہ سار است
 ولی بعد شہر طائفہ لر معلوم نیست اگرچہ بعضی میگویند لر اسم
 چہ اعلای انہا بودہ و حالا این طائفہ را بدان اسم میخوانند و انہا علم
 در میان انہا نمیکند در کردستان بودہ و هستند تا حال شخص نای
 پیدا نشدہ پس بقوم طائفہ احمد زبیل بطائفہ نیکلون
 بعد ازین شرح طائفہ انہا میگویم میگرد ملحق میشوند زمستان
 را در محل موسوم بکرہ و فہر من بکلہ کردستان درمہات سکونت
 نمودہ و تابستان را در محلہا کہ ہستانات محل مزبورہ و محل سالار کردستان
 اسیلاق نشینی می نمایند و تقریباً شصت خانوار کہ تخمیناً شصت میل
 دولت نفوس باشند ہستند چون از اولاد و احفاد احمد زبیل نامند

ناله فریقین و دستهای درملا میراثا و افتاده پس از کشتن و کوشش بسیار
 وجد و جهد بجهت مارتشکو حسنعلی خان را طغردوی داده و سپاه زند تیر مغلوب و
 منکوب شده اکثر از معاریف زند تیر مقتول و روی بد بار عدم نهادند ملک
 مهر علیخان را منتشر و در کمال استقلال او را منصوب نموده و قریب یک هزار
 خانوار زند تیر را گویا ندیده و آورده در حال گردستان جای داده پس از چندی
 که حسنعلی خان در مقام بله و مقام تله سلیم پاشای بابان شکست یافت و جمعیت
 سپاه او مبدل به پریشانی شد که بخان را هوای انتقام بسرا فزاده بهزم
 مقام تله حسنعلی خان سپاهی بیکران فرام آورده حرکت نمود ابراهیم بیک
 وکیل گردستان و جمعی دیگر از معاریف نیز در آن بین از حسنعلی خان ملول
 و نگران بهمرسانیده با ردوی کریمخان ملحق شدند و اما مقام خان ننگه
 که نیز پیش از این بنا بقریب جوار اذیت و آزار و ضرر و اضرار زیاد و شکستی و
 مغلوبی از حسنعلی خان دیده کمال دشمنی و عداوت داشت فرصت انتقام را
 غنیمت شمرده با قشون کرمانشاهان با ردوی کریمخان ملحق در دفع و
 اضمحلال حسنعلی خان همدست و هم پیمان شده حسنعلی خان در خود ناب
 مقاومت رانندیده شفاعت برانگیخته که خواهر خود را بحال نکاح کریمخان
 در آورد تا دفع نزاع و جدال شود کریمخان قبول نکرده پسندید حرکت
 نموده حسنعلی خان فرار نموده و در مریز تیره قوره که در سرحد گردستان
 و کروس و افشار و لغست و در ازمان قلعه محکمی داشت متحصن شده
 کریمخان شبحعلی خان زند را اما مورد محاصره قلعه مزبوره نمود نتوانست
 کاری پیش ببرد و قلعه را مفتوح نماید لابد خائب و خاسر برگشت
 از اینطرف کریمخان بعد از قتل و غارت و تلب و ترحمان اهل استنج
 سندیج را از مساجد و مدارس و بیوتات خالی نموده و همگی را آتش

ایلز بود اقدام داشته باشد چند صبا حی این شیوه دروثر را پیش
 گرفته تا وقتی کاروائی داغوت کرده میخواهند بالما صغه تقسیم
 بکواس خالغ در آن میان بی مقابل و عوض مانده کرخیان میگوید
 این خالغ برای من نصف آن که دو پای آن باشد قرض برزقه من
 قرار گرفته بعد ازین از راهزنی و غارتی که میکنم و جای دیگر
 و مقابل آن را بشما وامیکذارم که خدا مصطفی هم قبول میکند از
 تقدیرات الهی هنوز عوض و مقابل دو پای خوراک کرخیان از
 بسعت بریه که مسکن ایلزندتیر بود معاودت مینماید بعد از
 مدتی از تقالیب روزگار که کرخیان با مارت و وکالت میرسد
 و در شیراز تمکن میابد این گذارش قریع السمع مصطفی میشود
 بهوای رفاقت و موافقت سا بقدر عن شیراز را مصمم نموده
 و میرود بعد از ورود شیراز سعی و تلاش تمام در سلام
 عام با همگان و فرجی و لباس کردی پیش کرخیان رفته و
 بی تامل در پهلوی او می نشیند بسیار و تسبیح از دریاغت
 و تادیب او بر میبندد کرخیان او را شناخته تکبلی میکند و
 میگوید او را بحال خود بگذارید که این برادر منست بعد از آن
 کرخیان میگوید کی آمده میگوید چند روز است آمده بودم فاجبی
 و قراول مانع میشدند شما را ملاقات نمایم میگوید برای چه
 آمده جواب میدهد بجهت دو پای خود که بر ذمه خود داشتم
 آمده ام هنوز حساب آن مفروق نشده شما که بچند ترا انجا
 سراغ ترا نموده میگوید راست است حالا عوض آن طلب کرده
 من داری

عار و ننگ میدانند اگر چه این طائفه آذن و بالفعل خیلی خراب و
 پریشان و بی سامان شده اند ولی باز عظم و مربع اوها چنان در
 دل سایر عشایر و احشام جای گیر است که طوایف بزرگ ایلات این
 جاف و غیره کمال تمکین را ازین عشیره دارند از حالات و
 اوضاع عشایر و طوایف و ایلات کوردستان ایران آنچه بر حقیر
 معلوم بود این است که بمقام تحریر آورده است دعا از
 مکارم اخلاق ناظران چنان است که هر جا از
 خطا و خلل و سهو و زلل کتابچه چشم
 عنایت بیوشند و السلام
